

**T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı**

ESKİŞEHİR'İN ELEKTRİFİKASYON TARİHİ (1916-1944)

Ozan ARSLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2014

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı

ESKİŞEHİR'İN ELEKTRİFİKASYON TARİHİ (1916-1944)

Ozan ARSLAN

Danışman
Doç. Dr. Zafer KOYLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2014

T.C.
MERSİN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek lisans olarak sunduğum “Eskişehir’in Elektrifikasyon Tarihi (1916-1944)” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel etik kurallara ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini onurumla doğrularım.

22/07/2014

Ozan ARSLAN

Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Ozan ARSLAN tarafından hazırlanan "Eskişehir'in Elektrifikasyon Tarihi (1916-1944)" başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başarılı

Başarısız

Üye

Doç. Dr. Zafer KOYLU
(Danışman)

Üye

Prof. Dr. Şerife YORULMAZ

Üye

Prof. Dr. Ayşe AZMAN

Üye

Üye

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylım.

Onay

Prof. Dr. Nalan YETİM
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

20. yy'ın başından itibaren Osmanlı kentlerinin elektrifikasyon çalışmaları hız kazanmıştır. Bu dönemde birçok Osmanlı kentinin elektrik imtiyazları çeşitli kişi ve kurumlara verilmiştir. Eskişehir'in elektrik imtiyazı da 1919 yılında Eskişehir'e verilmiş ve şehrin elektrifikasyonunun yapılması için çalışmalara başlanmıştır.

Bu çalışma, Osmanlı döneminde Tanzimat ile başlayan ve Cumhuriyet döneminde de devam eden kentsel modernizasyonun bir parçası olarak gelişen elektrifikasyon faaliyetlerinin Eskişehir'deki inşası ve sonrasını konu edinmiştir. Ele alınan konu üzerine daha önce her hangi bir çalışmaya rastlanılmamasından dolayı özgün bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle hem Eskişehir'in kent tarihine hem Osmanlı/Türkiye'nin elektrifikasyon tarihine ve dolaylı olarak da Osmanlı/Türkiye'nin kentsel modernizasyonuna katkı sunmaktadır.

Çalışma, zaman olarak Eskişehir Belediyesi'nin elektrik imtiyazını almak için girişimde bulunduğu, bilinen en eski yıl olan 1916 ve elektrik şirketinin imtiyazının kaldırıldığı yıl olan 1944 olarak sınırlandırılmıştır. Konu olarak da Eskişehir'in elektrifikasyonu olarak sınırlandırılmıştır. Yani sadece şehrin elektrik alt yapısı ele alınıp, bunun dışındaki elektrik enerjisiyle ilgili faaliyetler kapsam dışı tutulmuştur. Çünkü elektrik enerjisi daha geniş bir kapsamı içermektedir. Bu kapsama bölgede kullanılmakta olan her türlü elektrik enerjisi girmektedir. Öyle ki 20. yüzyılın başında kendi elektriğini kendisi üreten evler, iş yerleri, hastane, sanayi kuruluşları vb. bulunmaktadır. Bunun dışında elektrikli telgraf, telefon ve tramvayları da bu kapsama alabiliriz.

Osmanlı/Türkiye'deki elektrik enerjisi ya da elektrifikasyon üzerine mevcut literatüre bakıldığında 4 adet tez çalışmasına rastlanılmıştır. Bunlardan ilki 2007 yılında

İstanbul Üniversitesi'nde İktisat bölümünde Nazife Şener tarafından yazılan *Türkiye'de Elektrik Enerjisinin Tarihi Gelişimi:1902-2000* adlı doktora tezidir. İkincisi 2008 yılında Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde Mimarlık bölümünde Övgü Pelen tarafından yazılan *Erken Cumhuriyet'in Başkenti Ankara'da Elektrifikasyonun Mekansal Hafızası* adlı yüksek lisans tezidir. Üçüncüsü 2010 yılında Marmara Üniversitesi'nde İktisat bölümünde Mustafa Esenduran tarafından yazılan *İstanbul'da Elektrik Üretiminin Başlangıcı ve Tarihi* adlı yüksek lisans tezidir. Sonuncusu da 2011 yılında Ankara Üniversitesi'nde Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde Naziye Özdemir'in hazırlamış olduğu *Türkiye'de Elektriğin Tarihsel Gelişimi(1900-1938)* adlı yüksek lisans tezidir. Tez çalışmalarının yanı sıra akademik ve hakemsiz dergilerde yayınlanmış bazı makalelere de rastlanılmıştır. Fakat bu yayınlar içerisinde Eskişehir üzerine odaklanan herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışmalardan bazılarının içerisinde Eskişehir'in elektrifikasyonu ile ilgili en fazla bir-iki cümle yer almaktadır. Fakat bu bilgiler neredeyse tamamı ya çalışmamızın sınırları dışında kaldığı ya da çalışmamıza katkı yapacak nitelikte olmadığı saptanmıştır.

Eskişehir'in kent tarihi literatürüne bakıldığında Eskişehir'in elektrifikasyonu ile ilgili bilgi içeren üç kaynağa rastlanılmıştır. Bunlardan ilki Doç. Dr. Kemal Yakut'un yazdığı *Eskişehir ve Hakikat Gazetelerine Göre XX. Yüzyılın Başında Eskişehir*'dir. Bu eserde Doç. Dr. Kemal Yakut *Eskişehir ve Hakikat* gazetelerinde çıkan Eskişehir'in sokaklarının elektrikle aydınlatılmasıyla ilgili haberleri transkript ederek yayınlamıştır. Fakat bu eserde Eskişehir'in elektrikle aydınlatılmasına odaklanan herhangi bir bölüm, başlık ya da paragraf bulunmamaktadır. Diğer bir bilgide Doç. Dr. Zafer Koşlu'nun yazmış olduğu Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde yayınlanan *XX. Yüzyıl Başlarında Eskişehir* isimli makale ve Prof. Dr. İhsan Güneş ve Doç. Dr. Kemal Yakut'un yazdığı *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Eskişehir (1840-1923)* isimli kaynaklarda

bulunmaktadır. Bu kaynaklarda, Eskişehir Milli Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'nin Eskişehir'in elektrikli aydınlatma ve tramvay yapımı için Eskişehir Belediyesi'ne yapmış olduğu başvurudan bahsedilmiştir. Bu üç kaynakta sunulmuş olan bilgilerden farklı olarak Eskişehir'in elektrifikasyonu ile ilgili mevcut Eskişehir kent tarihi literatüründe başka bir bilgiye rastlanılmamıştır. Bundan dolayı bu çalışma sonucunda ortaya çıkmış olan bilgi ve belgeler özgün olup Eskişehir kent tarihine önemli bir katkı sunmaktadır.

Bu çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Osmanlı Dönemi'ndeki elektrifikasyon faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Bu bölümde, İstanbul'a ayrı bir önem verilmiştir. Çünkü Osmanlı/Türkiye'de kentsel modernleşme ilk olarak başkent İstanbul'da uygulanmaya başlanmıştır. Bundan dolayı İstanbul'da yapılmaya başlanan aydınlatma uygulamalarından bahsedilerek nasıl bir süreçten sonra elektrifikasyon faaliyetlerinin yaygınlaştığı anlaşılacaktır. Ayrıca Osmanlı dönemindeki elektrifikasyon çalışmalarının ne durumda olduğu ortaya konularak Eskişehir'in elektrifikasyon sürecinin daha iyi anlaşılması hedeflenmektedir.

İkinci bölümde Eskişehir'in elektrik tesisatının inşasından bahsedilmektedir. Bu bölümde öncelikle elektrik imtiyazının alınmasından sonra yapılmış olan elektrik imtiyaz anlaşması değerlendirilmiştir. Böylece imtiyazın hangi koşullar karşılığında verildiğini ve nelerin yerine getirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Daha sonra elektrik tesisatının inşa süreci belirtilip, hizmete açılması ifade edilmiştir.

Üçüncü bölümde elektrik işletmesinin 1944'e kadar faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Burada Eskişehir elektrik işletmesinin faaliyete başlamasından itibaren hangi kurumlar tarafından işletildiği ve işletmenin tarihsel süreci incelenmektedir.

Çalışmada öncelikle Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde yapılan araştırmalar neticesinde elde edilen belgeler kullanılmıştır. Özellikle bu arşivde elde edilen Eskişehir'in elektrifikasyon plan ve projeleri ile bunlarla ilgili yazışmalar, araştırma için çok önemli olmuştur. Bunun dışında Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Salnameler, TBMM tutanakları, T.C Resmi Gazete, Düstur'un birinci ve ikinci tertipleri, araştırmanın dönemiyle ilgili var olan gazete ve dergiler, şehir kütüphaneleri, ikincil kaynaklar ve internet taranmıştır. Ayrıca da Eskişehir üzerinde saha araştırması yapılmıştır. Bu tarama neticesinde bulunan bilgi ve belgeler araştırmada kullanılmıştır. Özellikle Milli Kütüphane'de ulaşılabilen, Eskişehir'de çıkan yerel gazeteler çalışmaya önemli bir katkı sağlamıştır.

Böyle bir tez konusuyla beni tanıştıran ve benden yardımlarını esirgemeyen tez danışman hocam Doç. Dr. Zafer KOYLU'ya teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca Prof. Dr. Şerife YORULMAZ'a bütün ilgi ve yardımları için teşekkür ederim.

Tez araştırmam sırasında bana yardımcı olan Okt. Mehtap ERGENOĞLU'na Bursa Elektrik Mühendisleri Odası'na, Eskişehir Elektrik Mühendisleri Odası'na, Osmangazi Elektrik Dağıtım A.Ş.'nin Eskişehir İl Müdürü Hamdi ÖZTÜRK'e, Elektrik Mühendisi Mümin CEYHAN'a, Fizik bölümü Arş. Gör. Soner ALPDOĞAN'a, Elektrik-Elektronik Mühendisliği Arş. Gör. Mustafa CÖMERT'e ve Sehergül GÜL'e teşekkürlerimi sunarım.

Ozan ARSLAN

Mersin 2014

ÖZET

Eskişehir'in Elektrifikasyon Tarihi (1916-1944)

Osmanlı kentlerinin elektrik altyapısı yani elektrifikasyonu, daha çok aydınlatma ihtiyacından dolayı inşa edilmek istenmiştir. Osmanlı Devleti'nde ilk sokak aydınlatması 1847 yılında İstanbul'da kandillerle yapılmaya başlanmıştır. Daha sonra petrol lambaları, havagazı ve en son olarak da elektrikli sokak aydınlatması yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde ilk modern aydınlatma tesisi, 1853 yılında İstanbul'da kurulan Dolmabahçe Gazhanesi'dir. Daha sonra İstanbul'un başka yerlerinde ve diğer kentlerde de gazhaneler inşa edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde kentlerin elektrifikasyonu 20. yy başlarında yapılmaya başlanmıştır. İlk elektrik tesisi, 1902 yılında Tarsus'ta inşa edilmiştir. Başkent İstanbul'un elektrifikasyonu ise 1914'de yapılmıştır.

Eskişehir'in elektrik imtiyazı, 1919 yılında Eskişehir Belediyesi'ne verilmiştir. İmtiyaz koşulları gereği elektrik tesisatı, her hangi bir sorun çıkmadığı takdirde en fazla 3 yıl 3 ayda inşa edilmesi gerekiyordu. Fakat Eskişehir Belediyesi, imtiyazı daha büyük bir sermaye gurubuna devretmek istemesi ve şehrin savaşıardan dolayı tahribata uğraması nedeniyle bu süreyi uzattırıştır. Belediye, elektrik imtiyazını başka bir şirkete devredemediğinden elektrik tesisatını kendisi yapmıştır.

Eskişehir'in elektrifikasyonu için 1924 yılında plan ve projeler yapılmıştır. Fakat bu plan ve projeler, kentin yeni ihtiyaçlarına göre değişiklik yapılması ve motorlarla elektrik üretilmesi için iptal edilmiştir. Daha sonra yeni plan ve projeler hazırlanmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda kentin elektrik tesisatı, 1927 yılında işletilmeye başlanmıştır.

Eskişehir'in elektrik tesisatı işletmesi, 1927 yılında Eskişehir Elektrik Komandit Şirketi'ne devredilmiştir. Şirket, 1935 yılında anonimleştirilerek Eskişehir Elektrik Türk Anonim Şirketi'ne dönüştürülmüştür. 1944 yılında şirketin imtiyazı kaldırılarak kamulaştırılmıştır. Bu süre boyunca elektrik şirketinin büyük çoğunluğu Eskişehir Belediyesi'ne aitti.

Anahtar Kelimeler: Eskişehir, Elektrik, Elektrifikasyon, Aydınlatma.

ABSTRACT

The Electrification History of Eskişehir (1916-1944)

The electrification that means electricity infrastructure, of Ottoman cities were rather demanded to be built due to the necessity of street lighting. The very first street lighting of Ottoman Empire were started in İstanbul in 1847 with candles. Later on, petroleum lamps, coal gas and electric lamps were built in turn.

The first modern lightning complex in Ottoman Empire is “Dolmabahçe Gasworks” which was established in 1853. Later on, another gasworks were built in different places of İstanbul and in different cities of Ottoman Empire.

The electrification of cities in Ottoman Empire was started in the early part of 20th century. The very first electric complex was built in 1902 in Tarsus. The electrification of İstanbul which was the capital was founded in 1914.

The electrical privilege of Eskişehir was given to the Municipality of Eskişehir in 1919. Electrical infrastructure was supposed to be built in 3 years and 3 month period due to the privilege conditions under the optimal circumstances. However, the Municipality of Eskişehir prolonged this period because the governors wanted to assign the privileges to a corporation which has more capital effectivity and the city was harshly damaged by virtue of wars. The municipality made the electrical structure be built with its own means because of the fact that the governors could not assign the privileges to an another authority.

Plans and project were prepared for the electrification of Eskişehir in 1924. However, these plans and projects were canceled for changing city needs and generation

electricity from generators. As a result of the efforts made, the electrical infrastructure was started to operate in 1927.

The operation of the electrical infrastructure of Eskişehir was vested in Eskişehir Elektrik Komandit Company in 1927. This company was converted into an incorporated company in 1935 with the name Eskişehir Electric Turkish Incorporated Company. In 1944, the company was nationalized after the abolition of its privileges.

Key Words: Eskisehir, Electricity, Electrification, Lighting.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
TABLO LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1
I.BÖLÜM: OSMANLI DÖNEMİNDE ELEKTRİFİKASYON FAALİYETLERİ	8
I.1.Başkent İstanbul'un Elektrifikasyonu	8
I.1.1.Elektrik Öncesi İstanbul'u Aydınlatma Çabaları.....	8
I.1.1.1.Havagazıyla(Kömür Gazıyla) Aydınlatma.....	10
I.1.2.İstanbul'un Elektrifikasyonu.....	16
I.1.2.1.II. Abdülhamid ve İstanbul'un Elektrifikasyonu Meselesi	16
I.1.2.2.Silahtarağa Elektrik Santrali ve İstanbul'un Elektrifikasyonu.....	21
I.2.İstanbul Dışındaki Şehirlerde Elektrifikasyon Faaliyetleri	31
II.BÖLÜM: ESKİŞEHİR'İN ELEKTRİFİKASYON İNŞASI	38
II.1.Eskişehir'de Elektrikli Aydınlatma Girişimleri	38
II.2.Eskişehir Milli Ticaret Ve Sanayi Anonim Şirketi	39
II.3.Eskişehir Belediyesi'ne Elektrik İmtiyazının Verilmesi.....	41
II.3.1.İmtiyazın Kapsamı.....	42

II.3.2.İmtiyazın Süresi.....	44
II.3.3.Elektrik Tesisatının Plan ve Projeleri	46
II.3.4.Elektrik Tesisatının Yapımı, İşletilmesi ve Güvenliği	48
II.3.5.Elektrik Tarifeleri ve Abonelik.....	53
II.3.6.Sokak Aydınlatması.....	57
II.4.Eskişehir Elektrik Tesisatının İnşası	58
II.4.1.Elektrik Tesisatının Plan ve Projeleri	61
II.4.2.Plan ve Projelere Göre Eskişehir'in Elektrifikasyonu	63
II.4.3.Plan ve Projelerde Düzenlemeler	67
II.4.4.Elektrik Tesisatının İnşası	72
III.BÖLÜM: ESKİŞEHİR ELEKTRİK İŞLETMESİ.....	76
III.1.Eskişehir Elektrik Komandit Şirketi	76
III.2.Eskişehir Elektrik Türk Anonim Şirketi	90
SONUÇ	97
KAYNAKÇA.....	103
EKLER	

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
A. E. G	: Allgemeine Electricitats Gesellschaft
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Edt.	: Editör
E.L.G	: Electricitats-Lieferungs-Gesellschaft
İ.DUİT	: Dosya Usulü İradeler
kW	: Kilowatt
kWh	: Kilowatt-saat
MV.	: Meclis-i Vükela Mazbataları
p.	: Page (Sayfa)
s.	: Sayfa
SATGAZEL	: Societe Anonyme Turque de Gaz et d'Electricite a İstanbul et d'Entreprises Industrielles

SOFİNA	: Societe Financiere de Transports et d'Entreprises Industrielles a
Bruxelles	
ss.	: Sayfadan sayfaya
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TAŞ	: Türk anonim şirketi
Yay.	: Yayınları/Yayınevi
vb.	: Ve benzeri
Vol.	: Volume (Cilt)

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Eskişehir’de 1928 ile 1932 senesinin ilk altı ayı içerisindeki abone sayısı.....	80
Tablo 2: Eskişehir’de 1928 ile 1932 senesinin ilk altı ayında üretilen elektriğin kilowatt(kW) toplamı	81
Tablo 3: 1928 ile 1932 senesinin ilk altı ayı içerisinde Eskişehir’de aboneler tarafından tüketilen elektrik kilowatt-saat(kWh) toplamı.....	82
Tablo 4: Eskişehir Elektrik Komandit Şirketi’nin 1928 ile 1931 seneleri arasındaki hasılatının toplamı.....	84
Tablo 5: Sokak aydınlatma tarifeleri.....	90
Tablo 6: Eskişehir Elektrik Komandit Şirketi’nin 1928 ile 1932 senesinin ilk altı ayı içerisinde çalışanlarına ödediği maaşların toplamı.....	91

GİRİŞ

16. yüzyılda Avrupa’da özellikle gemi yapım tekniği ve okyanus gemiciliğindeki gelişmeler sayesinde önemli deniz aşırı yerler keşfedilmiştir. Bu yeni keşfedilen yerlerdeki değerli madenlerin Avrupa’ya aktarılıp devreye sokulmasıyla birlikte Avrupa ekonomisi kendi içinde büyük bir canlılık göstermiştir. Ayrıca Avrupa ekonomisinin sınırları hızla genişleyerek Dünya’ya yayılmaya başlamıştır.¹ Bu ekonomik canlılık, ileriki süreçlerde artarak ve genişleyerek devam edip Avrupa’da büyük dönüşümler sağlayacak değişimlerin maddi zeminini oluşturmuştur. Bu değişimleri ana boyutlarıyla şöyle özetleyebiliriz. Ekonomiye kapitalist ilişkiler yerleşmiş, sanayi devrimi yaşanmış ve ekonomik ilişkiler tüm dünyaya açılmıştır. Bilgiye, sanata ve ahlaka yaklaşımda bu üç alan birbirine göre otonomi kazanmış ve her biri evrensellik iddiası taşıır hale gelmiştir. Belki de en önemlisi birey özgürleşmiş, kaderini ilahi olanın elinden kendi eline almıştır.²

Yeni bir dünya görüşüne geçiş, ilk olarak 17. Yüzyılda fizik alanında olmuştur. Galilei, nesnelerin düşüşü kanununu ifade ederek gerçekliğin ölçülür ve hesaplanır olduğunu belirtip, insan aklının önüne yeni bir yol açmıştır.³ Daha sonra Newton, evrensel yerçekimi kanununu keşfederek bilimsel devrimi başlatmıştır. Böylece doğrudan tanrı ve melekler tarafından yönetilen bir doğadan, kendini düzenleyen bir doğaya; tanrısal istemleri yansıtan ve tanrının ihtişamını anlatan bir doğadan, doğanın yasalarını belirlenebileceği anlayışına geçilmiştir.⁴

¹ Şevket Pamuk, *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1550-1914*, Gerçek Yay., İstanbul, 1993, s. 87.

² İlhan Tekeli, *Modernizm, Modernite ve Türkiye’nin Kent Planlama Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2009, s. 89. (?)

³ Server Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*, Cilt IV, Cem Yay., İstanbul, 1994, s. 7.

⁴ Abel Jeanniere, “Modernite Nedir?”, *Modernite Versus Postmodernite*, Mehmet Küçük (Edt.), Çev. Nilgün Tatal-Küçük, Vadi Yay., Ankara, 1994, s. 17.

Bilim, 18. yüzyılda büyük ilerlemeler sağlamasına rağmen daha çok genellemeci, teorik, mevcut üretim faaliyetleriyle işbirliği yapmaya alışık olmayan bir konumdaydı. Bu durum 18. yüzyılın sonlarında değişmiştir. Artık bilim, üretim faaliyetlerine çözümler üretmeye de yönelmiştir. Özellikle bu konuda John Watt (1736-1819) etkileyici bir örnektir. John Watt, mühendislik ve kimya bilgilerine sahip sıradan bir zanaatkardı. Edinburg'ta üniversite profesörü olan kimyacı John Black⁵ (1728-1799), Watt'a gizli ısı ilkesini sağlamıştır. Watt, bu ilkeye dayanarak Newcomen'in büyük, ağır ve yüksek maliyetli buhar makinesini⁶ geliştirmiştir. Watt'ın geliştirmiş olduğu bu yeni buhar makinesi, nispeten daha basit ve daha etkiliydi.⁷ Watt'ın, Black'in fikirlerine dayanarak 1769 yılında yaptığı bu makine, buhar makinelerinde devrim yaratmış ve onlara ekonomik önem kazandırmıştır.⁸ Bu buharlı makineler, fabrika sisteminin artmasına ve meta üretimine büyük bir etki yapmıştır. Nitekim 1800 yılına kadar İngiltere'de 30 kömür madeninde, 22 bakır madeninde, 28 dökümhanede, 17 bira fabrikasında ve 84 pamuklu imalathanede Watt'ın buharlı makinesi kullanılmaktaydı.⁹

Bilim, doğmakta olan endüstriye bu cinsten yüzlerce katkıda bulunmaya başlamıştır. Böylelikle homo sapiens, homo faber'e katılmış, bilim ve teknik birbirlerini bularak beraber yol almaya başlamıştır.¹⁰

⁵ Alkaliler üzerinde önemli çalışmalar yapmıştır.

⁶ Buhar makinesi ilk defa 1712-1718 tarihlerinden itibaren İngiltere'de Cornwall kalay madenlerinde kullanılmaya başlanmıştır. Bu madenlerde giderek daha derinlere inilmesi nedeniyle su baskını riskiyle karşı karşıya kalınmıştır. Bu ihtimale karşı kullanılan su tekerlekleri ihtiyacı karşılayamadığından daha güçlü pompalara ihtiyaç duyulmuştur. Bu gereklilik sonucunda Newcomen büyük, ağır ve yüksek maliyetli buhar makinelerini yapmıştır. Bu buhar makinelerinden birini onaran John Watt kendi makinesini yapmaya başlamıştır. (Fernand Braudel, *Uygurlıkların Grameri*, Çev., Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 2011, s. 420)

⁷ Fernand Braudel, a.g.e., ss. 420-421.

⁸ Colin A. Ronan, *Bilim Tarihi*, Çev. Ekmeleddin İhsanoğlu ve Feza Günergun, Tübitak Yay., Ankara, 2005, s. 424.

⁹ Leo Huberman, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, Çev. Murat Belge, İletişim Yay., İstanbul, 1991, s.194.

¹⁰ Fernand Braudel, a.g.e., s. 421.

Watt'ın geliştirdiği buharlı makine, insanlık tarihi bakımından bir dönüm noktası olmuştur. Sanayi devrimine kadar enerji, fosil yakıtların taşınarak bir başka yerde yakılması dışında, ancak bulunduğu yerde kullanılabilirdi. Buhar makinesiyle birlikte enerji, artık ihtiyaç duyulan yere taşınabilmiştir.¹¹

Enerji alanında buharın kullanılmasından sonra diğer bir büyük yenilik de elektriğin kullanılmasıyla olmuştur. Elektrik, gündelik hayatta kullanıldığı duruma gelinceye kadar uzun bir bilimsel geçmişe sahiptir. Elektriği ciddi olarak inceleyen ilk bilim insanı William Gilbert olmuştur. 16. yüzyılın sonlarında Gilbert, statik elektrikle magnetizma arasındaki ilişki üzerinde araştırmalar yapmıştır. 1752 yılında Benjamin Franklin, ünlü uçurtma deneyiyle yıldırımın bir elektrik olgusu olduğunu ve elektrik yüklerinin artı ve eksi olarak adlandırılmasını sağlamıştır. 1767 yılında Joseph Priestley, elektrik yüklerinin birbirlerini, aralarındaki uzaklığın karesiyle ters orantılı olarak çektiklerini bulmuştur. 19. yüzyılda İtalyan Alessandro Volta, elektrik pilini icat etmiştir. Pilin icadıyla birlikte pratik bir elektrik kaynağı da bulunmuştur. Pilin icadını izleyen 20 yıl içinde elektrik akımı ile statik elektriğin aynı olgunun farklı görünümleri olduğu ortaya çıkarılmıştır. 1808 yılında Sir Humphry Davy, elektrik akımı taşıyan iki kömür elektrotu birbirinden ayırarak bir ark oluşturmayı başarmış ve böylece elektriğin ışık ve ısı enerjisine dönüşebileceğini göstermiştir. 1820 yılında Hans Christian Orsed, içinden elektrik akımı geçen bir iletkenin yakınındaki bir mıknatıs iğnesinin saptığını gözlemleyerek, elektrik akımının iletken çevresinde bir magnetik alan oluşturduğu sonucuna varmıştır. 1831 yılında Michael Faraday, bunun tersi olan olguyu yani bir magnetik alanın içinde hareket eden bir iletkende bir elektromotor kuvvet indüklediğini bulmuştur. Bu buluş dinamo,

¹¹ A. Hamit Serbest, "Türkiye'de Elektrik Enerjisi Üretiminin İlk Yılları", *Türkiye'de İlk Elektrik Tarsus ve Barajlar*, Uğur Pişmanlık (Edt.), Aratos Kitaplığı Kültür Dizisi, Tarsus, 2011, s. 16, http://www.emo.org.tr/ekler/c846315d31575cd_ek.pdf, Erişim: 10.12.2013.

elektrik motoru ve transformatörün geliştirilmesini sağlamıştır. James Clerk Maxwell'in 1863 yılında yayınladığı alan denklemleriyle, elektrik, magnetik ve optik olguları elektromagnetizma adı verilen tek bir evrensel olguda birleştirmiştir.¹²

Elektrik, ilk olarak iletişim alanında kullanılmıştır. 1837 Yılında Wheatstone ve Morse elektrikli telgrafi icat etmiştir.¹³ Telgrafın enerji kaynağı olarak pil kullanılmıştır.¹⁴ 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren elektrik, aydınlatma alanında da kullanılmaya başlanmıştır. İlk elektrikli aydınlatma 1858 yılında İngiltere'de Güney Foreland'da yapılmıştır. Manyeto gücü ile çalıştırılan ark lambaları, deniz feneri ışıklandırılmasında kullanılmıştır. Bu tür özel uygulamalar 1860'larda yaygınlaşmıştır. 1876 yılında Paris'te Kuzey Garı, 1878 de Londra'da The Times gazetesinin matbaası ile Gaiety Tiyatrosu ve Berlin'de Kaiser Kemeru elektrikle aydınlatılmaya başlanmıştır. Ayrıca aynı yıl Sheffield'de oynanan bir futbol maçının sahası elektrikle aydınlatılmıştır. Bu yeni güç kaynağı kullanılarak gösteri alanları, halk fuarları aydınlatılmaya başlanmıştır.¹⁵

1873 yılında Zenobe-Theophile Garamme, elektrik enerjisinin havai hatlarla etkin bir biçimde iletilebileceğini göstermesi ve daha sonra 1879 yılında Thomas Edison'un akkor lambayı icat etmesi elektriğin yaygın olarak kullanılmasını sağlamıştır. Nitekim 1881 yılında ilk elektrik üretim merkezi ve dağıtım şebekesinin New York'ta kurulmasıyla elektrik, evlerde ve sanayide yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹⁶

Avrupa'da düşünce, bilim ve sanayi konusunda önemli gelişmeler yaşanırken Osmanlı Devleti, 16. yüzyılın sonlarından itibaren ve özellikle 17. yüzyılın ikinci

¹² "Elektrik", *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, Cilt 8, 2002, s. 105; Colin A. Ronan, a.g.e., ss. 498-519.

¹³ Chris Freeman, Luc Soete, *Yenilik İktisadi*, Çev. Ergun Türkcan, Tübitak Yay., Ankara, 2004, s.84.

¹⁴ "Telgraf", *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, Cilt 22, s. 11389.

¹⁵ Chris Freeman, Luc Soete, a.g.e., ss. 77-82.

¹⁶ *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, s. 105.

yarısından itibaren Avrupa karşısında eski konumunda olmadığını şiddetli bir şekilde hissetmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti, önceleri Avrupa karşısında hissettiği bu zayıflığı mevcut düzendeki bozulmalara bağlayıp, eski düzene geri dönmeye yönelik reformlar yaparak gidermeye çalışmıştır. Fakat 18. yüzyıldan itibaren Avrupa karşısında geri kalındığı kabul edilmiş ve eski düzen yerine Avrupa'yı örnek alan reformlar yapılmaya başlanmıştır.¹⁷

Osmanlı Devleti'nin Avrupa'yı örnek alarak yapmaya başladığı reformlar önceleri askeri alanda olurken daha sonraları yönetim, eğitim gibi alanları da kapsayarak devam etmiştir.¹⁸ Avrupa'yı örnek alan bu reformlar, zamanla Osmanlı kentlerini de kapsamaya başlamıştır. Özellikle Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı yöneticileri, Avrupa'daki kent modellerini örnek alarak Osmanlı kent dokusunda, belediye düzeninde, şehrin çeşitli semtleri arasında iletişim sağlamak ve şehrin görünümünü güzelleştirmek için düzenlemeler yapmıştır.¹⁹

Osmanlı kentlerine yönelik bilinen ilk düzenleme, 1839 yılında Alman mühendis Helmuth von Moltke'nin tarafından İstanbul'un kent dokusu üzerine yapılmıştır. Moltke, yapmış olduğu planda kentte geniş ve düz ana arterlerin oluşturulmasını vurgulamıştır. Kentteki sokakların genişliklerine göre de üç kategori oluşturmuş ve yedi ana arter tasarlamıştır.²⁰

Kent planlaması ve inşaat faaliyetlerini düzenlemeye yönelik bilinen ilk nizamname 1848 yılında çıkarılan Ebniye Nizamnamesidir. Bu nizamnamede sokaklar,

¹⁷ Mehmet Ali Kılıçbay, "Osmanlı Batılaşması", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 1, İletişim Yay., İstanbul, 1985, s. 148.

¹⁸ Mehmet Ali Kılıçbay, a.g.e., ss. 148-149.

¹⁹ Tarkan Oktay, "Osmanlı Döneminde Modern Belediye Kurumunun Doğuşu ve Gelişimi", *Selçuklu'dan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, Erol Özvar ve Arif Bilgin (Edt.), Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yay., İstanbul, 2008, s. 399.

²⁰ Zeynep Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, Çev. Selim Deringil, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1986, ss. 41-42.

genişliklerine göre en az 7.60 metre olan büyük caddeler, en az 6 metre olan adi caddeler ve 4.50 metreyi geçmeyen sair sokaklar olarak üç kategoriye ayrılmıştır. Daha sonra 1859 yılında Sokaklara Dair Nizamname,²¹ 1863 yılında Turuk ve Ebniye Nizamnamesi,²² 1875 yılında İstanbul ve Belde-i Selasede Yapılacak Ebniyenin Suret-i İnşaiyesine Dair Nizamname²³ ve 1882 Ebniye Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunlar ve nizamnameler kent planlamasına yönelik konuları kapsamaktadır.²⁴

Osmanlı kentlerinde sokak aydınlatmasının yapılması da Avrupa kentlerini örnek alan düzenlemeler kapsamında başlamıştır. 1847 yılında İstanbul için çıkarılan bir resmi tebliğde “Sokakların geceleri kandil ile aydınlık edilmesi birinci derecede ma’uriyyet ve medeniyyete delalet eder (...)” denilmektedir.²⁵ Buradan yola çıkarak sokak aydınlatmasının Osmanlı’da bir gerksinimden ziyade medeniyet göstergesi olduğu için yapılmak istendiği belirtilebilir. Böylelikle Osmanlı kentlerinde geceleri sokakların aydınlatılması için çalışmalar yapılmıştır. İlk zamanlarda kandil gibi daha basit yöntemler kullanılırken daha sonra petrol lambaları, havagazı ve en sonunda da elektrikli aydınlatmalar yapılması için kentlerin elektrifikasyonu yapılmaya başlanmıştır.

Osmanlı Devleti’nde elektrik, demiryolu, tramvay, telgraf, telefon ve havagazı gibi çeşitli alanlarda imtiyaz usulü uygulanmıştır.²⁶ İmtiyaz usulüyle örneğin belirli bir bölgenin elektrik üretimi ve dağıtımı, belirli bir süreliğine bir kişi veya kuruma verilirdi. Bu kişi veya kurum, verilmiş olan imtiyaz anlaşması çerçevesinde elektrik üretimi ve dağıtımı için gerekli tesisleri inşa eder ve anlaşma ile belirtilmiş süre boyunca işletirdi. Bu

²¹ Düstur, Tertip 1, Cilt 2, ss. 479-490.

²² Düstur, Tertip 1, Cilt 2, ss. 499-514.

²³ Düstur, Tertip 1, Cilt 3, ss. 517-520.

²⁴ Zeynep Çelik, a.g.e., s. 42.

²⁵ Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, Cilt 2, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yay., İstanbul, 1995, s. 916.

²⁶ Seda Örsen Esirgen, “Osmanlı Devleti’nde Yabancılara Verilen Kamu Hizmetleri İmtiyazları”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2010, s. 51.

imtiyaz süresinin sona ermesinin ardından ya yeni bir anlaşmayla imtiyaz süresi uzatılırdı ya da mevcut işletmeyi bütün tesisatıyla devlete devrederdi.

I.BÖLÜM: OSMANLI DÖNEMİNDE ELEKTRİFİKASYON FAALİYETLERİ

I.1.Başkent İstanbul'un Elektrifikasyonu

I.1.1.Elektrik Öncesi İstanbul'u Aydınlatma Çabaları

19. yüzyıla kadar İstanbul'da sokakların aydınlatılmasına yönelik herhangi bir girişim olmamıştır.²⁷ Bu yüzyıla kadar İstanbul sokakları geceleri neredeyse tamamen karanlık olup, fenersiz²⁸ dışarı çıkmak yasaklanmıştı. Fenersiz dışarı çıkan kişiler ise gece bekçileri tarafından tutuklanmaktaydı.²⁹

Bu dönemde gecenin karanlığını bozan sadece ellerinde fener taşıyan siviller ve gece devriye gezen bekçilerdi. Fakat bekçi başına neredeyse yirmi sokak düştüğü için bunun geceleri sokakları aydınlatma konusunda pek bir etkisinin olduğu söylenemez.³⁰

Osmanlı döneminde sokakların aydınlatılmasına yönelik bilinen ilk teşebbüs 1847 yılında resmi bir bildirin çıkarılmasıyla başlamıştır. Resmi bildiri sokakların geceleri aydınlatılmasının halkın kendi menfaatlerine ve birinci derecede medeniyet eseri olduğu belirtilip, başlangıç olarak dükkanların, memurların ve ahalinin kapısının önünde fener yakılması istenmiştir.³¹

Sokakların aydınlatılması için Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliyye kararıyla başlıca memurlar, bendegan³² hane ve yalı sahipleri tüm yıl boyunca evlerinin önünde bir ya da iki adet kandil yakmaya mecbur tutulmuştur. Bunun dışında halktan isteyen kişilerin de evlerinin önünde kandil yakabileceği ve bunun hükümet nezdinde takdir edileceği

²⁷ Doğan Kuban, "Aydınlatma", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 1, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1993, s. 475.

²⁸ Bu dönem de kullanılan fenerler metal çerçeveli cam, muşamba ve kağıt fenerlerdir. Cam ve muşamba fenerler nispeten daha pahala olduğu için genellikle kağıt fenerler tercih edilirdi. (Osman Nuri Ergin, a.g.e., s. 915.)

²⁹ Osman Nuri Ergin, a.g.e., ss. 914-915.

³⁰ "İstanbul", *Yurt Ansiklopedisi*, 5.Cilt, Anadolu Yay., İstanbul, 1982, ss. 3837-3838.

³¹ Osman Nuri Ergin, a.g.e., ss. 916-917.

³² Padişah'ın hizmetinde olanlar.

belirtilmiştir. Ayrıca Şehremaneti'nden esnaf kethüdalarına gönderilen yazı ile aralarında hane mevcut olmayan dükkan sahiplerinin, masraflarını kendileri karşılamak üzere kırk elli adım mesafede kandil yakmaları gerekli görülmüştür. Yakılacak fenerlerin tek tip olması düşünüldükçe, zaptiyelere verilen fenerlerin örnek alınması istenmiştir.³³

Memur ve saraya mensup kişiler için zorunlu tutulan evin önüne fener asma adetinin bir statü sembolü haline geleceği düşünülüp, böylece halktan diğer kesimlerin de bu adete özenerek evlerinin önüne fener asmaya başlanacağı düşünülmüş olabilir. Böylece en azından bazı mahallelerin sokakları aydınlatılmış olacaktı.³⁴

İstanbul sokaklarını aydınlatma girişimlerinde bir süre sonra başka bir uygulama daha kullanılmıştır. Bu petrolün aydınlatmada kullanılmasıydı. İlk zamanlar petrole sulu gaz denilirken daha sonra bu tabir değişerek gazyağı denilmeye başlanmıştır.³⁵

1859 yılında ABD'de keşfedilen petrol, ticari bir mal olduktan kısa bir süre içinde Avrupa'ya gelmiştir. Petrolün Osmanlı Devleti'ne tam olarak ne zaman geldiği bilinmese de Avrupa'ya geldikten kısa bir süre sonra Osmanlı topraklarına girmiştir.³⁶

Petrolde önce aydınlatma aracı olarak maddi durumu iyi olanlar balmumu kullanırken daha yoksul olan kesimlerin ise yağmumu veya zeytinyağı hatta duruma göre sadeyağ kullanmıştır. Petrol, o zamana kadar kullanılmakta olan zeytinyağı vb. aydınlatma araçlarına göre daha fazla ışık yayması nedeniyle kullanımı gittikçe artmıştır. Petrol, ilk zamanlarda Osmanlı Devleti'ne yerleşmiş olan yabancılar ve ekonomik durumu iyi olan yerli halk tarafından kullanılırken daha sonraları kullanımının tabana doğru yaygınlaşmıştır. Nitekim petrol kullanımının yaygınlaşması nedeniyle depolama sorunlarının ortaya çıkmıştır. Çünkü İstanbul'da evlerin ahşap olması nedeniyle zaten var

³³ Osman Nuri Ergin, a.g.e., s. 917.

³⁴ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2000, s. 223.

³⁵ Zafer Toprak, "Aydınlatma", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 1, s. 476.

³⁶ Osman Nuri Ergin, a.g.e., s. 918.

olan yangın riskini daha da arttırmaktaydı. Bu nedenle önlem olarak gazyağı depoları şehrin dışına kurulmuştur.³⁷

Petrolün sokak aydınlatılmasında kullanılması için imtiyaz usulü uygulanmıştır. 1865 yılında Mösyö Heris isimli kişi, Bab-ı Zabtiyye'ye başvurmuş ve yapılan anlaşma ile sokaklardaki fenerlerde gazyağı yakma işinin imtiyazını almıştır. Bu anlaşmaya göre Üsküdar, Boğaziçi ve Marmara denizi civarındaki yerlerin aydınlatma işi bir seneliğine Mösyö Heris'e verilmiştir. Yapılan anlaşmaya göre fenerler tüm yıl boyunca güneşin batmasından güneşin doğuşuna kadar yakılacaktı. Fener başına müteahhide 22.5(yirmi iki buçuk) kuruş her ay ödeme yapılacaktı. Fenerler yerel idare tarafından sağlanmasına karşın bakım ve onarım işleri ile bunların masraflarından imtiyaz sahibi sorumlu olacaktı. Aydınlatma işleri için kurulacak gazyağı depolarından ve masraflarından da imtiyaz sahibi sorumlu olacaktı. Yapılacak aydınlatma işlerinin masrafları ise her mahallede yakılan fenerlerin bedeli o mahalle halkı tarafından hükümet-i zaptiyye nezaretinde mahalle muhtarı ve imamı aracılığıyla her ay toplanacaktı.³⁸ Bu gazyağlı fenerlerin bedellerinin tahsilini 1877 yılında "tenviriye resmi" adıyla belediyeler üzerlerine almıştır.³⁹

1.1.1.1.Havagazıyla(Kömür Gazıyla) Aydınlatma

17. Yüzyıldan beri maden kömüründen elde edilen gazın(havagazı) aydınlanlatmada kullanılabileceğine yönelik bilimsel çalışmalar yapılmıştır. 18. Yüzyılda Philippe Lebon, havagazının kullanılabilmesine yönelik ilk patenti almıştır. Daha sonra İngiliz William Murdoc, havagazını daha da geliştirmiştir. 1810 Yılında Albert Winzer(Winsor), havagazını Londra'da ilk defa sokak aydınlatmasında kullanmıştır.

³⁷ Osman Nuri Ergin, a.g.e., ss. 918-919.

³⁸ Osman Nuri Ergin, a.g.e., ss. 917-918.

³⁹ Zafer Toprak, a.g.m., s. 478.

Havagazıyla sokak aydınlatma sistemi ise ilk defa 1817 yılında ABD'nin Baltimore şehrinde yapılmıştır. Daha sonra 1822 yılında da Boston kentinde aynı sistem uygulanmaya başlanmıştır.⁴⁰ Avrupa'da ise 1838 yılında Paris, havagazıyla aydınlatılmaya başlanmıştır.⁴¹

Osmanlı Devleti'nin havagazıyla aydınlatma yöntemiyle tanışması, ilk olarak Sultan Abdülmecid döneminde(1853) Dolmabahçe Sarayı'nın aydınlatılması ile olmuştur. Sultan Abdülmecid, Dolmabahçe Sarayı'nı inşa ettirdiği zaman sarayın aydınlatılması için bir de gazhane yapılmasını istemiş ve bu amaçla Dolmabahçe Gazhanesi yaptırılmıştır.⁴²

Dolmabahçe Gazhanesi, önceleri sadece Dolmabahçe Sarayı'nı aydınlatmak için hizmet vermiştir. Fakat daha sonra şehremanetinin girişimiyle sarayın aydınlatılmasından arta kalan gazdan yararlanmak amacıyla saray dışına da hizmet vermeye başlamıştır.⁴³

1855 yılında ilk etapta Dolmabahçe Gazhanesi'nden sağlanacak gaz ile Taksim ile Tepebaşı çeşmeleri arasında kalan kesimi aydınlatma planları yapılmıştır. Bu amaçla 1856 yılında çalışmalara başlanmıştır. Bu sırada bazı küçük aydınlatma denemeleri de görülmekteydi. Örneğin Beyoğlu Naum Tiyatrosu'nun⁴⁴ çevresine konulan fenerler ile aydınlatıldığı bilinmektedir. Fakat bu çalışmalar öngörülenden daha uzun sürmüş ve nihayet 1857 yılının başlarında İstiklal Caddesi(Pera Caddesi), Dolmabahçe Gazhanesi'nden borular vasıtasıyla alınan gazla aydınlatılmıştır. 1857 yılının sonlarına doğru ise bütün caddede düzenli aydınlatma sağlanmıştır. Bu süreçte havagazıyla

⁴⁰ Mimi Sherman, "A Look at Nineteenth-Century Lighting: Lighting Devices from the Merchant's HouseMuseum", *APT Bulletin*, Vol.31, No:1, 2000, p. 41.

⁴¹ Osman Nuri Ergin, a.g.e., s. 921.

⁴² Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyeye*, Cilt 5, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yay., İstanbul, 1995, s. 2593.

⁴³ M. Fırat Akbulut ve Cem Sorguç, "Gazhaneler", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 3, s. 377.

⁴⁴ Sultan Abdülmecid'in özel izniyle Dolmabahçe Gazhanesi'nden sağlanan gazla aydınlatıldığı iddia edilmektedir. M. Fırat Akbulut ve Cem Sorguç, a.g.m., s. 377.

aydınlatmanın genişletilmesi için de çalışmalar yapılmıştır. Nitekim 1859 yılında Galata ve Tophane, 1864 yılına geldiğimizde Pangaltı Yolu ve Beşiktaş Caddesi havagazıyla aydınlatılmıştır. Ayrıca çok sayıda varlıklı Pera sakini de evlerini havagazıyla aydınlatmak için izin almıştır. Yapılan aydınlatmanın masrafları da o yerlerdeki sakinlerden aydan aya karşılanmaktaydı.⁴⁵

İstanbul sokakları aydınlatılmaya başlanmış olsada bu sadece belli başlı caddeler ve sokaklar için söz konusuydu. Şehrin önemli bir kısmı ise akşam olduğunda hala karanlıklar altındaydı. İtalyan yazar Edmondo De Amicis 1877 yılında yazdığı Costantinopoli adlı eserinde İstanbul'un akşam halini şu şekilde belirtmektedir:

İstanbul Avrupa'nın gündüz en parlak, gece en karanlık şehridir. Tek tük ve birbirinden çok uzak olan fenerler belli başlı sokakları ancak aydınlatır; ötekiler mağara gibidir, kimse elinde bir fener olmadan bu sokaklara girmeyi göze alamaz. Bu yüzden, gece olur olmaz, şehir ıssızlaşır; bekçilerden, köpek sürülerinden, kimse görmeden kaçan günahkâr kadınlardan, yerin altındaki meyhanelerden çıkan delikanlılardan, yollarda ve mezarlıklarda, orada burada, şuleler gibi bir parlayıp bir sönen esrarlı fenerlerden başka bir şey görülmez.⁴⁶

Dolmabahçe Gazhanesi, kurulduğu yıldan 1874 yılına kadar Hazine-i Hassa-i Şahane tarafından işletilmiştir. Bu tarihte diğer ülkelerdeki gazhanelerin belediyeler tarafından işletildiği gerekçe gösterilerek şehremanetine devredilmiştir.⁴⁷ 1889 yılında Dolmabahçe Gazhanesi, Meclis-i Vükela kararıyla Tophane-i Amire İdaresine verilmiştir.⁴⁸ 1912 yılında ise tekrar şehremanetine devredilmiştir.⁴⁹ 1914 yılında Oktay Bezanson ve Lui Boer isimli iki Fransız vatandaşı, Dolmabahçe Gazhanesi'nin işletmesini

⁴⁵ Nur Akın, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*, Literatür Yay., İstanbul, 1998, ss. 127-129.

⁴⁶ Edmondo De Amicis, *İstanbul*, çev. Beynun Akyavaş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1986, s. 145.

⁴⁷ Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 5, s. 2594.

⁴⁸ Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 5, s. 1595.

⁴⁹ Düstur, Tertip 2, Cilt 5, Matbaa-i Amire, Dersaadet, 1332, s.39; Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 5, s. 2597.

devralmıştır. Yapılan mukavelename ile 50 yıllık işletme hakkı verilirken ayrıca gazhanenin ıslah edilmesi de kararlaştırılmıştır.⁵⁰

Dolmabahçe Gazhanesi, 1874 yılında Hazine-i Hassa idaresinden çıktığı yıldan itibaren gazla aydınlatmanın yapıldığı yerler şunlardır: 1874 yılında Çırağan Sarayı ve civarı, 1880 yılında Bahçekapı'da Fincancılar Yokuşu ve Mercan Yolu, 1883 yılında Beşiktaş Karakolu(Mecidiye Karakolhanesi) ve civarı, 1885 yılında Yıldız Sarayı'ndan Beşiktaş'a kadar olan cadde ile Dolmabahçe Sarayı'ndan İhlamur Köşkü'ne kadar olan cadde, 1886 yılında Cağaloğlu Caddesi ile Yerebatan Mahallesi, 1890 yılında Mekteb-i Mülkiye binası ve Hamidiye Camisi, 1891 yılında Yıldız Sarayı, 1893 yılında Beyoğlu'nda bulunan kışla, 1894 yılında Gümüşsuyu Hastanesi, 1897 yılında Mekteb-i Tıbbiye binası, 1899 yılında Hamidiye Etfal Hastanesi, 1901 yılında Atik Salıpazarı ve civarı ile Ortaköy'deki fer'iyeye daireleri, 1907 yılında Fatma ve Münire Sultanların dairesi ve Tophane-i Amire bünyesinde yeni inşa edilen kışla, 1908 yılında Naile Sultan'ın sahilhanesinin bahçesi, 1909 yılında Takvîm-i Vekayi gazetesinin bulunduğu bina ve 1910 yılında Yıldız'da bulunan Dersaadet Polis Mektebi.⁵¹

1853 yılında kurulan Dolmabahçe Gazhanesi'yle Galata, Beyoğlu ve Beşiktaş civarları aydınlatılmıştır. Buna karşın İstanbul'un Suriçi tarafları ise gazla aydınlatmadan mahrum kalmıştır.⁵²

İstanbul'un Suriçi kısmının havagazıyla aydınlatılması amacıyla 1873 yılında Yedikule'de bir gazhane yapılması için ilk olarak Johans isimli bir Belçika vatandaşına imtiyaz verilmiş ama sonradan bu imtiyaz feshedilmiştir. Bu tarihten itibaren Yedikule'ye

⁵⁰ Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 5, ss. 2599-2632.

⁵¹ Huriye Sevcan Tekin, "Dolmabahçe Gazhanesi'nin Kuruluşu ve İşletmesi", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006, ss. 49-50.

⁵² Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 5, ss. 2633.

yapılacak gazhane için çabalar sarf edilmesine rağmen gazhane ancak 1880 yılında hizmete girebilmiştir.⁵³ Yedi yıl boyunca şehremanetince işletilen Yedikule Gazhanesi, 26 Ağustos 1887 tarihinde Osmanlı Devleti vatandaşı tüccar Hasan Tahsin Efendi'ye devredilmiştir.⁵⁴

Hasan Tahsin Efendi ile Şehremaneti arasında yapılan mukavelenamenin birinci maddesinde, İstanbul'un dahili ve haricindeki bütün mahalleler ile Makri (Bakırköy) ve Ayastefanos (Yeşilköy) köylerine gaz verilmesi ve Yedikule Gazhanesi'nin işletilmesinin kırk seneliğine Hasan Tahsin Efendi'ye verildiği belirtilmektedir.⁵⁵

Hasan Tahsin Efendi, 1888 yılında Yedikule Gazhanesi'nin işletmesini kendisinin de ortağı olduğu İstanbul Şehri Tenvir Şirketi'ne devretmiştir. Bir Osmanlı anonim şirketi olarak kurulan şirket, Hasan Tahsin Efendi, Cevrikli Bavyera Kraliyeti Müşaviri Mösyö Henri Solivo, Stutgarlı Devlet-i Aliyye fahri konsolosu ve Bavyera Kraliyeti Müşaviri Mösyö İştenkel ve İzmir'de ikamet eden tüccar olan Simon Kınığ ortaklığında kurulmuştur.⁵⁶

İstanbul'un Anadolu yakasında ise kurulan ilk gazhane, Kuzguncuk Gazhanesi'dir. 1851 yılında bir yangın sonucu zarar gören Beylerbeyi Sarayı'nın onarımı, dönemin Padişahı Sultan Abdülaziz tarafından onarımı yaptırılmıştır. Bu onarım sırasında sarayın modern aydınlatılması için bir de gazhane yapımına başlanmıştır. 1862 yılında bir Fransız gaz şirketi tarafından Beylerbeyi Sarayı'na yakın bir yerde yapımına başlanan Kuzguncuk Gazhanesinin yapımı 1864 yılında tamamlanmıştır.⁵⁷

⁵³ Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 5, ss. 2633-2634.

⁵⁴ Düstur, Tertip 1, Cilt 5, Başvekalet Matbaası, Ankara, 1937, s. 880; Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 5, s. 2636.

⁵⁵ Düstur, Tertip 1, Cilt 5, s.880; Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 5, s. 2636.

⁵⁶ Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 5, ss. 2643-2644.

⁵⁷ Mehmet Mazak, "Anadolu Yakasının İlk Sanayi Tesislerinden Biri Kuzguncuk Gazhanesi ve Üsküdar", Coşkun Yılmaz (Edt.), *IV. Üsküdar Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Cilt 1, Üsküdar Belediyesi Yay., İstanbul, 2007, ss. 179-180.

Kuzguncuk Gazhanesi, sadece Beylerbeyi Sarayı'na hizmet vermek amacıyla kurulurken sonradan tıpkı Dolmabahçe Gazhanesi gibi saray dışına da hizmet vermeye başlamıştır. Kadıköy Gazhanesi kuruluncaya kadar Kuzguncuk Gazhanesi'nden sağlanan gaz ile Beylerbeyi, Abdullağağa, İstavroz, Burhaniye ve Fıstıklı semtlerinin sokakları ile Saray Tüneli'nin içi aydınlatılmıştır. Fakat gazhanenin kapasitesi diğer gazhanelere göre daha azdı.⁵⁸ Nitekim Kuzguncuk Gazhanesi, 1892 yılında hizmete başlayan Kadıköy Gazhanesi ile önemini kaybetmeye başlamıştır.⁵⁹

İstanbul'un Anadolu yakasının aydınlatılması için Kadıköy'de ikinci bir gazhane daha kurulmuştur. 30 Haziran 1891 tarihinde yapılan mukavelename ile Fransa vatandaşı Mösyö Şarl Jorji'ye elli yıllığına imtiyaz verilmiştir. Verilen imtiyaza göre Kadıköy ve Üsküdar ile Anadolu sahilinden Sekizinci Daire-i Belediye hududuna kadar olan bölgenin gazla aydınlatılmasının Mösyö Şarl Jorji'ye ait olacağı belirtilmiştir.⁶⁰ Daha sonra Mösyö Şarl Jorji, kendisine verilen bu imtiyazı 7 Aralık 1891 yılında kendisinin de ortağı olduğu Gaz ve Elektrik ile Tenvir için Osmanlı Anonim Şirketi'ne devretmiş ve gazhane faaliyetlerine bu şekilde devam etmiştir.⁶¹

Havagazıyla aydınlatma konusunda başkent İstanbul dışına bakıldığında, ilk olarak İzmir'in havagazıyla aydınlatılması amacıyla 24 Mayıs 1859 tarihinde İzmir Havagazı Şirketi'ne kırk yıllığına bir imtiyaz verildiği görülmektedir.⁶² Şirket, 800 bin İngiliz Lirası sermaye ile kurulmuştur. Yapılan çalışmalar sonucunda İzmir, 1862/1863(Rumi 1278) yılında havagazıyla aydınlatılmaya başlanmıştır.⁶³ Daha sonra 12

⁵⁸ R. Sertaç Kayserilioğlu, ve Diğerleri, a.g.e., Cilt 1, s. 91.

⁵⁹ Mehmet Mazak, a.g.e., ss. 180.

⁶⁰ Düstur, Tertip 1, Cilt 6, Devlet Matbaası, Ankara, 1939, s. 1009; Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 5, s. 2650.

⁶¹ Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 5, ss. 2659-2660.

⁶² Düstur, Tertip 1, Cilt 7, Başvekalet Devlet Matbaası, Ankara, 1941, s. 180.

⁶³ 1326 Salname-i Vilayet-i Aydın, Vilayet Matbuası, s. 199.

Kasım 1897 tarihinde şirketin imtiyazı kırk sene daha uzatılmıştır.⁶⁴ Zamanla havagazıyla yakılan fener sayısı İzmir merkez ve Göztepe civarında 2200, Karşıyaka'da 100 ve Bornova'da 8 tane olmak üzere toplam 2308'e ulaşmıştır.⁶⁵

Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer büyük şehirlerinin bazılarında da havagazıyla aydınlatma çalışmalarının başlandığı anlaşılmaktadır. Örneğin Beyrut şehrinin havagazıyla aydınlatılması için 25 Kasım 1885 tarihinde Mösyö Aleksandır Jirarden'e kırk yıllığına⁶⁶, Şam şehrinin havagazıyla aydınlatılması için 6 Aralık 1885 tarihinde Osmanlı vatandaşı Hacı Şükrü Efendi'ye kırk yıllığına⁶⁷, Selanik şehrinin havagazıyla aydınlatılması için 8 Temmuz 1887 tarihinde Osmanlı vatandaşı Hasan Tahsin Efendi'ye otuz beş yıllığına⁶⁸ ve Edirne şehrinin havagazıyla aydınlatılması amacıyla 28 Aralık 1887 tarihinde Osmanlı vatandaşı İsmail Hakkı Efendi'ye kırk yıllığına imtiyazlar verildiği görülmektedir.⁶⁹

I.1.2.İstanbul'un Elektrifikasyonu

I.1.2.1.II. Abdülhamid ve İstanbul'un Elektrifikasyonu Sorunu

İstanbul'un sokakları, havagazıyla aydınlatma sisteminin kullanılmasına karşın şehrin aydınlatma ihtiyacı yeterince karşılanamamıştır. Mevcut gazhanelerden Yedikule gazhanesi tarafından 3943, Üsküdar Kadıköy Gazhane'si tarafından 2989 ve Dolmabahçe Gazhane'si tarafından da 1815 fener yakılmaktaydı. Yani toplam olarak 8747 fener yakılmaktaydı ve bunlar şehrin sadece birinci ve ikinci derecedeki sokaklarını

⁶⁴ Düstur, Tertip 1, Cilt 7, s. 180.

⁶⁵ *1326 Salname-i Vilayet-i Aydın*, s. 199.

⁶⁶ Düstur, Tertip 1, Cilt 5, s. 352.

⁶⁷ Düstur, Tertip 1, Cilt 5, s. 978.

⁶⁸ Düstur, Tertip 1, Cilt 5, ss. 849-840.

⁶⁹ Düstur, Tertip 1, Cilt 5, ss. 950-951.

aydınlatabiliyordu. Buna karşın Osman Nuri Ergin, İstanbul'un aydınlatılabilmesi için 20-30 bin kadar fenere ihtiyaç olduğunu belirtmektedir.⁷⁰

19. yüzyılın ikinci yarısında elektrik alanındaki yeni gelişmeler sayesinde yeni bir aydınlatma sistemi olan elektrikli aydınlatma ortaya çıkmaya başlamıştır.⁷¹ Özellikle Thomas A. Edison'un 1879 yılında akkor lambayı icadı ve ilk elektrik üretim merkeziyle dağıtım şebekesini 1881 yılında New York'ta kurmasıyla elektrik enerjisi evlerde ve sanayide yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁷²

Elektriğin aydınlatmada kullanılmaya başlanmasının ardından Osmanlı Devleti'nde de bu sistemin aydınlatmada kullanılması düşünülmüştür. 1889 yılında İstanbul'un aydınlatma ihtiyacının karşılanması için elektrikle aydınlatılması gündeme gelmiştir. Fakat bu düşünce reddedilmiştir.⁷³ Yine 1898 yılında bir Alman firması olan Siemens'in İstanbul'un elektrifikasyon teklifi de geri çevrilmiştir.⁷⁴

İstanbul'un elektrikle aydınlatılması, Avrupa'daki diğer şehirlerle karşılaştırıldığında daha geç olmuştur. Hatta 1898 yılında İzmir ve Selanik,⁷⁵ 1906 yılında Bursa⁷⁶ gibi Osmanlı şehirlerine elektrik imtiyazı verilmesine karşın İstanbul'a elektrik imtiyazına ancak 1910 yılında izin verildiği görülmektedir.⁷⁷

İstanbul'a elektriğin nispeten daha geç gelmesinin en olası nedeni dönemin Padişahı II. Abdülhamid'in, İstanbul'un elektrifikasyonuna yönelik teşebbüslere izin vermemiş olmasıdır. Nitekim İstanbul'un elektrifikasyonuna II. Abdülhamid'in iktidarını

⁷⁰ Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 2, s. 924.

⁷¹ Chris Freeman ve Luc Soete, a.g.e., ss. 77-82.

⁷² "Elektrik", *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, Cilt 8, 2002, s. 105.

⁷³ R. Sertaç Kayserilioğlu ve Diğerleri, a.g.e., Cilt 2 s. 305.

⁷⁴ R. Sertaç Kayserilioğlu ve Diğerleri, a.g.e., Cilt 1, s. 65.

⁷⁵ Emine Erol, "Türkiye'de Elektrik Enerjisinin Tarihi Gelişimi: 1902-2000", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi) İstanbul, 2007, s. 70.

⁷⁶ Mümin Ceyhan, "Bursa'da Elektriğin Tarihçesi", *Bursa Defteri*, Sayı 2, Haziran 1999, s.110; *1927 Bursa Vilayeti Salnamesi*, Bursa Vilayet Matbaası, 1927, s. 347; *Düstur*, Tertip 2, Cilt 1, Matbaa-i Amire, Dersaadet, 1329, s. 8.

⁷⁷ BOA, Dosya Usulü İradeler(i.DUİT) 34/31; *Düstur*, Tertip 2, Cilt 2, Matbaa-i Amire, Dersaadet, 1330, s.756; Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 5, s. 2691.

kaybettiği 1908 yılından iki yıl sonra izin verilmiştir.⁷⁸ Osman Nuri Ergin, II. Abdülhamid'in iktidarını kaybettiği 1908 yılı itibarıyla İstanbul'un elektrikle tesisi önündeki engelin kalktığını belirterek İstanbul'a elektriğin gelmeyişinin nedeni olarak II. Abdülhamid'i göstermiştir.⁷⁹ Yine birçok araştırmacı da İstanbul'un elektrifikasyonunun gecikmesinin başlıca nedeni olarak II. Abdülhamid'in buna izin vermemesini belirtmektedir.⁸⁰

II. Abdülhamid'in İstanbul'un elektrifikasyonuna neden izin vermediğine yönelik çeşitli varsayımlar vardır. Bu varsayımların başında, II. Abdülhamid'in kendisine yönelik bir suikast girişiminde elektriğin kullanılmasından şüphelenmesinin geldiği gözlenmektedir. Örneğin 1898 yılında Alman İmparatoru II. Wilhelm'le İstanbul'a gelen Prens Bernhard von Bülow, Memoires du Chancelier adlı eserinde İstanbul'un elektrikle aydınlatılmasına ilişkin olarak şöyle demektedir:

Abdülhamid iki şeye karşı büyük bir ürküntü içindedir. Bunlardan biri donanma diğeri de elektrik kıvılcımıdır. Ziyaretimiz sırasında Siemens tarafından İstanbul'un elektrikle ışıklandırılması teklifini hatırlattık, bunun sanayiye olan faydaları anlattık, fakat başarı elde edemedik.⁸¹

II. Abdülhamid'in elektrik karşısındaki bu tutumuna ilişkin benzer bir ifadeye Halid Ziya Uşaklıgil'in *Kırk Yıl* isimli kitabında da rastlanmaktadır. Halid Ziya Uşaklıgil, II. Abdülhamid'in “dinamo” ile “dinamit” sözcüklerini karıştırması nedeniyle elektriğin gelmesine izin vermediğini ifade etmiştir.⁸²

İstanbul'a elektriğin geç gelmesinin bir başka olası nedeni ise İstanbul'un aydınlatma imtiyazlarının havagazı şirketlerine verilmiş olmasıdır. Çünkü bundan

⁷⁸ R. Sertaç Kayserilioğlu ve Diğerleri, a.g.e., Cilt 1, ss. 65-66.

⁷⁹ Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 5, s. 2691.

⁸⁰ Asu Aksoy ve Diğerleri, “Silahtarağa Elektrik Santrali'nin Hikayesi”, Asu Aksoy (Edt.), *Silahtarağa Elektrik Santrali (1910-2004)*, Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2007; s. 9; Zafer Toprak, a.g.m., s. 478; “İstanbul”, Yurt Ansiklopedisi, s. 3838; R. Sertaç Kayserilioğlu ve Diğerleri, a.g.e., Cilt 1, s. 65.

⁸¹ R. Sertaç Kayserilioğlu ve Diğerleri, a.g.e., Cilt 1, s. 65.

⁸² Halid Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1987, s. 474.

kaynaklanan bazı hukuki problemler ortaya çıkması söz konusudur. O dönemde İstanbul'un aydınlatılmasında devlet kurumları tarafından işletilen Dolmabahçe Gazhanesi'nin aydınlattığı Pera-Galata bölgesi dışındaki Suriçi(Eski İstanbul) denilen bölge ile Kadıköy-Üsküdar bölgesinin havagazıyla aydınlatma imtiyazları iki şirkete verilmişti. Elektrikli aydınlatmaya yönelik herhangi bir girişim karşısında, bu şirketlerin hoşnutsuz olabileceği ve yapılan mukavelenamelerden kaynaklı hukuki problemlerin ortaya çıkabilme ihtimali bulunmaktaydı.⁸³ Nitekim İstanbul'un Avrupa yakasındaki Suriçi bölgesinin havagazıyla aydınlatma imtiyazı verilirken imzalanan şartnamenin on yedinci maddesinde:

Müddeti imtiyâziye zarfında elektrik ve sair muhteriatı cedide ile dairei imtiyâziye dahilinde bulunan mahallelerin tenviri hükümeti seniyece talep buyrulur ise sâhibi imtiyâzın hukûk ve menafii meşruasına hâlel gelmemek üzere bu babda lazım gelen şerait Şehremanetile bilittifak kararlaştırılacaktır.⁸⁴

Şartnamenin on yedinci maddesinde görüldüğü üzere ileriki süreçte elektrikli aydınlatma yapılması durumunda havagazı imtiyazına sahip kişilerin haklarının gözetileceği belirtilmiştir. Nitekim 1910 yılında İstanbul'un Avrupa yakasının elektrikle tesisi ve aydınlatılması imtiyazı verildiğinde bu bölgedeki havagazı şirketiyle anlaşmazlık ortaya çıkmıştır.⁸⁵

İstanbul'a elektriğin geç gelmesinin diğer bir nedenide, elektrikli aydınlatma sisteminin iyi bir şekilde uygulanabileceğinden emin olunmak istenmiş olmasıdır. 1889 yılında İstanbul'un elektrikle aydınlatılması gündeme geldiğinde, bu sistemin Avrupa ülkelerinde uygulanmaya başlanmasına karşın elektrikle aydınlatmanın henüz tamamen kabul gören bir yöntem olmadığı belirtilerek reddedildiği görülmektedir. Ayrıca

⁸³ Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 2, s. 921.

⁸⁴ Düstur, Tertip 1, Cilt 5, s. 886.

⁸⁵ Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 5, s. 2692.

İstanbul'un coğrafi durumunun da elektrik tesisatı için elverişli olmadığı ve bunun hayli zaman alacağı da belirtilmiştir.⁸⁶

II. Abdülhamid'in elektriğe karşı olumsuz tavır takınmasının diğer bir nedeni de İstanbul'daki yangın tehlikesi olmalıdır. Çünkü İstanbul'un ahşap dokusu kentin tarihi boyunca bir yangın tehlikesi oluşturmuştur. Bu yangın tehlikesi kentin nüfus ve inşaat yoğunluğu arttıkça daha da artmıştır. İstanbul'da 1663 ile 1839 yılları arasında 109 büyük yangın görülürken bu sayı 1853 ile 1906 yılları arasında 229'a çıkmıştır. Özellikle 19. yüzyılda kentte büyük bir yangın korkusu hüküm sürmüştür.⁸⁷ Edmondo de Amicis, şehrin bu korkusunu Costantinopoli adlı eserinde şu şekilde ifade etmektedir: "Yangın kelimesi İstanbullular için hala bütün musibetleri ifade eder ve Yangın var! narası daima, Tanrı'nın verdiği bir ceza gibi, bütün şehri iliklerine kadar titreten, korkunç, resmi, meşum bir naradır."⁸⁸

İddiaya göre II. Abdülhamid, İstanbul'daki yangın tehlikesi nedeniyle İstanbul'un elektrifikasyonuna karar vermeden önce yangın riskine karşı yeni sistemin güvenilirliğini denemek istemiştir. Bunun için sarayın ikinci katibi İzzet Paşa'ya konağını elektrikle aydınlatmasına izin vermiştir.⁸⁹

İzzet Paşa, 1900'lü yılların başında Beşiktaş'taki konağının elektrikle aydınlatılması için çalışmalara başlamıştır. Bunun için gerekli tesisat Almanya'dan getirilmiş ve tesisatın yapılması için Otto isimli bir Alman mühendis tutulmuştur. Çalışmalar bir süre sonra bitmiş ve İzzet Paşa'nın konağı elektrikle aydınlatılmıştır. Fakat bir süre sonra İzzet Paşa'nın Avrupa'dan getirdiği film makinesinin arızasından dolayı yangın çıkmıştır. Yangın sonucunda İzzet Paşa'nın konağı iki saat gibi kısa bir sürede

⁸⁶ R. Sertaç Kayserilioğlu ve Diğerleri, a.g.e., Cilt 2, s. 305.

⁸⁷ Zeynep Çelik, a.g.e., s. 44.

⁸⁸ Zeynep Çelik, a.g.e., s. 45; Edmonde De Amicis, a.g.e., s. 294.

⁸⁹ Murat Bardakçı, "Beyaz enerji krizimiz bir yangınla başladı", *Hürriyet*, 13.05.2001, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/05/13/298406.asp>, Erişim: 10.07.2013.

yanmıştır. Bu yangın kazasının ardından II. Abdülhamid, elektriğin yangın çıkarma riski nedeniyle İstanbul'un elektrifikasyonunu istememiştir.⁹⁰

I.2.2.2.Silahtarağa Elektrik Santrali ve İstanbul'un Elektrifikasyonu

İstanbul'un elektrifikasyonu için yapılan imtiyaz başvuruları, II. Abdülhamid döneminde çeşitli nedenlerden dolayı geri çevrilmiştir. II. Abdülhamid, 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanıyla iktidarını kaybetmiş ve böylece İstanbul'un elektrifikasyonu önündeki engel de kalkmıştır. Böylelikle İstanbul'un elektriğe kavuşabilmesi için faaliyetlere başlanılmış ve 1910 yılında yabancı bir şirkete İstanbul'un elektrifikasyonu için imtiyaz verilmiştir.⁹¹

Aslında 1910 yılından önce de İstanbul'un elektrik imtiyazı için başvuru olmuştur. II. Abdülhamid döneminden sonra İstanbul'un elektrik imtiyazı için bilinen ilk başvuru 1909 yılında İstanbul Belediyesi tarafından yapılmıştır. Fakat bu başvuruya böyle bir imtiyaza gerek olmadığı belirtilip geri çevrilmiştir.⁹²

1910 yılında İstanbul'un elektrifikasyonu için uluslararası bir ihale açılmıştır. Bu ihaleye aralarında Gans, Fökyö-Varnan, Şınaydır, Jiro Loşor ve Union Ottoman şirketlerinin bulunduğu toplam sekiz şirket katılmıştır.⁹³ İhaleyi merkezi Budapeşte'de bulunan Gans isimli Avusturya-Macaristan şirketi kazanmıştır.⁹⁴

İhale usulünün yapılması Osmanlı yönetiminin lehine olmuştur. Bu sayede daha önce elektrik tesisi için en aşağı 3.000 kilowatt(kW) olması gerekli tutulan oran en aşağı 13.400 kW'a çıkmıştır. Yine maliyeti imtiyazı alan şirkete ait olmak üzere belirlenen yüz adet lambanın sayısı altı yüze çıkmıştır. Ayrıca kilowatt-saat(kWh) başına da 21.6 para

⁹⁰ Murat Bardakçı, a.g.m., <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/05/13/298406.asp>, Erişim: 10.07.2013.

⁹¹ Zafer Toprak, a.g.m., s. 478.

⁹² BOA, Meclis-i Vükela Mazbataları(MV.) 132/9.

⁹³ Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 5, s. 2692.

⁹⁴ BOA, İ.DUİT. 34/31; Düstur, Tertip 2, Cilt 2, s. 756; Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 5, s. 2691.

kabul edilmiştir. Bu fiyat, Avrupa’da uygulanan fiyat tarifesinin üçte birine hatta Paris’te uygulanan tarifenin dörtte birine denk gelmiştir.⁹⁵ Böylelikle Osmanlı Hükümeti, İstanbul’un elektrifikasyonunda ihale usulünü uygulayarak daha iyi koşullarda anlaşma sağlamıştır.

1 Kasım 1910 tarihinde Gans Anonim Şirketi’yle İstanbul’un elektrifikasyonu için mukavelename yapılmıştır. Mukavelename, Osmanlı Hükümeti adına Ticaret ve Nafia Nazırı Hallacyan Efendi ile Gans Anonim Şirketi adına Mösyö Kornel de Tolnay ve Leopold Ştark arasında yapılmıştır.⁹⁶

Yapılan mukavelenameyle birinci belediyeden on ikinciye belediyeye kadar olan belediyeler ile yirminci belediyenin sorumluluğundaki alanların yani İstanbul’un Avrupa yakasının elektrifikasyonunun Gans Anonim Şirketi’ne verildiği belirtilmiştir.⁹⁷ İmtiyazın süresi elli yıl olarak belirlenmiştir.⁹⁸

İstanbul’un Avrupa yakasının elektrifikasyonu için imtiyaz verilirken bu bölgedeki havagazı şirketine verilen ilk beş belediyenin ve yirminci belediyenin sahasıyla çakışma olmuştur. Bu nedenle havagazı şirketinin imtiyaz haklarını korumak için elektrik imtiyaz anlaşmasında bazı hususlar belirtilmiştir.⁹⁹

Şartnamenin birinci maddesinde, elektrik imtiyaz sahibi ile İstanbul Havagazı Şirketi arasında herhangi bir anlaşma yapılmadığı takdirde havagazı imtiyaz süresinin bitimine kadar havagazı imtiyazının kapsadığı belediyelerin bulunduğu alanlar mevcut

⁹⁵ Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 5, s. 2692. Ayrıca elektrik imtiyazı için yapılan mukavelenamenin ikinci maddesinde “*Merkez fabrikasının kudret-i asgariyesi şartnâmede gösterildiği vechile üç bin kilovat olmayub on üç bin kilovat olacaktır.*

Kezalik ashab-ı imtiyâzın müddet-i imtiyâziye zarfında meccanen te’sîs ve işal ideceği on iki amperlik kavs lambaların adedi şartnâmede ta’yîn idildiği vechile yüze münhasır kalmayub altı yüz aded olacaktır.” (BOA, İ.DUİT. 34/31; Düstur, Tertip 2, Cilt 2, s. 756.)

⁹⁶ BOA, İ.DUİT. 34/31; Düstur, Tertip 2, Cilt 2, s. 756; Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 5, s. 2691.

⁹⁷ BOA, İ.DUİT. 34/31; Düstur, Tertip 2, Cilt 2, s. 756; Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 5, s. 2692.

⁹⁸ Düstur, Tertip 2, Cilt 2, s. 778; Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 5, s. 2711.

⁹⁹ Düstur, Tertip 2, Cilt 2, s. 761; Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 5, ss. 2695-2797.

elektrik imtiyaz haklarının dışında tutulmuştur.¹⁰⁰ Yine şartnamenin üçüncü maddesinde, havagazı şirketinin imtiyazındaki belediyelerin alanlarıyla ilgili bazı kısıtlamalar belirtilmiştir. Buna göre elektrik imtiyazında büyük mahallelerin başlıca caddeleri ile nüfusu en az bin olan veya iki yüz evi kapsayan mahallelerin elektrik tesisatları herhangi bir evden en fazla üç yüz metre uzak olabilecekti. Bu uzaklık havagazı şirketinin imtiyazına sahip olduğu ilk beş belediye ve yirminci belediyenin alanlarında bin metre olacaktır. Bu mesafe havagazı imtiyazının süresinin bitiminden sonra en fazla altı ay içerisinde tıpkı diğer belediye alanlarındaki gibi üç yüz metreye indirilecekti.¹⁰¹

Elektrik imtiyazını alan şirket, yapılan sözleşmeye göre şartnamedeki 3.000 kW yerine 13.400 kW elektrik üretecek bir tesis inşa edecekti.¹⁰² Ayrıca büyük mahallelerin ana caddeleri ile nüfusu bin olan ya da iki yüz ev bulunan mahallerin elektrik tesisatı yapılacaktır.¹⁰³ Yolların aydınlatılması için belirlenen yerlere yirmi metre arayla kos(kavs)¹⁰⁴ veya müteşehhib¹⁰⁵ lambalar yerleştirilmesi istenebileceği ve bunların ne zaman açılıp kapatılabileceğinin şehremaneti tarafından belirleneceği kararlaştırılmıştır.¹⁰⁶

Gans Anonim Şirketi'nin, şartnamenin elli dokuzuncu maddesi gereği altı ay içinde bir Osmanlı anonim şirketi kurması gerekiyordu.¹⁰⁷ Bu nedenle şirket, 25 Mart 1911 tarihinde merkezi İstanbul olan Osmanlı Anonim Elektrik Şirketi isimli bir şirket kurmuştur. Şirket, Gans Anonim Şirketi, Bank General de Credi Avengrava ve Brüksel

¹⁰⁰ BOA, İ.DUİT. 34/32; Düstur, Tertip 2, Cilt 2, s.759; Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 5, s. 2695.

¹⁰¹ Düstur, Tertip 2, Cilt 2, s. 761; Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 5, s. 2697.

¹⁰² BOA, İ.DUİT. 34/31; Düstur, Tertip 2, Cilt 2, s. 756; Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 5, s. 2693.

¹⁰³ Düstur, Tertip 2, Cilt 2, s. 760-761; Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 5, ss. 2696-2697.

¹⁰⁴ İki kömür parçası arasında husule getirilen kavs elektrik ile yanan lambadır ki, genellikle projektörler bu tarzdadır. Bu tür lambalar pek az elektrik sarf ederlerse de kömürleri değiştirmek hususunda daima hizmete, malzemeye ihtiyaç göstermekte olduğundan idarece daha masraflıdır. Buna karşın kavs lambalar müteşehhib lambalara nispeten daha kuvvetli ışık yakarlar. (Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 2. s.923.)

¹⁰⁵ Hararetin tesiriyle beyaz hale gelerek yanan her hangi madeni telli lambadır. Bu tür lambalar kavs lambalardan sonra icad edilmiş ise de son zamanlarda bir derece daha ıslah edilerek kavs lambalar derecesinde yanmaya başlamıştır. Müteşehhib lambaların kullanımı kolaydır. Kavs lambaya nispeten elektriği fazla sarfetmekle beraber masrafı azdır. (Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 2, s. 923.)

¹⁰⁶ Düstur, Tertip 2, Cilt 2, s.773-774; Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 5, ss. 2707-2708.

¹⁰⁷ Düstur, Tertip 2, Cilt 2, s.786; Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 5, s. 2719.

Bankası tarafından on iki milyon Frank yani yirmi iki bin Osmanlı Lirası sermayeyle kurulmuştur. Şirketin amacı yapılan nizamnamenin birinci maddesinde şu şekilde belirtilmiştir: “Hükümet-i Seniyye canibinde i'ta buyurulan imtiyâza ait i'mâlâtın teati olunan mukâvele ve şartnâme ahkâmına tevfikân inşâsıyla idare ve işletilmesi için zirde muharrer imza ile tertib ve ihracı zirde kararlaştırılan hisseler ashabı beyinde bir Osmanlı anonim şirketi teşkil olunmuştur.”¹⁰⁸

İstanbul'a yapılacak elektrik santralının yeri olarak Alibeyköy ve Kağıthane derelerinin Haliç'e döküldüğü Silahtarağa bölgesi seçilmiştir. Bu bölgenin seçilmesinde çeşitli faktörler etkili olmuştur. Bu faktörlerden en etkili olanlarından biri bölgenin deniz kenarında yer alması olmuştur. Bu sayede elektrik üretmek için kullanılacak kömürün deniz ve kara yoluyla taşınmasında kolaylık sağlanmıştır. Ayrıca yine su kenarında olmasıyla elektrik üretiminde kullanılacak suyun teminini de kolaylaştırmıştır. Bu bölgenin seçilmesindeki diğer bir faktör ise bu alanın İstanbul'un var olan sanayi tesislerine yakın olması ve şehre çok uzak olmamasıdır. Çünkü bu sayede o dönemin teknolojisinden kaynaklanan elektriğin iletimi sırasındaki enerji kayıpları azaltılmıştır. Ayrıca şehre ve sanayi tesislerine elektriğin ulaştırılmasını da kolaylaştırmıştır.¹⁰⁹

Elektrik santrali, şartname gereği şirket tarafından hazırlanan projelerin Ticaret ve Nafia Nezareti, Şehremaneti, Posta ve Telgraf Müdüriyeti, su, gaz, tramvay ve telefon şirketlerinin tasdikinden itibaren iki sene içinde inşa edilmesi belirtilmiştir.¹¹⁰ Bu koşul gereği hazırlanan planlar doğrultusunda elektrik tesisinin inşasının 1913 yılının Haziran ayı civarında tamamlanması gerekiyordu. Fakat elektrik tesisinin inşasına Balkan Savaşları sırasında ara verilmesi ve 28 Eylül 1913 yılında İstanbul'da meydana gelen şiddetli sel

¹⁰⁸ Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 5, ss. 2720-2721.

¹⁰⁹ Asu Aksoy ve Diğerleri, a.g.e., s. 10.

¹¹⁰ Düstur, Tertip 2, Cilt 2, s. 763; Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 5, s. 2699.

sırasında inşaatın zarar görmesi nedeniyle ancak 1914 yılının Mart ayı civarında işletilmeye açılabilmiştir.¹¹¹

Silahtarağa Elektrik Santrali, her biri 6700 beygir gücünde 1500 devirli 12 atmosfer buhar basıncı ile çalışan ve toplam 13400 kW verebilen 3 adet türbo-alternatör ile her biri 15 atmosfer basınç altında saatte 350 C’de 13600 kg sürşoffe buhar veren 6 kazan ve diğer yardımcı tesislerden oluşturulmuştur. Santralde üretilen elektrik, A, B ve C olarak adlandırılan üç ayrı hatla şehirde bulunan üç indirici merkeze(trafo) iletilmiştir.¹¹² Daha sonra bu merkezlerden şehrin elektrik dağıtımı gerçekleştirilmiştir. Bu indirici merkezlerden biri Beyazıt’da(Sariyer-Boğaz) diğeri Tozkoparan’da(Galata-Pera) üçüncüsü de İstinye’de(Suriçi İstanbul) bulunmaktaydı.¹¹³ Ayrıca toplam iki yüz otuz km şebeke hattı döşenmiştir.¹¹⁴

1914 yılında faaliyete geçen elektrik santralinden öncelikle tramvaylara elektrik verilmiştir. Çünkü Balkan Savaşları’dan dolayı tramvayları çeken atlara ordu el koymuştu. Bu nedenle tramvayların önceliği olmuştur. Tramvayların ardından da evlere elektrik vermeye başlanmıştır. Bu tarihte şirketin iki bin elli beş abonesi olmuştur.¹¹⁵

İstanbul’a 1914 yılından itibaren elektrik verilmesine karşın sokak aydınlatılması hemen yapılmamıştır. 1915 yılında elektrik imtiyaz anlaşmasında, sokak aydınlatılması için şirketin maliyetini kendisinin karşılayacağı olan altı yüz kavs lamba üzerinde bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenleme talebi zaten yapılan mukavelenamenin ikinci maddesinde Şehremaneti’ne tanınmıştır. Mukavelename’nin ikinci maddesinde:

¹¹¹ Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 5, s. 2692.

¹¹² Adnan Dinçel, “Türkiye’de Elektriklendirme Hizmetlerinin Anı ve Belgelerle Tarihçesi”, *Türkiye Elektrik Kurumu 50. Yıl*, s. 90.

¹¹³ Asu Aksoy ve Diğerleri, a.g.e., s. 19.

¹¹⁴ Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 5, s. 2692.

¹¹⁵ Zafer Toprak, a.g.m., s. 478.

Şehremaneti'nin kavs lambalardan mecmuu iki yüzü tecavüz itmemek üzere bir miktarının beheri yüz elli mum kuvvetinde medeni telli müteşehhib lambalara tahvilini talep itmeye hakkı olacak ve bu halde beher iki kavs lambaya mukabil beş aded medeni telli müteşehhib lamba kaim olacaktır.¹¹⁶

Ancak yapılan mukavelenamede iki yüzü geçmemek üzere kavs lambaların 150 mum kuvvetinde müteşehhib lambalarla değiştirilmesi ibaresi geçerken, 1915 yılındaki düzenlemede şirketin maliyetini kendisinin karşılayacağı altı yüz adet lambanın hepsini kapsamıştır. Nitekim yapılan düzenleme sonunda Elektrik Şirketi 270'i 1500 mum kuvvetinden büyük ve 825'i 250 mum kuvvetinden küçük olmak üzere 1095 lamba yakmayı kabul etmiştir.¹¹⁷

1915 yılında yapılan bu düzenlemede mukavelenamede olmayan hükümlere karşın Şehremaneti lehine iyileştirmeler yapılmıştır. Yapılan değişiklikler belki de şirketin sokak aydınlatmasını geciktirmesinden dolayı vermek zorunda kaldığı bir taviz olabilir. Nitekim İstanbul'a elektrik 1914'de verilmesine karşın sokak aydınlatılması ancak 1920 ve 1921 yıllarında yavaş yavaş yapılmaya başlanmıştır.¹¹⁸

Silahtarağa Elektrik Santrali'ni işleten şirket, santralin faaliyete başlamasından yaklaşık bir yıl sonra hisselerini Belçika'da faaliyet gösteren SOFINA(Societe Financiere de Transports et d'Entreprises Industrielles a Bruxelles) adlı şirkete devretmiştir. Bu şirketin en önemli sermaye ortaklıklarını üç büyük Alman grubu olan Dresdner Bank, Diskonto Gessellschaft ve Gesfürel oluşturmuştur. Avrupa ve Dünya çapında iş yapan SOFINA, su, kanalizasyon gibi altyapı alanlarında uzman olmasının yanı sıra elektrik, tramvay ve elektrikli tren alanlarında da faaliyet gösteren güçlü bir şirketti.¹¹⁹

1923 yılına gelindiğinde SOFINA, Ankara Hükümeti'yle İstanbul'un elektrik imtiyazıyla ilgili var olan haklarını devam ettirici yeni bir sözleşme yapmıştır. Yapılan

¹¹⁶ BOA, İ.DUİT. 34/31; Düstur, Tertip 2, Cilt 2, s. 756.

¹¹⁷ Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 2, s. 923.

¹¹⁸ Osman Nuri Ergin, a.g.e., Cilt 2, s. 923.

¹¹⁹ Asu Aksoy ve Diğerleri, a.g.e., s. 13.

yeni sözleşme ile Osmanlı Anonim Elektrik Şirketi'nin ismi Türk Anonim Elektrik Şirketi olarak değiştirilmiştir.¹²⁰ Ayrıca şirket, fabrikaya ve şebekeye yapacağı eklemeler için de sermayesini 12 milyon Franktan 30 milyon Franga çıkarmıştır.¹²¹

İstanbul'un elektrifikasyonu faaliyetlerinde santralin çalışmaya başladığı 1914 yılıyla 1921 yılları arasında önemli bir değişiklik olmamıştır.¹²² İstanbul'un elektrifikasyonunda özellikle Cumhuriyet yönetimine geçildiği 1923 yılından itibaren önemli gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. Şirket, bu yıl fabrikadaki türbojeneratörlerden birini sökerek yerine on bin kW gücünde yeni bir türbin koydurmuştur. Şebeke hattını da 256 km'ye uzatarak Büyükdere ve Bakırköy'e kadar genişletmiştir. Ayrıca indirici merkez sayısı 152'ye çıkarken abone sayısı da 30.228'e ulaşmıştır.¹²³

1921 yılında elektrikli sokak aydınlatılmasına başlanmasına karşın bu oran çok düşük kalmıştır. Sadece birkaç sokak elektrikle aydınlatılmaya kavuşurken iç sokaklar eskisi gibi karanlıkta kalmıştır. 1923'den itibaren ise şehrin her tarafının elektrikle aydınlatılabilmesi için çalışmalar başlatılmıştır. Özellikle 1926'dan sonra bu çalışmalar artarak devam etmiştir.¹²⁴

Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul'un Avrupa yakasında sokak aydınlatılması için konulan lamba sayısı zamanla 1.228'e ulaşmıştır. Bunlardan 323'ü 1.500 mumluk ve 905'i 250 mumluktu. Elektrikli lambaların yanı sıra 1.245 havagazı, 250 petrol ve 66 tane de lüks lamba sokakları aydınlatmaktaydı. Beyazıt, Beyoğlu, Yeniköy ve Bakırköy tümüyle elektrikle aydınlatılırken Fatih'in büyük kısmı elektrikle aydınlatılmıştır.¹²⁵

¹²⁰ Adnan Dinçel, a.g.e., s. 90.

¹²¹ Zafer Toprak, a.g.m., s. 478.

¹²² Asu Aksoy ve Diğerleri, a.g.e., s. 20.

¹²³ Zafer Toprak, a.g.m., s. 478.

¹²⁴ Asu Aksoy ve Diğerleri, a.g.e., s. 20.

¹²⁵ Zafer Toprak, a.g.m., s. 478.

İstanbul'un Avrupa yakası, elektriğe kavuşmasına karşın İstanbul'un Anadolu yakası elektrikten faydalanamamıştır. İstanbul'un bu bölgesinin elektrik imtiyazı ancak 1920 yılında verilmiştir. İstanbul'un Anadolu yakasının havagazı imtiyazına sahip olan Üsküdar ve Kadıköy Havagazı Anonim Osmanlı Şirketi'yle 25 Temmuz 1920 tarihinde yeni bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmayla şirketin mevcut havagazı imtiyazının 50 sene daha uzatılmasının yanı sıra İstanbul'un Anadolu yakasının elektrik imtiyazı da verilmiştir.¹²⁶

25 Temmuz 1920 tarihinde Osmanlı Hükümeti ile Kadıköy ve Üsküdar Havagazı Anonim Osmanlı Şirketi arasında yapılan havagazı anlaşmasına ek olarak bir de elektrik imtiyazıyla ilgili mukavele ve şartname yapılmıştır. Yapılan bu anlaşmayla şirkete Kadıköy, Üsküdar ve Boğaziçi'nin Anadolu sahilinin¹²⁷ elektrik imtiyazı 50 seneliğine verilmiştir.¹²⁸ Buna göre şirketin en az 1000 kW gücünde bir elektrik tesisi ve en az 17 ile 18 km uzunluğunda şebeke hattı yapması gerekmekteydi.¹²⁹

Şirket, elektrik tesislerinin inşasını projelerin onaylanmasının ardından 2.5 yıl içerisinde bitirmesi gerekiyordu. Yani projelerin onaylanma süreleriyle birlikte elektrik tesislerinin inşası yaklaşık 3.5 yıl içerisinde bitirilmeliydi.¹³⁰ Fakat inşaat çalışmalarında herhangi bir gelişme sağlanamamıştır. Nitekim 1924 yılında şirket yeni kurulan Ankara Hükümeti ile mevcut haklarını tasdik ve devam ettiren yeni bir anlaşma yapmıştır. Yapılan bu yeni anlaşmayla imtiyaz süresi elli yıl daha uzatılmıştır.¹³¹ Ayrıca şirket, Anadolu

¹²⁶ Düstur, Tertip 2, Cilt 12, s. 136.

¹²⁷ Düstur, Tertip 2, Cilt 12, s. 146.

¹²⁸ Düstur, Tertip 2, Cilt 12, s. 160.

¹²⁹ Düstur, Tertip 2, Cilt 12, ss. 146-147.

¹³⁰ Düstur, Tertip 2, Cilt 12, s. 149.

¹³¹ R. Sertaç Kayserilioğlu ve Diğerleri, a.g.e., Cilt 1, s. 94.

yakasında bir elektrik tesisi kuracak ve var olan gazhaneyi de bu fabrikanın yanına taşıyacaktı.¹³²

29 Mart 1925 tarihinde Kadıköy ve Üsküdar Havagazı Osmanlı Şirketi, İstanbul'un Avrupa yakasında faaliyet gösteren Yedikule Gazhanesi'ni devralmıştır. Daha sonra bu şirket, 2 Ekim 1925 tarihinde 1 milyon TL sermayeli İstanbul Havagazı ve Elektrik ve Teşebbüsat-ı Sınaiye Türkiye Anonim Şirketi ismiyle yeni bir şirket kurmuştur.¹³³ Şirketin kısaltılmış ismi Fransızca isminin baş harflerinden oluşan SATGAZEL'di. (Societe Anonyme Turque de Gaz et d'Electricite a İstanbul et d'Entreprises Industrielles)¹³⁴

1926 yılında SATGAZEL, İstanbul'un Avrupa yakasına elektrik dağıtan Türk Anonim Elektrik Şirketi'yle bir anlaşma yaparak elektrik şirketinden aldığı elektriği Anadolu yakasına vermeye başlamıştır. Elektrik, Arnavutköy ile Akıntı Burnu arasında döşenen bir sualtı kablosuyla Anadolu yakasına nakledilmiştir. Böylece İstanbul'un Anadolu yakası da elektriğe kavuşmuştur.¹³⁵

Anadolu yakasına elektrik verilmesiyle beraber elektrik talebi de artmaya başlamıştır. Bunun üzerine elektrik şirketi, elektrik santraline yeni bir türboalternatör ilave ederek fabrikanın kapasitesini 47.000 kW'a yükseltirken sermayesini de 56 milyon İsviçre Frangına çıkarmıştır. Bir sonraki yıl da elektrik şirketi, Silahtarağa-Yedikule arasında yüksek gerilim hava hattı kurmuştur. Buna karşılık sermayesini de 60 milyon İsviçre Frangı'na çıkarmıştır.¹³⁶

¹³² "İstanbul", Yurt Ansiklopedisi, Cilt 6, s. 3922.

¹³³ A. Gündüz Ökçün, *1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara, 1971, ss. 33-34.

¹³⁴ Adnan Dinçel, a.g.e., s. 90.

¹³⁵ "İstanbul", Yurt Ansiklopedisi, Cilt 6, s. 3922.

¹³⁶ Zafer Toprak, a.g.m., s. 479.

Anadolu yakasının havagazı ve elektrik imtiyazına sahip olan SATGAZEL, 20 Nisan 1931 yılında sahip olduğu imtiyazla ilgili haklarını hükümetin de taraf olduğu bir anlaşma ile Türk Anonim Elektrik Şirketi'ne devretmiştir. Böylelikle Türk Anonim Elektrik Şirketi Boğaziçi'nde Beykoz'dan başlayan ve Marmara'dan Pendik'e kadar uzanan Anadolu sahili ile Büyükkada ve Heybeliada'yı içeren İstanbul'un Anadolu yakasının imtiyazına sahip olmuştur. Ayrıca SATGAZEL ile yapılan anlaşma gereği Anadolu yakasına kurulması planlanan elektrik tesisine de gerek kalmamıştır.¹³⁷

Türk Anonim Elektrik Şirketi'nin faaliyet alanının genişlemesiyle enerji talebi de artmaya başlamıştır. Artan bu enerji talebinin karşılanması için Silahtarağa Elektrik Santrali'nin 1 no'lu türbini sökülerek yerine 22.500 kW'lık yeni bir türboalternatör takılmıştır. Böylelikle elektrik santralının kapasitesi 65.000 kW'a ulaşmıştır. Ayrıca Kartal'dan Büyükkada'ya yaklaşık 4 km'lik bir denizaltı kablosu döşenerek Büyükkada'ya elektrik verilmeye başlanmıştır. Heybeliada'ya da 1932 yılında elektrik verilmiştir.¹³⁸

Elektrik şirketi, 1938 yılına kadar faaliyetlerine devam etmiştir. 1938 yılında şirket, yapılan mukavelename ve şartnamenin gereklerini yerine getirmediği, halkın ve devletin haklarını suiistimal ettiği ve halktan fazla para topladığı gibi iddialarla hükümet tarafından kamulaştırılmak istenmiştir.¹³⁹ Yapılan görüşmeler neticesinde 23 Mayıs 1938 tarihinde hükümet ile şirket arasında bir mukavelename yapılmıştır. Yapılan mukavelenameyle Türk Anonim Elektrik Şirketi'nin 1.873.000 İngiliz Lirası karşılığında "Türk borcu tahvilleri" olarak taksitle devlet tarafından satın alınması kabul edilmiştir. Anlaşmaya göre 1 Ocak 1938 tarihinden itibaren işletmenin yaptığı kar ve zararlar

¹³⁷ Adnan Dinçel, a.g.e, s. 91.

¹³⁸ Adnan Dinçel, a.g.e., s. 91.

¹³⁹ "İstanbul Elektrik Şirketi İmtiyazile Tesisatının Satın Alınmasına Dair Olan Mukavelenin Tasdiki Hakkında Kanun Layihası ve Nafia ve Bütçe Encümenleri Mazbataları (1/1108)", Kanun No:3480, S.Sayı:274, s. 1; *TBMM Zabıt Cerideleri*, Devre 5, Cilt 26, 79.Birleşim, 22 Haziran 1938.

hükümete ait olacaktı.¹⁴⁰ Yapılan mukavelename 22 Haziran 1938 tarihinde TBMM’de kabul edilmiş¹⁴¹ ve 9 Temmuz 1938 tarihinde T.C. Resmi Gazete’de yayınlanmasıyla da resmi olarak yürürlüğü girmiştir.¹⁴² Yani Silahtarağa Elektrik Santrali ve İstanbul’un elektrik dağıtımını 9 Temmuz 1938 tarihinde resmi olarak kamulaştırılmış oldu.

9 Temmuz 1938 tarihinden itibaren Silahtarağa Elektrik Santrali ve İstanbul’un elektrik dağıtımını devlet tarafından işletilmeye başlanmış ve faaliyetlerine devam etmiştir. 1938 yılındaki kamulaştırma sırasında Silahtarağa Elektrik Santrali’nde 65.000 kW gücünde 5 muhtelif grup ve 40.000 kW gücünde buhar veren 12 kazan bulunuyordu. 345 km yeraltı, 12 km denizaltı ve 53 km hava hattı olmak üzere toplam 410 km yüksek gerilim şebekesi vardı. Ayrıca 301 indirici merkez, 3.699 genel ışık lambası ve 111.774 abonesi bulunmaktaydı.¹⁴³

I.2.İstanbul Dışındaki Şehirlerde Elektrifikasyon Faaliyetleri

Osmanlı Devleti’nin taşra kesiminde elektrifikasyon faaliyetleri, başkent İstanbul’un elektrifikasyon faaliyetlerinden daha önce başlamıştır. İzmir, Selanik ve Bursa gibi şehirlerin elektrik imtiyazları, İstanbul’dan daha önce verilmiştir.¹⁴⁴ Fakat Osmanlı Devleti’nde nispeten daha önemli ve büyük şehirler varken ilk elektrik tesisi, 1902 yılında Tarsus’ta faaliyete geçmiştir.¹⁴⁵ Bu tesis aynı zamanda Türkiye’nin de ilk elektrik tesisi olmuştur.

¹⁴⁰ “İstanbul Elektrik Şirketi Tesisatı Satın Alma Mukavelenamesi”, *T.C. Resmi Gazete*, Sayı:3955, 9 Temmuz 1938, ss. 10205-10206.

¹⁴¹ *TBMM Zabıt Cerideleri*, Devre 5, Cilt 26, 79.Birleşim, 22 Haziran 1938, s. 257.

¹⁴² “İstanbul Elektrik Şirketi Tesisatı Satın Alma Mukavelenamesi”, *T.C. Resmi Gazete*, Sayı:3955, 9 Temmuz 1938, ss. 10205-10206.

¹⁴³ Zafer Toprak, a.g.m., s. 479.

¹⁴⁴ İzmir ve Selanik’in elektrik imtiyazı 1898 yılında verilmiştir. Bursa’nın elektrik imtiyazı 1906 yılında verilmiştir. İstanbul’un elektrik imtiyazı ise 1910 yılında verilmiştir. Bkz. s. 13.

¹⁴⁵ Adnan Dinçel, a.g.e., s. 87.

Tarsus'ta bir elektrik tesisi kurulmak ve bu sayede elektrikli aydınlatma yapılması düşüncesi Tarsus Belediyesi'nin teknik işlerine bakan Avusturyalı Dörfler'den çıkmıştır. Fakat böyle bir girişimin yapılabilmesi için dönemin sultanı olan II. Abdülhamid'den izin alınması gerekiyordu. II. Abdülhamid, elektrik ile ilgili girişimlere izin vermemesine karşın daha sonra sarayda bulunan Tarsuslu Karamüftüzade Hulusi Paşa'nın girişimleriyle gerekli izin alınmış ve elektrik tesisinin yapımına başlanmıştır.¹⁴⁶

Elektrik tesisi, Tarsus'a 1800 metre mesafedeki Bentbaşı mevkiinde kurulmuştur. Bir su değirmeni milinden transmisyona çevrilen 2 kW'lık bir dinamodan sağlanan elektrik enerjisiyle Tarsus'a elektrik verilmiştir. Elektrik, tesisten ağaç direkler ve çoğunlukla evlerin duvarlarına bağlanan kablolarla alçak gerilimli olarak iletilmiştir. İlk zamanlarda sadece sokak aydınlatması ve birkaç evde elektrik kullanılmıştır. Fakat I. Dünya Savaşı sırasında gaz sıkıntısı başlaması üzerine elektriğin evlerde kullanımı için başvurular artmaya başlamıştır. Belediye ise mümkün olduğunca bu talepleri karşılamaya çalışmıştır. Elektrik talep eden evlerin elektrik tesisatı, belediye tarafından yapılmıştır. Ayrıca evlerde elektriği açıp kapatmaya yarayan anahtar yoktu. Elektrik, santralden toplu halde açılıp kapatılmıştır. Tarsus sakinlerinin elektriğe yönelmeleri ve savaş esnasında Tarsus'a yerleşen askeri kurumların da elektrik talep etmesi üzerine mevcut tesis yetmemeye başlamıştır. Bunun üzerine ikinci bir tesis daha kurulmuştur.¹⁴⁷

Elektrik tesisi I. Dünya Savaşı'ndan sonra 1921 yılına kadar bir müddet faaliyetine ara vermek zorunda kalmıştır. 1921 yılında tesisin arızası giderilerek elektrik üretimine tekrar başlanmıştır. Sonradan kurulmuş olan ikinci tesis de 75 kW gücünde

¹⁴⁶ Adnan Dinçel, a.g.e., ss. 87-88.

¹⁴⁷ Adnan Dinçel, a.g.e., ss. 87-88.

faaliyete geçmiştir. Ayrıca 5.000 voltluk yüksek gerilim hattı kullanılmaya başlanmış ve bir de trafo kurulmuştur.¹⁴⁸

İzmir'in elektrikle aydınlatma imtiyazı, Selanik'le birlikte 14 Aralık 1898 tarihinde Alman Ferdinand Raize'ye verilmiştir. Fakat bu imtiyaz, 1899 yılında iptal edilmiş ve aynı yıl İzmir'in elektrikle aydınlatılması ve tramvay işletme imtiyazı İngiliz Elis Eshet Bartlet'e verilmiştir. Ancak elektrik üretimiyle ilgili herhangi bir gelişme sağlanamamıştır.¹⁴⁹ Daha sonra 20 Eylül 1913 tarihinde İzmir Göztepe Tramvay Şirketi'ne 50 yıllık elektrik tenviri ve tramvay imtiyazı verilmiştir.¹⁵⁰ Ama imtiyaz sahibi şirket, savaşlardan dolayı faaliyete başlayamamıştır. 17 Mart 1925 tarihinde şirket ile yeni kurulan Ankara Hükümeti arasında mevcut imtiyazı devam ettiren yeni bir anlaşma yapılmış ve imtiyaz süresi 17 Mart 1925 tarihinden itibaren elli yıl olmuştur. Yapılan inşaa çalışmaları sonucunda İzmir'in elektrik tesisatı ancak 1928 yılının Ekim ayında bitirilmiş ve işletmeye açılmıştır.¹⁵¹

Selanik'in elektrikle aydınlatılması imtiyazı ilk olarak İzmir'le birlikte 14 Aralık 1889 tarihinde Alman Ferdinand Raize'ye verilmiştir.¹⁵² Fakat elektrik tesisinin inşası konusunda herhangi bir gelişme olmamıştır. Nitekim elektrik imtiyazı, 13 Şubat 1912 tarihinde Selanik'in tramvay inşası ve işletmesi imtiyazının yanında elektrik imtiyazı da 45 seneliğine Selanik Tramvayları Osmanlı Şirketi'ne devredilmiştir.¹⁵³

Bursa'nın elektrik ve tramvay imtiyazı, 24 Haziran 1906 tarihinde yapılan mukavele esasına göre 28 Haziran 1906 tarihinde yetmiş beş seneliğine Bursa

¹⁴⁸ Adnan Dinçel, a.g.e., ss. 88-89.

¹⁴⁹ Emine Erol, a.g.t., s. 70.

¹⁵⁰ Düstur, Tertip 2, Cilt 5, s. 721.

¹⁵¹ "İzmir Tramvay ve Elektrik Türk Anonim Şirketi İmtiyazıyla Tesisatının Satın Alınmasına Dair Mukavelenin Tasdiki ve Bu Müessesenin İşletilmesi Hakkında Kanun Layihası ve Muvakkat Encümen Mazbatası (1/131)", Kanun No:4483, S. Sayısı:131, s. 1; *TBMM Zabıt Cerideleri*, Devre 7, Cilt 4, 50. Birleşim, 19.07.1943.

¹⁵² Emine Erol, a.g.t., s. 70.

¹⁵³ Düstur, Tertip 2, Cilt 4, Matbaa-i Amire, Dersaadet, 1331, s. 116.

Belediye'sine verilmiştir. Bursa Belediyesi, bu imtiyazı 28 Temmuz 1906 tarihinde Nafia Nezareti'nin de taraf olduğu bir anlaşma ile İşkodra esnafından Mehmet Ali Ağa'ya devretmiştir. Ancak daha sonra bu imtiyaz antlaşması fesedilmiştir. Belediye, imtiyazı devredebilmek için ilanlar vermiş ve 3 Mart 1911 tarihinde Bursa Elektrik Şirketi'ne devretmiştir. Fakat bu imtiyaz, ülke çıkarlarına aykırı bulunduğu nedeniyle fesedilmiştir.¹⁵⁴

Bursa Belediyesi, daha sonra imtiyazı 12 Temmuz 1913 tarihinde Galata İnyet Han'ında ikamet eden Oripidi Mavromatis Efendi'ye devretmiştir. Yapılan anlaşmaya göre imtiyaz sahibi, elektrik üretimi için Bursa'daki bazı akarsulardan faydalanabileceği gibi kömür, havagazı ve petrol gibi yakıtları da kullanabilecekti. Mavromatis Efendi, daha sonra bu imtiyaz haklarını Bursa Osmanlı Anonim Elektrik Şirketi'ne devretmiştir. Şirket, elektrik tesisatının inşası için hazırlıklar yaptığı sırada I. Dünya Savaşı nedeniyle boğazlar kapanmış ve Avrupa'yla ulaşım kesilmiştir. Bunun üzerine şirket, Nafia Nezareti ve Bursa Belediyesi'ne bu durumu belirterek elektrik tesisatının inşa süresini uzatılmasını istemiştir. Bunun üzerine inşa süresi, boğazların açılıp Avrupa'yla ulaşım tekrar sağlanana kadar süresiz uzatılmıştır. Fakat daha sonra belediye, Avrupa'yla kara yolunun açık olduğunu belirtmiş ve 15 Mart 1916 tarihinde şirkete inşaata başlamadığı takdirde imtiyazın fesedileceğini belirten bir tebliğ vermiştir. Nitekim elektrik tesisatı için finansman sağlaması gereken Periye Bankası, savaş nedeniyle bu işle ilgilenmemesinden dolayı imtiyaz feshedilmiştir.¹⁵⁵

Bursa Belediyesi, şehrin elektrikle tesisi için kendisi faaliyet yürütmeye başlamıştır. 3 Nisan 1916 tarihinde Elektrik Mühendisi Refik Bey'le bir anlaşma yapılmıştır. Nitekim 19 Mayıs 1916 tarihinde Cilimboz Köprüsü civarında kömürle çalışan

¹⁵⁴ Mümin Ceyhan, a.g.m. s.110; *1927 Bursa Vilayeti Salnamesi*, s. 347.

¹⁵⁵ Mümin Ceyhan, a.g.m., ss. 110-111; *1927 Bursa Vilayeti Salnamesi*, ss. 347-349.

bir lokomobilden¹⁵⁶ elde edilen güç ile 110 voltluk elektrik üretilmeye başlanmıştır. Fakat bu elektrik volt miktarı, Emirsultan'dan Çekirge'ye kadar uzanan şehrin iki ucu arasındaki mesafe uzunluğundan dolayı yetersiz kalmıştır. Bunun üzerine hükümet binalarının bulunduğu yere ikinci bir buharlı makine daha konulmuş ve elektrik üretilmiştir.¹⁵⁷

Bursa'nın elektrik ihtiyacı 1921 tarihine kadar bu şekilde karşılanmıştır. 13 Kasım 1921 tarihinde Bursa Belediyesi, Ticaret Sanayi Şirketi'yle bir anlaşma yapıp, şirket bünyesinde bulunan Buz Fabrikası'ndan şehrin elektrik şebekesi için elektrik üretilmesini sağlamıştır. Anlaşmaya göre fabrika içinde yapılacak elektrik tesisatının masrafı şirkete ait olurken fabrika dışında yapılacak elektrik tesisatının masrafı belediyeye ait olacaktır. Belediye, bu anlaşma ile kilovolt başına 19 kuruştan 40 bin kilovolt elektrik almayı üstlenmiştir. 40 bin kilovolt üstü için ise kilovolt başına 7 kuruş indirim yapılması kararlaştırılmıştır. Bu anlaşma 7 Mart 1926 tarihine kadar devam etmiştir.¹⁵⁸

Adana'nın elektrik imtiyazı, 4 Kasım 1915 tarihinde 50 seneliğine Mühendis Osman Vehbi'ye verilmiştir. İmtiyaz sahibi, 1 Ocak 1925 tarihinde anlaşma şartnamesinde bazı düzenlemelerin yapılması için Nafia Nezareti'ne başvurmuştur.¹⁵⁹ Nitekim imtiyaz sahibi, şirket kurulması ve elektrik projeleriyle ilgili girişimlerde bulunmasına karşın herhangi bir sonuç alamamıştır.¹⁶⁰ Çünkü 1927 yılında imtiyaz sahibi, elektrik imtiyazıyla ilgili tüm haklarını Adana Belediyesi'ne devretmiştir. 1929 yılında Adana Belediyesi, elektrik imtiyazını Elektricitats-Lieferungs-Gesellschaft Şirketi'ne (E. L. G.) devretmiştir. İmtiyazın süresi 50 sene olmasına karşın ilk 25 seneden sonra imtiyaz satın

¹⁵⁶ Tekerlekler üzerine konulup, istenilen yere çekilebilen buharlı makine.

¹⁵⁷ Mümin Ceyhan, a.g.m., s. 111; *1927 Bursa Vilayeti Salnamesi*, s. 349.

¹⁵⁸ Mümin Ceyhan, a.g.m., s. 111; *1927 Bursa Vilayeti Salnamesi*, ss. 349-350.

¹⁵⁹ "Ankara Elektrik ve Havagazi ve Adana Elektrik Türk Anonim Şirketleri Hisse Senetleriyle Elektricitaets Lieferung Gesellschaft (E. L. G) ve Didier Werke A - G Alman Şirketlerinin Bu Üç Şirketten Matlublarının Satın Almasına Dair Akdolunan Mukavelenamenin Tasdiki Hakkında Kanun Layihası ve Muvakkat Encümen Mazbatası (1/207)", Kanun No:3688, S. Sayısı: 185, ss. 1-2; TBMM Zabıt Cerideleri, Devre 7, Cilt 4, 35.Birleşim, 05.07.1939.

¹⁶⁰ TBMM Zabıt Cerideleri, Devre 2, Cilt 20, 34.Birleşim, 31.12.1926, ss. 314-315.

alınabilecekti.¹⁶¹ Daha sonra 1929 tarihinde E. L. G., elektrik imtiyaz hakkını işletmek için merkezi İstanbul'da olan 1 milyon TL sermayeli Adana Elektrik Türk Anonim Şirketi'ni kurmuştur.¹⁶²

Diğer Osmanlı şehirlerinden El Muallaka ve Zehle'nin elektrik imtiyazı 1 Şubat 1911 tarihinde Arşimanderit Yakub Rebaşi Efendi ile Yusuf Berid Efendi'ye,¹⁶³ Bağdat'ın elektrik imtiyazı 12 Mart 1912 tarihinde elli seneliğine Şabenderzade Mahmut Bey'e,¹⁶⁴ Halep'in elektrikli tramvay ve elektrikle tesisi imtiyazı 5 Ekim 1914 tarihinde elli seneliğine Mühendis Osman Vehbi Bey'e,¹⁶⁵ Samsun'un elektrik imtiyazı 13 Eylül 1915 tarihinde elli seneliğine Osmanlı vatandaşı olan Samsunlu tüccar Arziv oğlu Tuduraki'ye,¹⁶⁶ Ohri gölü ve Suçka Nehri'nden faydalanarak elektrik üretmek ve Manastır'ın elektrik imtiyazı 12 Ocak 1916 tarihinde on beş seneliğine Osmanlı vatandaşı Mustafa Fazıl Efendi ve Ali Nihat Efendi'ye,¹⁶⁷ Konya'nın elektrik imtiyazı 13 Ekim 1919 tarihinde Konya Osmanlı Anonim Elektrik Şirketi'ne,¹⁶⁸ Antalya'nın elektrik imtiyazı 20 Ocak 1920 tarihinde altmış seneliğine Antalyalı Tefik Hasin Bey'e,¹⁶⁹ Bandırma'nın elektrik imtiyazı 27 Şubat 1920 tarihinde altmış seneliğine Gönen tüccarlarından Burzizade Ahmet Efendi, Hacı Tahsin Efendi, İbrahim Efendi ve Abbas Efendi'ye,¹⁷⁰ Kütahya'nın elektrik imtiyazı 20 Mart 1920 tarihinde altmış seneliğine Kütahya'da kurulmuş olan

¹⁶¹ "Ankara Elektrik ve Havagazı ve Adana Elektrik Türk Anonim Şirketleri Hisse Senetleriyle Elektricitaets Lieferung Gesellschaft (E. L. G) ve Didier Werke A - G Alman Şirketlerinin Bu Üç Şirketten Matlublarının Satın Almasına Dair Akdolunan Mukavelenamenin Tasdiki Hakkında Kanun Layihası ve Muvakkat Encümen Mazbatası (1/207)", Kanun No:3688, S. Sayısı: 185, ss. 1-2; TBMM Zabıt Cerideleri, Devre 7, Cilt 4, 35.Birleşim, 05.07.1939.

¹⁶² *T.C. Resmi Gazete*, 7 Temmuz 1929, Sayı:1235, s.7879.

¹⁶³ *Düstur*, Tertip 2, Cilt 3, s. 75.

¹⁶⁴ *Düstur*, Tertip 2, Cilt 4, ss. 313-314.

¹⁶⁵ *Düstur*, Tertip 2, Cilt 8, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1928, s. 46.

¹⁶⁶ *Düstur*, Tertip 2, Cilt 5, s. 671.

¹⁶⁷ *Düstur*, Tertip 2, Cilt 6, Matbaa-i Amire, Dersaadet, 1334, s. 9.

¹⁶⁸ BOA, İ.DUİT. 34/35.

¹⁶⁹ *Düstur*, Tertip 2, Cilt 11, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1928, s. 579.

¹⁷⁰ *Düstur*, Tertip 2, Cilt 11, s. 615.

Emvir-i Ticariye ve Sınaiye ve Elektriğiye ve Nakliye Şirketi'ne,¹⁷¹ Akşehir Deresi'nden faydalanarak elektrik üretmek ve Akşehir'in elektrik imtiyazı 6 Eylül 1920 tarihinde elli seneliğine Akşehir Osmanlı Elektrik, Halı, Şayak¹⁷² Anonim Şirketi'ne¹⁷³ ve Safranbolu'nun elektrik imtiyazı ve mümkün olduğu takdirde Safranbolu civarındaki Gümüş Dere'den faydalanarak elektrik üretme imtiyazı 5 Ekim 1920 tarihinde elli seneliğine eski Bolu milletvekili olan tüccar Necati Bey, Safranbolulu Sekmanzade Ali Cevdet Bey ve Safranbolulu Recebzade Hasan Salih Bey'e verilmiştir.¹⁷⁴

¹⁷¹ Düstur, Tertip 2, Cilt 12, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1927, s. 8.

¹⁷² Bir tür yün kumaş.

¹⁷³ Düstur, Tertip 2, Cilt 12, ss. 232-133.

¹⁷⁴ Düstur, Tertip 2, Cilt 12, ss. 289-290.

II.BÖLÜM: ESKİŞEHİR’İN ELEKTRİFİKASYON İNŞASI

II.1.Eskişehir’de Elektrikli Aydınlatma Girişimleri

Eskişehir’in elektrifikasyonundan önce şehirde ilk olarak elektrikli aydınlatma yapılmıştır.¹⁷⁵ Elektrikli aydınlatma, 1910 yılının temmuz ayında Eskişehir’in gündemine gelmiştir.¹⁷⁶

Şehrin elektrikle aydınlatılması için Eskişehir Belediyesi iki şirketle görüşmüştür. Bu işin 4450 Osmanlı Lirası’na yapılabileceği düşünülmüş olmasına karşın ileriki süreçlerde müracaat edenlerin çoğalıp, elektrikle aydınlatma yapımının maliyeti azalabileceği düşünülmüştür.¹⁷⁷ Nitekim sonraki günlerde şehrin elektrikle aydınlatılmasını yapmak isteyen şirket sayısı artmıştır.¹⁷⁸

Eskişehir’in elektrikle aydınlatılması konusunda diğer önemli bir hususta elektriğin nasıl ve nerede üretileceği olmuştur. Bu hususta kömürle çalışan buharlı ve mazotla çalışan motorlu elektrik makinelerinin daha masraflı olmasından dolayı elektriğin sudan faydalanılarak üretilmesi düşünülmüştür. Fakat şehrin yakınında uygun bir çağlayan yoktu. Şehrin uzağında bir çağlayan olmasına karşın buradan elektriği şehre iletilmesi maliyeti arttıracığı nedeniyle sudan faydalanılarak elektrik üretilmesi düşüncesini güçleştirmiştir.¹⁷⁹

Eskişehir sokaklarının tam olarak ne zaman elektrikle aydınlatılmaya başlandığı bilinmemektedir. 28 Şubat 1911 tarihli Hakikat gazetesinde şehrin elektrikle aydınlatılmasına yönelik şöyle bir ifade geçmiştir: “Elektrik tenviratı ise başkaca sezavar-ı

¹⁷⁵ Y. Kenan, “Elektrik Şirketi, Mazisi-Hali-İstikbali”, Sakarya, 26 Eylül 1934, s. 2.

¹⁷⁶ Kemal Yakut, *Eskişehir ve Hakikat Gazetelerine Göre XX. Yüzyılın Başında Eskişehir*, Özgür Dijital, Eskişehir, 2007, s. 92(kontrol et) ; “Vukuat”, Eskişehir, 10 Temmuz 1326, s. 3.

¹⁷⁷ Kemal Yakut, a.g.e., s. 92; “Vukuat”, Eskişehir, 10 Temmuz 1326, s. 3.

¹⁷⁸ Kemal Yakut, a.g.e., s. 93; “Şehrimizin İmarı”, Eskişehir, 13 Temmuz 1326, s. 3.

¹⁷⁹ Kemal Yakut, a.g.e., s. 93; “Şehrimizin İmarı”, Eskişehir, 13 Temmuz 1326, s. 3.

şükrandır. Birkaç vakit sonra memleketimiz elektrik ziyalarının tufan-ı şa'şaadarı içinde istidad-ı medeniyesini gösterecektir.”¹⁸⁰

Eskişehir’de elektrikli aydınlatmanın tam olarak hangi tarihte yapılmaya başlandığı belirsiz olmasına karşın Eskişehir Belediye Başkanı Kenanzade Süleyman Efendi tarafından yapılmıştır.¹⁸¹

Eskişehir’in elektrikle aydınlatılması konusunda su kuvvetinden faydalanılarak elektrik üretilmesinin mümkün olmayacağı anlaşılması üzerine Kenanzade Süleyman Efendi’nin girişimleriyle sıcak sulardaki motordan faydalanılarak Eskişehir’de elektrikli aydınlatma yapılmıştır. Fakat şehrin aydınlatma ihtiyacı zamanla arttığı için bu elektrik kuvveti yetersiz olmuş ve şehrin elektrifikasyonunun yapılması gerektiği hissedilmeye başlanmıştır.¹⁸²

II.2.Eskişehir Milli Ticaret Ve Sanayi Anonim Şirketi

Eskişehir’in elektrik tesisatının yapılmasına yönelik bilinen ilk girişim Eskişehir Milli Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi tarafından gerçekleştirilmiştir. Fakat şirketin bu girişimi sonuçsuz kalmıştır.¹⁸³

Eskişehir Milli Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi, 10 Eylül 1916 tarihinde Eskişehir merkezli olarak kurulmuştur.¹⁸⁴ Daha önce 4.500 Lira sermayeyle kurulmuş olan Zahire Şirketi’nin anonim şirketine dönüştürülmesiyle oluşturulmuştur.¹⁸⁵

Şirket, Bursa eski milletvekili Abdullah Sabri, Kütahya eski milletvekili Zeytuni-zade Hasan, Zeytuni-zade Şevket, tüccardan Necip, Aşçıbaşızada Hacı Hakkı,

¹⁸⁰ Kemal Yakut, a.g.e., s. 100; “Belediyemizde Faaliyet”, Hakikat, 15 Şubat 1326, no:16, s. 2.

¹⁸¹ Y. Kenan, “Elektrik Şirketi, Mazisi-Hali-İstikbali” Sakarya, 26 Eylül 1934, s. 2.

¹⁸² Y. Kenan, “Elektrik Şirketi, Mazisi-Hali-İstikbali” Sakarya, 26 Eylül 1934, s. 2.

¹⁸³ Zafer Koşlu, a.g.m., s. 400.

¹⁸⁴ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927*, Matbuat-ı Müdiriyet-i Umûmiyesi, s. 388.

¹⁸⁵ Ali Akyıldız, *Osmanlı Döneminde Tahvil ve Hisse Senetleri*, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 2001, s. 256.

Hüseyin Bey-zade Veli, Sipahi-zade Halil İbrahim, Hacı Veli, Hafız Ömer, Semiz-zade Abdurrahman, Dedelek-zade Arif, Büyük Kerim, Feyzi Mehmet, Tüfekçi-zade Hacı Mustafa ve diğer 41 kişi tarafından kurulmuştur.¹⁸⁶

Şirket, ticaret ve sanayi ile ilgili her türlü işle uğraşmak amacıyla kurulmuştur.¹⁸⁷ Şirketin merkezi Eskişehir olmasına karşın gerekli görüldüğü takdirde diğer Osmanlı şehirlerinde ve yurtdışında şubeler açabilecekti. Şirketin imtiyaz süresi de yirmi seneydi.¹⁸⁸ Bu süre herhangi bir durumdan dolayı feshedilebilecekti veya uzatılabilecekti.¹⁸⁹

Şirket, 10 bin hisseye bölünmüş olarak 50 bin lira sermaye ile kurulmuştur.¹⁹⁰ Fakat şirket yönetimi, hükümete haber vermek koşuluyla şirket sermayesini arttırabilecekti.¹⁹¹ Hisse sahipleri sadece Osmanlı vatandaşlarından olabilecekti.¹⁹² Şirketin idare meclisi, hissedarlar tarafından seçilen en az 9 veya en fazla 12 kişiden oluşacaktı. Üyeler 3 yıl süreyle görevde kalacaktı.¹⁹³ Fakat ilk 3 yıllık üyeler şirketin kurucuları tarafından seçilecekti. Üye olabilmek için en az elli, genel kurula katılabilmek için de en az yirmi hisseye sahip olmak gerekecekti.¹⁹⁴

Şirket, Eskişehir'in elektrifikasyonu ve tramvay yapımıyla ilgili projeler planlamıştır. 1916 yılında elektrik üretmek için Porsuk Nehri'ne bir baraj yapılması gündeme geldiğinde şirketin genel müdürü Sabri Bey, bu işi yapmak için başvuruda bulunmuştur. Baraj yapılmasının yanı sıra Eskişehir'in elektrikle aydınlatılması, 7 km

¹⁸⁶ Ali Akyıldız, a.g.e., s. 256.

¹⁸⁷ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927*, s. 389.

¹⁸⁸ İhsan Güneş ve Kemal Yakut, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Eskişehir (1840-1923)*, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir, 2007, s. 105.

¹⁸⁹ Ali Akyıldız, a.g.e., s. 256.

¹⁹⁰ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927*, s. 389.

¹⁹¹ İhsan Güneş ve Kemal Yakut, a.g.e., s. 105.

¹⁹² Ali Akyıldız, a.g.e., s. 256.

¹⁹³ İhsan Güneş ve Kemal Yakut, a.g.e., s. 105.

¹⁹⁴ Ali Akyıldız, a.g.e., s. 256.

uzunluğunda tramvay hattı yapılması ile işletilmesi ve belediyeye ait olan elektrikle ilgili bütün araç ve gereçlerin kendilerine belirlenecek bir fiyattan satılarak 99 yıllığına devredilmesi talep edilmiştir. Bu talep, meclis-i umûmide görüşülerek encüme havale edilmiştir. Fakat herhangi bir sonuç alınamamıştır.¹⁹⁵

Şirket, daha sonra tamamen lüle taşı işine yoğunlaşmış ve 1924 yılından itibaren isim değiştirerek Eskişehir Lületaş Madeni Anonim Şirketi olarak faaliyetlerine devam etmiştir.¹⁹⁶

II.3.Eskişehir Belediyesi'ne Elektrik İmtiyazının Verilmesi

Eskişehir'in elektrifikasyonu ile ilgili diğer bir girişim de Eskişehir Belediyesi tarafından yapılmıştır. Belediye, 1916 yılında Porsuk Çayı'ndan elektrik üretilip, Eskişehir'in elektrikle aydınlatılması ve tramvay inşası imtiyazı için hükümete başvurmuştur. Fakat hükümet, yalnızca elektrikle aydınlatma için elektrik imtiyazını Eskişehir Belediyesi'ne vermiştir.¹⁹⁷

Eskişehir Belediyesi, Porsuk Çayı'ndan faydalanarak elektrik üretmek istemiştir. Bu amaçla 1919 yılında Porsuk Çayı'nda incelemeler yaptırmıştır. Bu incelemeler sonucunda Porsuk Çayı'nın üzerinde bir elektrik tesisinin 70 bin küsur masraf neticesinde kurulabileceği tespit edilmiştir.¹⁹⁸

Eskişehir'in elektrik imtiyazı, yapılan görüşmeler sonucunda 6 Mayıs 1919 tarihinde çıkarılan bir irâde-i seniyye ile Eskişehir Belediyesi'ne verilmiştir. Irâde-i seniyye'ye göre: "Eskişehir kasabasının elektrikle tenvîri imtiyâzını merbût mukâvele ve

¹⁹⁵ Zafer Koçlu, a.g.m., s. 400.

¹⁹⁶ Zafer Koçlu, a.g.m., s. 400.

¹⁹⁷ BCA, 26E-2. 45

¹⁹⁸ BCA, 26E-2. 27

şartnâme vechile mahalli belediyesi nâmına itâsı şura-yı devlet ve meclis-i vükelâ kararıyla tensîb edilmiştir. Bu irâde-i seniyyenin icrâsına Nâfia Nezâreti me'mûrdur.”¹⁹⁹

4 Haziran 1919 tarihinde Eskişehir Belediyesi ile hükümet, elektrik imtiyazıyla ilgili koşulları belirleyen mukavelename ve şartname anlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşma, hükümet adına Nafia Nazırı Ferit Bey Efendi ile Eskişehir Belediye'si adına Eskişehir Belediye Başkanı Hacı Mehmed Ali Bey arasında yapılmıştır. Yapılan bu anlaşma, 29 Ekim 1919 ile 5 Kasım 1919 tarihleri arasında ilan edilmiştir.²⁰⁰

II.3.1.İmtiyazın Kapsamı

İmtiyaz mukavelenamesinin birinci maddesinde imtiyazın kapsamı:

Eskişehir'de harmanyeri nâm mahall-i mezkûr i'tibâr olunarak (10) kilometre nisf-ı kutrla çizilen eskişehir ve civârı mıntıkası dâhilinde telgraf, telefon ve 'umûmi vesâ'it-i nakliyye 'âid kuvve-i muharrikenin gayr-i bi-l'cümle husûsâtda kullanılmak üzere kudret-i elektrikiyye tevzi'ât-ı 'umûmiyyesi imtiyâzı işbu mukâvele ve merbûtu şartnâme ahkâmına tevfiân cânib-i hükümet-i seniyyeden eskişehir belediyesine i'tâ olunmuş ve belediyece ol vech ile kabûl edilmiştir.²⁰¹

Mukavelenamenin birinci maddesinde belirtildiği üzere Eskişehir'in elektrik imtiyazı Eskişehir Belediyesi'ne verilmiştir. Fakat mukavelenamenin dördüncü maddesinde elektrik imtiyazıyla ilgili bazı unsurlar kapsam dışı tutulmuştur. Bunlar:

1)Telgraf ve telefon tesisatı

2)Askeri amaçla devlet tarafından yapılmış tesisat

3)Kendilerine uygun olan elektrik ihtiyaçlarını kendileri karşılamak isteyenler.²⁰²

¹⁹⁹ BOA, İ.DUİT. 34/25; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s.233.

²⁰⁰ Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 233.

²⁰¹ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, ss. 233-234. (Mukavelename Madde 1)

²⁰² BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 234. (Mukavelename Madde 4)

İmtiyaz sahibi, Eskişehir'in elektrifikasyonunu kendisi yapması dışında imtiyaz haklarını başkasına devir edebilme hakkına da sahip olmuştur. Fakat bunun için imtiyaz sahibi Belediye Meclisi'nin ve Nafia Nezareti'nin onayını alacaktı. İmtiyazı devir alacak kişi de daha önce yapılan mukavele ve şartnamenin koşullarını kabul edecekti. Daha sonra yeni imtiyaz sahibi, imtiyazı devir aldığı tarihten itibaren altı ay içinde mevcut şirket nizamnamelerine uygun bir Osmanlı anonim şirketi kuracaktı.²⁰³ Ayrıca imtiyazı devir aldığı tarihten itibaren bir ay içinde Osmanlı Hükümeti'nin kabul edeceği bir bankaya teminat parası olarak 1000 Osmanlı Lirası yatırması gerekliydi. Bu teminat parasını ister nakdi olarak ister piyasa fiyatıyla Osmanlı Devleti Tahvili olarak yatırabilecekti.²⁰⁴

Yapılan mukavelenameye göre imtiyaz sahibi, imtiyaz haklarını tamamen devir edebilme hakkının yanı sıra yalnızca elektrik dağıtımının işletilmesini de devir edebilme hakkına sahipti. Buna göre elektrik tesisatı yapıldıktan sonra mevcut mukavelename ve şartname koşullarına uyulması, Belediye Meclisi'nin kararı ve Nafia Nezareti'nin onaylaması şartıyla elektrik tesisatının yalnız işletmesini devir edebilecekti.²⁰⁵

İmtiyaz sahibi, mukavelename ve şartnamede belirtilen sürede ve koşullarda elektrik tesisatını yapamadığı veya elektrik tesisatına başlayıp inşa çalışmalarını bitiremediği takdirde imtiyazın fes olabileceği gündeme gelebilecekti. Böyle bir durumda üç ay öncesinden imtiyaz sahibine bir ihtar verilecekti. İmtiyazın fesine doğru otuz bir gün öncesinden bir ihtar daha verilecekti. Herhangi bir gelişme olmadığı takdirde imtiyaz fes edilecekti.²⁰⁶

²⁰³ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 235. (Mukavelename Madde 7)

²⁰⁴ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 235. (Mukavelename Madde 8)

²⁰⁵ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 235. (Mukavelename Madde 6)

²⁰⁶ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 240. (Mukavelename Madde 22)

Elektrik dağıtımında, kısmen veya tamamen bir kesinti olması durumunda veya kamu güvenliğini temin eden koşullara uyulmadığı takdirde de imtiyazın fes olabilmesi gündeme gelebilecekti. Böyle bir durumda imtiyaz sahibine bir ihtar verilecekti. İhtar tarihinden itibaren altı ay içinde gerekli önlemlerin alınacağına yönelik herhangi bir teminat verilmediği takdirde imtiyaz fes edilebilecekti.²⁰⁷ Böyle bir durumda imtiyazın feshine doğru otuz bir gün öncesinden bir ihtar daha verilecek ve herhangi bir gelişme olmadığı takdirde imtiyaz fes edilecekti.²⁰⁸ Ayrıca bu durumdan kaynaklı bütün zararlar da imtiyaz sahibine ait olacaktı.²⁰⁹

İmtiyazın fes olabilme durumlarında imtiyaz sahibi, bu durumun nedenlerini bildirip bu nedenlerden dolayı elektrik tesisatının inşasında veya dağıtımında aksama olduğunu bildirdiği takdirde imtiyazın feshine gidilmeyecekti.²¹⁰

İmtiyaz fes edildiği takdirde, imtiyaz sahibinin teminat olarak bıraktığı para imtiyaz sahibine geri verilecekti.²¹¹ İmtiyaz sahibi ile Hükümet arasında yapılan mukavelename ve şartname koşullarından dolayı çıkacak herhangi bir anlaşmazlık şuray-ı devlet tarafından çözülecekti.²¹²

II.3.2.İmtiyazın Süresi

İmtiyazın süresi, mukavelenamenin ilan edildiği 5 Kasım 1919 tarihinden itibaren atmış sene olarak belirlenmiştir.²¹³ Fakat imtiyazın verildiği tarihten on beş sene sonra hükümet, imtiyazı satın alabilme hakkına sahip olabilecekti. İmtiyazın satın alınması

²⁰⁷ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 240. (Mukavelename Madde 23)

²⁰⁸ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 240. (Mukavelename Madde 22)

²⁰⁹ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 240. (Mukavelename Madde 23)

²¹⁰ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 240. (Mukavelename Madde 24)

²¹¹ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 240. (Mukavelename Madde 25)

²¹² BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 240. (Mukavelename Madde 26)

²¹³ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 234. (Mukavelename Madde 3)

durumunda, bu işlem için iki yöntem belirlenmiştir. İmtiyaz sahibi, bu iki yöntemden isteğini seçebilme hakkına sahiptir.²¹⁴

Bu yöntemlerden birincisinde, öncelikle satın alma işleminin gerçekleştirileceği yıldan önceki yedi sene içerisinde en düşük karın yapıldığı iki senenin düşürülmesinden sonra kalan beş senenin karı toplanacak ve bu senelerden ortalama bir fiyat belirlenecekti. Daha sonra bu fiyattan yola çıkılarak imtiyazın satın alındığı tarihten imtiyaz süresinin bitimine kadar olan her sene için bu fiyattan ödeme yapılacaktı. Bu ödeme, taksitlendirme yoluyla imtiyaz sahibine yapılacaktı. Fakat imtiyaz sahibine ödenecek bu taksitler, elektrik tesisatının satın alınmasından bir önceki yılın karından düşük olmayacaktı. Bu şekilde belirlenen fiyata, imtiyaz sahibinin elektrik tesisatının bakım ve yenileme için yaptığı harcamalar da dahil olacaktı. Fakat imtiyaz sahibi, anlaşma gereği yapılması gereken elektrik tesisatı dışında tesisata yapmış olduğu resmi evraklı eklemeleri yıllık taksitlere ekleyebilecekti.²¹⁵

Elektrik işletmesinin yapmış olduğu kar üzerinden tespit edilen satın alma bedelinin yanı sıra bir de mevcut elektrik tesisatı için bedel ödenecekti. Bunun için satın almanın yapılacağı tarihten on beş sene önceki sürede mukavelenamenin on ikinci maddesinde²¹⁶ gösterilen koşullara uygun inşa edilmiş ve evrakları bildirilmiş olan elektrik tesisatının yapım yılından itibaren her sene bedellerinden 1/15'i düşürülerek bir fiyat belirlenecek ve bu fiyat da imtiyaz sahibine ödenecekti. Bunun yanı sıra imtiyazı satın alan

²¹⁴ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 238. (Mukavelename Madde 19)

²¹⁵ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 238. (Mukavelename Madde 19)

²¹⁶ Madde 12: On birinci madde de ta'yîn edilmiş olan müddet zarfında tevd-i meşrut bulunan projelerden ameliyeti sâhib-i imtiyâz masarîf ve zarar ve hasarı kendine aid olmak ve işbu mukâvelename ve merbûtu şartnâme ahkâmına ve musaddık projelere tevfiik hareket etmek şartıyla istediği tarz ve vesâ'itle icrâ idecektir.

Projelerin târîh-i tasdîkinden 'tibâren nihâyet altı ay zarfında 'ameliyyâta ibtidar ve yine o târîhten 'tibâren bir buçuk sene zarfında ikmal idelecektir. Fakat esbab-ı mücbireden münbais halet müstesna olub bu mesellü ahvalden dolayı projelerin tanzimi ne kadar müddet tatil olunursa ikmal müddeti dahi o kadar temadid edilecek ve şu kadar ki esbab-ı mücburinin vukuatı derhal Nâfi'a nezâretine tahriran ihbar iylemeğe sâhib-i imtiyâz mecbur bulunacaktır. (BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 236.)

hükümet, imtiyaz sahibinin mağazalarında bulunan çeşitli eşyaları da satın alabilecekti. Eğer bu alım esnasında anlaşmazlık olduğu takdirde bir bilirkişi heyeti oluşturularak sorun çözülecekti. Hükümet, devir aldığı bu eşyaların bedellerini en az altı ay içinde ödemesini yapacaktı.²¹⁷

İkinci satın alma yönteminde ise imtiyaz sahibi, ileride elektrik tesisatının satın alınması durumunda belirlenecek olan yeni yöntemi tercih edebilecekti. Bunun yanı sıra tıpkı birinci yöntemde olduğu gibi hükümet, imtiyaz sahibinin mağazalarında bulunan çeşitli eşyaları satın alabilecekti. Eğer bu alım esnasında anlaşmazlık olduğu takdirde bir bilirkişi heyeti oluşturularak sorun çözülecekti. Hükümet, devir aldığı bu eşyaların bedellerini en az altı ay içinde ödemesini yapacaktı.²¹⁸

İmtiyaz sahibine verilen elektrik imtiyazının süresi bittikten sonra bütün elektrik tesisatı ve işletmesi devlete ücretsiz devir edilecekti. Sadece caddelerin, sokakların, parkların ve meydanların sokak aydınlatma tesisatları Eskişehir Belediye'sine devir edilecekti.²¹⁹

II.3.3.Elektrik Tesisatının Plan ve Projeleri

İmtiyaz sahibi, öncelikle elektrik imtiyaz mukavelesinin ilan tarihinden itibaren üç ay içerisinde imtiyaz koşullarını yerine getireceğinin teminatı olarak hükümetçe itibar gören bir bankaya 500 Osmanlı Lirası yatıracaktı.²²⁰ Bu teminat parası, imtiyaz sahibinin imtiyazı başkasına devretmesi durumunda geri alınabilecekti.²²¹

İmtiyaz sahibi, mukavelenin ve şartnamenin ilan edildiği tarihten itibaren yapılacak bütün elektrik tesisatının plan ve projelerini bir yıl içerisinde şartnamedeki

²¹⁷ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, ss. 238-239. (Mukavelename Madde 19)

²¹⁸ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 239. (Mukavelename Madde 19)

²¹⁹ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 239. (Mukavelename Madde 20)

²²⁰ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 23. (Mukavelename Madde 5)

²²¹ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 235. (Mukavelename Madde 8)

koşullara uygun bir biçimde hazırlayacak ve Nafia Nezareti'nin onayına sunacaktı. Nafia Nezareti, bu plan ve projeleri aldığı tarihten itibaren en geç üç ay içerisinde ya aynen ya da gerekli düzenlemeler sağlandıktan sonra onaylayacaktı. Eğer Nafia Nezareti, bu süre zarfında herhangi bir karar vermezse bu plan ve projeler onaylanmış sayılacaktı.²²² Plan ve projeler, onaylandıkları tarihten itibaren altı ay içerisinde elektrik tesisatının inşaa çalışmaları başlamak zorundaydı. İnşaa çalışmalarının başlamasından itibaren de bir buçuk(18 ay) sene içerisinde inşaa çalışmaları tamamlanacaktı. Yani plan ve projelerin onaylanmış oldukları tarihten itibaren toplam iki sene içerisinde elektrifikasyon inşası tamamlanacaktı. Eğer herhangi bir nedenden dolayı bu planlamada bir aksilik olursa bu neden derhal Nafia Nezareti'ne bildirilecekti. Bu duruma göre de inşaa çalışmalarının tamamlanma süresi uzatılabilecekti.²²³

İmtiyaz sahibi tarafından hazırlanıp Nafia Nezareti'ne sunulacak plan ve projeler şunları kapsayacaktı:

1)1/5000 ölçekli bir harita çizilecek ve bu haritada bütün hava ve yer altı elektrik hatlarının türü ve aksamaları gösterilecek şekilde belirtilecekti. Ayrıca bu harita üzerinde yer üstü ve yer altına yapılacak olan ikincil elektrik merkezlerinin ayrıntıları da belirtilecek şekilde gösterilecekti.

2)Elektrik tesisatında kullanılacak bütün aletlerin uygun bir şekilde resimleri hazırlanacaktı ve bunların yer altındaki kısımlarını gösteren bir kesit hazırlanacaktı.

3)Yapılacak bütün işlerin ayrıntılı listeleri hazırlanacaktı.

²²² BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 236. (Mukavelename Madde 11)

²²³ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 236. (Mukavelename Madde 12)

4)Bu projede gösterilen elektrik tesisatlarını ve araçlarını tarif edecek bir hatırlatıcı hazırlanacaktı. Bu hatırlatıcı, elektrik tesisatında kullanılacak bütün aletlerin ve araçların fiyatlarını da içerecekti.²²⁴

Elektrik tesisatı için hazırlanacak projeler, dört kopya şeklinde Nafia Nezareti'ne teslim edilecekti. Bu hazırlanacak projeler, 31 cm uzunluğunda ve 21 cm genişliğinde olacaktı ve katlanılacak şekilde hazırlanacaktı. Projelerin her birinin üzerinde neye dair olduğu, seri numaraları ve tarihleri yazılmış olup bu işte uzman olan bir kişinin imzasını taşıyacaktı. Projeler hazırlanıp Nafia Nezaretine sunulduktan sonra veya hazırlanmış projeler kapsamında elektrik tesisatının inşa çalışmaları sırasında faydalı bir değişiklik yapılması gerekli görülürse bu değişiklik öncelikle Nafia Nezareti'ne sunulacaktı. Eğer Nafia Nezareti, bu değişikliği onaylarsa projelerdeki değişiklikler inşa çalışmalarına uygulanabilecekti.²²⁵

II.3.4.Elektrik Tesisatının Yapımı, İşletilmesi ve Güvenliği

İmtiyaz sahibi, elektrik üretim tesisi, ikincil derecedeki elektrik merkezleri, transformatör merkezleri²²⁶, elektrik dağıtım şebekeleri gibi elektrik tesisatı için gerekli olan tüm işleri yapmak zorunda olacaktı.²²⁷ Yapılması gereken bu işler, mukavelede belirtilen süreler zarfında ve mukavele ile şartnamede gösterilen koşullara uygun olarak yapacaktı. Bütün bu işlerin masrafları ve bu işlerden kaynaklı zararlar imtiyaz sahibine ait olacaktı.²²⁸ Buna göre imtiyaz sahibinin yapması gereken elektrik tesisatları şunlardır:

²²⁴ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, ss. 241-242. (Şartname Madde 4)

²²⁵ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 241. (Şartname Madde 2)

²²⁶ Üretilen elektrik enerjisinin gücünü değiştirmeksizin akım ve gerilim değerlerini değiştirmeye yarayan elektrik makinelerine transformatör ya da kısaca trafo denir. (Yılmaz Uyaroğlu, "Transformatör Merkezleri ve Donanımları", Süleyman Demir(Edt.), *Elektrik Enerjisi İletimi ve Dağıtımı*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir, 2013, s. 61.)

²²⁷ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 241. (Şartname Madde 3)

²²⁸ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 236. (Mukavenename Madde 12)

1)En az 140 kW gücünde bir elektrik tesisi inşa edilecekti.

2)Elektrik dağıtımını öncelikle büyük mahallelerin başlıca caddeleri, nüfusu 1000'in üzerinde olan ya da 200 hane bulunduran mahallelere yapılacaktı. Fakat elektrik tesisatının yapılacağı mahallelerdeki evlerin elektrik hattına olan mesafesi 300 metreden uzak olmayacaktı.²²⁹

İmtiyaz sahibi, yapılan anlaşma gereği üretmek zorunda olacağı elektrik oranını altına düşmemek koşuluyla elektrik üretmek için Koca Su'dan faydalanabilecekti.²³⁰ Ayrıca imtiyaz sahibi, artan talebe göre elektrik üretimini de arttıracaktı.²³¹

Nafia Nezareti, elektrik santralının yapıldığı tarihten on beş sene sonra elektrik üretmek için yeni bir teknoloji geliştirildiği takdirde bu teknolojinin uygulanmasını talep edebilecekti.²³²

Elektrik tesisatının yapılacağı arazi, devlete ait kullanılmayan bir arazi ise bu arazi imtiyaz süresinin bitimine kadar imtiyaz sahibine verilecekti. Bunun dışında gerekli görülen başkasına ait arazi ve binalar ise imtiyaz sahibi tarafından satın alınacaktı. Eğer imtiyaz sahibi ile arazi veya bina sahibi arasında anlaşma olmadığı takdirde bu araziler ve binalar mevcut kanunlara uygun olarak istimlak edilecekti. Elektrik tesisatının inşası süresince de gerekli görülecek bütün arazi ve taş ocakları mevcut kanunlara uygun olarak istimlak edilebilecekti. Bu istimlak yapılan yerlerin masrafları, imtiyaz sahibine ait olacaktı.²³³

İmtiyaz sahibi, elektrik üretim merkezi ve transformatör merkezlerini istimlak edilmiş arazilere inşa edecekti. Fakat işletme binaları ve transformatör merkezlerine ait

²²⁹ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, ss. 236-237. (Mukavelename Madde 13)

²³⁰ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 234. (Mukavelename Madde 2)

²³¹ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 245. (Şartname Madde 19)

²³² BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 237. (Mukavelename Madde 17)

²³³ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 237. (Mukavelename Madde 15)

ikinci derecedeki yerleri uzun sürelerle kiralayabilecekti. Fakat bu yerlerin ve binaların kira sözleşmelerinde ileriki süreçte imtiyazın bitiminde veya Devlet tarafından satın alınması durumunda bu kiralanan yerlerin kiracısı Devlet'in olacağını belirten madde bulunacaktı. Ayrıca imtiyaz sahibi, bu kiraladığı binaların ve yerlerin kira sözleşmelerini Nafia Nezareti'ne gönderecekti.²³⁴

Elektrik tesisatının yapımında kullanılacak malzemeler, en iyi türden olacaktı ve bu tesisat mevcut bilimsel kurallara uygun bir şekilde inşa edilecekti.²³⁵ Bu inşa çalışmalarında gerekli olan taş, ahşap, maden, alet ve araçlar gibi malzemelerin Osmanlı Devleti içinde satın alındığı takdirde vergi alınmayacaktı. Ayrıca imtiyaz müddeti içinde elektrik üretiminden ve bunların bulunduğu arazi üzerinden de herhangi bir vergi alınmayacaktı.²³⁶

Elektrik tesisatının yapımı sırasında daha önce yapılmış olan demir yolu, tramvay, su, gaz gibi işletmelerin tesisatlarıyla herhangi bir çakışma yaşanması durumunda iki tarafta kendi tesisatlarını iyi bir şekilde işlemesini sağlamak için gerekli tedbirleri alacaktı. Elektrik tesisatının inşası sırasında önceki mevcut diğer tesisatlarda yapılması gereken tadilatlar ve bu tadilattan kaynaklı zararlar imtiyaz sahibine ait olacaktı. Eğer çakışan tesisatlardan dolayı imtiyaz sahipleri arasında tedbir alma konusunda bir anlaşmazlık çıktığı takdirde Nafia Nezareti'nce seçilecek bir bilirkişi heyetiyle sorun çözülecekti.²³⁷ Ayrıca elektrik tesisatının inşası ve işletilmesi sırasında meydana gelen

²³⁴ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 242. (Şartname Madde 5)

²³⁵ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 242. (Şartname Madde 6)

²³⁶ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 238. (Mukavelename Madde 18)

²³⁷ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, ss. 243-244. (Şartname Madde 13)

zararların sorumlusu ve bundan kaynaklı verilecek tazminatların sorumlusu da imtiyaz sahibi olacaktır.²³⁸

İmtiyaz sahibi, elektrik tesisatının inşasını bitirdikten sonra bu tesisatı Nafia Nezareti tarafından görevlendirilmiş olan fen komisyonlarına onaylatacağı. Eğer elektrik tesisatı parça parça yapılarak işletmeye açılacak olursa bu durumda her bir parça için ayrı ayrı onaylatırma yapılacaktır. Bu onaylama işleminden bir sene sonra Nafia Nezareti, imtiyaz sahibinin vermiş olduğı teminat parasını geri verecektir. Ayrıca görevlendirilmiş olunan fen komisyonlarının masrafı da imtiyaz sahibine ait olacaktır.²³⁹

İmtiyaz sahibi, elektrik tesisatına ait bütün araç ve gereçleri iyi durumda tutmak zorunda olacaktır. İnşa çalışmalarında ve sonrasında elektrik dağıtımında herhangi bir kesinti olmaması için gerekli bütün tedbirleri alacaktır.²⁴⁰ Eğer elektrik dağıtımında bir aksaklık olursa bu durumu yerel idareye bir mektupla bildirecektir. Gönderilecek mektupta şunlardan bahsedilecektir:

1)Elektrik arızasının durumunu açıklamak

2)Meydana gelen arızanın nedenleri

3)Arıza sonrasında güvenlik durumu ile telgraf ve telefon hizmetlerinin düzgün bir şekilde devam edebilmesi için alınması gereken tedbirleri belirten açıklamalar olacaktır.²⁴¹

Elektrik tesisatının inşası ve işletmesi, Nafia Nezareti tarafından her sene teftiş edilecektir. Bu teftiş işlemi, elektrik tesisatı projelerinin onaylandığı tarihten imtiyaz süresinin bitimine kadar devam edecektir ve bunların masrafı da imtiyaz sahibine ait

²³⁸ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 244. (Şartname Madde 14)

²³⁹ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 236. (Mukavelename Madde 16)

²⁴⁰ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 242. (Şartname Madde 7)

²⁴¹ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, ss. 242-243. (Şartname Madde 8)

olacaktı. Bunun için imtiyaz sahibi, her sene Nafia Nezareti'ne 60 Osmanlı Lirası ödeyecekti.²⁴² Teftiş edileceği zaman imtiyaz sahibi, görevli memurun gereken kontrolleri yapabilmesi için her türlü kolaylığı sağlayacaktı. Eğer telgraf ve telefon hizmetlerinde herhangi bir sorun olursa telgraf ve telefon idarelerince görevlendirilecek mühendisler tarafından veya bunların eşliğinde gerekli kontroller yapılacaktı.²⁴³

İmtiyaz sahibi, her sene elektrik işletmesiyle ilgili istatistikleri ve işletmenin yapmış olduğu kar ve masrafları gösterecek evraklar hazırlayacaktı. Bu evraklar, belediye meclisi tarafından onaylandıktan sonra Nafia Nezareti'ne gönderilecekti.²⁴⁴ Ayrıca işletme hissedarlarının yapacağı toplantılarda alınacak kararlar Nafia Nezareti'ne bildirilecekti. Yapılacak bu toplantılara Nafia Nezareti tarafından atanmış yetkili bir memurda katılacaktı.²⁴⁵

İmtiyaz sahibi, gerek elektrik tesisatının inşasında gerek işletilmesinde çalıştırılacak kişileri Osmanlı vatandaşları arasından seçecekti. Eğer gerekli görülen mühendis, teknisyen gibi nitelikli kişiler, Osmanlı vatandaşları arasında bulunamazsa yabancı uyruklu kişiler çalıştırılabilecekti. Bu durumda çalıştırılacak olan yabancı kişilerin isimleri ve neden istihdam edildiklerini gösteren bir liste Nafia Nezareti'ne ulaştırılacaktı. Fakat imtiyaz süresinin ilk beş yılından sonra bu durumda sadece müdür ve baş mühendis çalıştırılabilecekti. Onuncu yılın sonunda da sadece müdür çalıştırılabilecekti.²⁴⁶

²⁴² BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 237. (Mukavelename Madde 14)

²⁴³ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 243. (Şartname Madde 11)

²⁴⁴ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 239. (Mukavelename Madde 21)

²⁴⁵ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 235. (Mukavelename Madde 9)

²⁴⁶ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, ss. 235-236. (Mukavelename Madde 10)

Nafia Nezareti, elektrik dağıtım şebekesinin genel güvenliği tehdit etmesi durumunda elektrik tesisatının bakımı ve onarımı için imtiyaz sahibine elektriği kesmesini söyleyebilecekti.²⁴⁷

İmtiyaz sahibi, herhangi bir kaza olabilme ihtimaline karşın uyarıcı niteliğindeki gerekli tabelaları asacak ve bununla ilgili lüzumlu tedbirleri alacaktı. Ayrıca kaza olma ihtimaline karşın gerekli ilkyardım araçlarını da hazır bulunduracaktı.²⁴⁸ Herhangi bir yaralanma veya ölümlerle sonuçlanacak iş kazası olduğu takdirde bu durum en hızlı biçimde hükümete bildirilecekti.²⁴⁹

II.3.5.Elektrik Tarifeleri ve Abonelik

İmtiyaz sahibi, hiçbir şekilde belirlenen ücretler dışında fazla bir ücret talep edemeyecekti. Bu ücretler sokak aydınlatması ve evlerde kullanılacak elektrik için kWh başına 4 kuruş olurken sanayide kullanılacak elektrik için ise kWh başına 2 kuruş olacaktı. Eğer imtiyaz sahibi, bazı abonelere indirim uygularsa bu indirimi diğer tüm abonelere uygulayacaktı.²⁵⁰

Sokak aydınlatması dışındaki kamu hizmet kuruluşları, ibadet yerleri, yardım amaçlı kurulan kuruluşlar, okullar ve hastaneler için belirlenen tarifelerden yüzde yirmi oranında indirim uygulanacaktı. En azından bu kesime yapılacak indirim diğer abonelere uygulanan ücretlerden en az yüzde beş az olacaktı.²⁵¹

Elektrik abonesi olabilmek için sanayi kuruluşları yılda en az 400 kWh tüketim ve en az bir yıl abonelik garantisi vermek zorunda olacaktı. Eğer bu sanayi kuruluşları, akşam saat sekizde mesaisini bitiriyor ise bu oran 300 kWh inebilecekti. Ev aboneliği için

²⁴⁷ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 243. (Şartname Madde 9)

²⁴⁸ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 243. (Şartname Madde 10)

²⁴⁹ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 243. (Şartname Madde 12)

²⁵⁰ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 244. (Şartname Madde 15)

²⁵¹ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, ss. 244-245. (Şartname Madde 16)

ise yıllık 150 kWh tüketim ve en az bir senelik abonelik garantisi verilmesi gerekecekti. Eğer bu aboneler, 10 ile 30 kW arasında elektrik talep ederse bu süre en az iki yıl olacaktı. Bu oran 30 kW üstünde olursa da en az 3 yıllık abonelik garantisi verilecekti. Bu koşullar sağlandığı takdirde imtiyaz sahibi abonelik başvurusunu kabul edecekti ve bu başvuru tarihinden itibaren en az bir ay içerisinde talep eden kişiye elektrik vermek zorunda olacaktı. Abonelerin binasına takılacak dönüştürücülerin ve bunların tesisatının masrafı imtiyaz sahibine ait olacaktı. Bu dönüştürücülerin konulacağı yeri ise abone belirleyebilecekti.²⁵²

Elektrik abonesi olurken imtiyaz sahibi ile aboneler arasında bir sözleşme yapılacaktı. Bu sözleşmenin hükümleri elektrik imtiyaz şartnamesine uygun olacaktı ve şartname hükümlerine karşı herhangi bir hüküm bulundurmuyacaktı. Ayrıca abone, abonelik için bir miktar güvence bedeli olarak para verecekti. Bu verilen güvence bedeli, abonelik bitiminde kişiye geri verilecekti. Fakat bu paraya herhangi bir faiz işlenmeyecekti.²⁵³

Elektrik şebeke hattının olmadığı yerlerdeki halktan bir ya da birkaç kişi elektrik aboneliği talep ettiği takdirde bunun temini için bazı koşullar belirlenmiştir. Buna göre beş sene boyunca mevcut elektrik hattından talep edilen yere toprak altından döşenen hat için metre başına senelik 40 kuruş ve hava hattı için ise metre başına senelik 20 kuruş kar elde ediliyorsa bu durumda imtiyaz sahibi bu talebi yerine getirmek zorunda olacaktı. Talep edilen bu elektrik hatlarının projeleri, talep tarihinden itibaren bir ay içinde Nafia

²⁵² BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 245. (Şartname Madde 17)

²⁵³ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 2. (Şartname Madde 23)

Nezareti'ne ulaştırılacaktı. Nafia Nezareti, bu projeleri onayladığı tarihten itibaren üç ay içinde bu hatlar inşa edilecek ve işletmeye açılacaktı.²⁵⁴

İmtiyaz sahibi, yer altında veya yer üstünde yapılmış olan elektrik dağıtım hatlarından abonelerin binalarındaki elektrik saatlerine kadar olan elektrik tesisatının inşasından ve bakımından sorumlu olacaktı. Bunların bütün masrafları da imtiyaz sahibine ait olacaktı. Binaların içine yapılan elektrik tesisatı ve bunların iyi bir şekilde işlemesinin masrafları da aboneye ait olacaktı. Ama abone ile imtiyaz sahibi bu konuda anlaşma yapabilecekti.²⁵⁵ Eğer imtiyaz sahibi abonelerin elektrik tesisatında herhangi bir tadilat yapmak isterse bunun masrafı kendisine ait olacaktı.²⁵⁶

Abonelerin tükettiği elektriği ölçecek elektrik saatleri, Nafia Nezareti tarafından onaylanmış numunelere uygun olan saatler olacaktı. Elektrik saatlerinin tedariki, evlere monte edilmesi ve iyi bir durumda işlemesi imtiyaz sahibine ait olacaktı. Bu işlemlerin masrafları da aboneye ait olacaktı. Bu elektrik saatleri abonenin tüketimine uygun türden olacaktı. İmtiyaz sahibi, bu saatleri satabilmesinin yanı sıra kiraya verebilme hakkına da sahip olacaktı.²⁵⁷

İmtiyaz sahibi, gerekli gördüğünde abonelerin elektrik saatlerini kontrol edebilecekti. Bu kontrol işlemlerinde elektrik saatinin iyi bir şekilde işlemesi için yapılacak işlemlerin masrafı aboneye ait olacaktı. Fakat elektrik saati, normal veya abonenin lehine doğru çalıştığı anlaşılırsa elektrik saatinin kontrol masrafı aboneye ait olacaktı. Eğer elektrik saati, abonenin aleyhine çalıştığı tespit edilirse elektrik saatinin kontrol masrafı imtiyaz sahibine ait olacaktı. Ayrıca bu kontrol işlemi sırasında bir güne ait ücret

²⁵⁴ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 245. (Şartname Madde 18)

²⁵⁵ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, ss. 245-246. (Şartname Madde 20)

²⁵⁶ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 247. (Şartname Madde 24)

²⁵⁷ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 246. (Şartname Madde 21)

alınmayacaktı. Elektrik abonesi, elektrik saatini kontrol ettirmek için her zaman imtiyaz sahibine kendi başvurabilecekti. Bunun yanı sıra imtiyaz sahibinin kontrol isteğine de müsaade edecekti. Eğer elektrik abonesi, imtiyaz sahibinin elektrik saatini kontrol etmek istemesine müsaade göstermezse Nafia Nezareti'nin görevlendireceği bir bilirkişi elektrik saatini kontrol edecekti. İmtiyaz sahibi, elektrik saatlerinin bakım ve onarımını yapmak için de gerekli tüm araçları bulunduracak ve bununla ilgili bir tamirhane oluşturacaktı.²⁵⁸

İmtiyaz sahibi, elektrik mühendisinin tasdiğiyle elektriği kaçak olarak kullanan, elektrik kullanım kurallarına uymayan, işletme muamelatında karışıklığa sebep olan ve elektrik akışında aksaklıklar gibi durumları engellemek için alınması gereken tedbirlere uymayan abonelerin elektriğini kesilebilecekti. Ayrıca elektrik tesisatında eksiklik bulunan abonelerin elektrikleri de kesilebilecekti. Eğer herhangi bir elektrik arızasından veya tehlike yaratabilecek bir husustan dolayı imtiyaz sahibi ile abone arasında bir anlaşmazlık çıkarsa bu sorunun çözümü için Nafia Nezareti'ne başvuru yapılabilmesinin yanı sıra komiserlikçe de sorun çözülebilecekti. Ayrıca imtiyaz sahibi, kendisi tarafından yapılmayan elektrik tesisatından sorumlu olmayacaktı.²⁵⁹

İmtiyaz sahibi, abonelere gece ve gündüz elektrik vermek zorunda olacaktı. Sadece elektrik tesisatında yapılacak bir çalışmadan dolayı ayda yalnızca iki gün elektrikleri kesebilecekti. Bu kesinti tarihleri de abonelere önceden haber verilecekti. Elektriklerin kesinti tarihleri, kışın Teşrin-i Evvel'den Mart'ın sonuna kadar olan altı ay zarfında öğlenin üç saat öncesinden öğlenin üç saat sonrasına kadar olabilecekti. Ya da

²⁵⁸ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 246. (Şartname Madde 22)

²⁵⁹ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 247. (Şartname Madde 24)

Nisan'dan Eylül'ün sonuna kadar olan altı ay zarfında da öğlenin beş saat öncesinden akşamın beşine kadar olabilecekti.²⁶⁰

Zorunlu nedenlerden dolayı ya da devletin onayıyla kısmen veya tamamen elektrik kesintileri olduğu takdirde abone bundan kaynaklı zararlarına karşılık herhangi bir tazminat talep edemeyecekti. Sadece abone sözleşmesi gereği yıllık tüketmesi gereken elektrik oranında indirim yapılabilecekti.²⁶¹

Aboneler, elektriği istedikleri gibi kullanabilecekti. Elektrik, sadece abone sözleşmesindeki koşulların ve tarifelerin dışındaki bir amaçla kullanılmayacaktı. Ayrıca imtiyaz sahibinin onayı olmadıkça abonelik kısmen veya tamamen başkasının üzerine devredilmeyecekti.²⁶²

II.3.6.Sokak Aydınlatması

İmtiyaz sahibi, sokak aydınlatmasıyla ilgili aletleri iyi bir şekilde muhafaza edecekti. Bunların lambalarını, regülatörlerini, fenerlerini, fanuslarını, yansıtıcılarını, kül tablalarını, sütunlarını ve bunun gibi aydınlatma araçlarıyla ilgili aletleri temiz tutacaktı. Ayrıca gerektiğinde bunların sütunlarını da boyayacaktı. Bu temizlik ve bakım işlerini ışıkların yanmaya başlamasından en az bir saat önce tamamlayacaktı.²⁶³

Sokak aydınlatmasında kullanılacak kavs lambaların kömürü iyi kalitede olacaktı. Yine müteşehhib lambalar da en iyi türden olacaktı. İmtiyaz sahibi, gerek kavs lambalardan gerek müteşehhib lambalardan aydınlatma güçlerini yüzde 15 den fazlasını kaybedenleri değiştirecekti.²⁶⁴

²⁶⁰ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, ss. 247-248. (Şartname Madde 25)

²⁶¹ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 248. (Şartname Madde 25)

²⁶² BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 248. (Şartname Madde 25)

²⁶³ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 248. (Şartname Madde 26)

²⁶⁴ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 248. (Şartname Madde 26)

II.4.Eskişehir Elektrik Tesisatının İnşası

Eskişehir'in elektrifikasyon inşası, yapılan mukavelename ve şartname gereği en fazla üç yıl üç ay içerisinde tamamlanacaktı. Fakat bu süre, yapılan mukavelename ve şartname koşulları gereği herhangi bir nedenden dolayı uzatılabilecekti.²⁶⁵ Buna göre Eskişehir'in elektrik tesisatının inşası, herhangi bir aksilik çıkmadığı takdirde elektrik imtiyaz mukavelenamesi ve şartnamesinin ilan edildiği 29 Ekim 1919 tarihinden itibaren en geç 1923 yılının Ocak ayı civarına kadar tamamlanması gerekliydi.²⁶⁶ Ancak elektrik tesisatının inşası, çeşitli nedenlerden dolayı planlanan tarihten daha geç bir zamanda yapılmaya başlanmış ve bitirilmiştir. Şehrin elektrifikasyonu için yapılması gereken projeler ancak 1924 yılında tamamlanmıştır.²⁶⁷ Şehrin elektrik tesisatı da 1927 yılında bitirilerek işletilmeye başlanmıştır.²⁶⁸ Yani elektrik imtiyazının verildiği 1919 tarihinden yaklaşık 8 yıl sonra Eskişehir elektriğe kavuşabilmiştir.

Eskişehir'in elektrifikasyon inşası, planlanan zamandan daha geç bir tarihte tamamlanmış olmasının çeşitli nedenleri olabilir. Ancak bu gecikmenin en başta gelen nedenleri Eskişehir Belediyesi'nin sahip olduğu imtiyaz haklarını bir şirkete devir etmek istemesinden ve şehrin savaşımlardan dolayı tahribata uğramasından kaynaklanmıştır.²⁶⁹

Eskişehir Belediyesi, 1919 tarihinde almış olduğu elektrik imtiyazını mukavelenamenin yedinci maddesinden faydalanarak bir şirkete devir etmek istemiştir. Fakat çeşitli nedenlerden dolayı uygun bir şirket bulamamıştır. Bunun üzerine Eskişehir Belediyesi, elektrik imtiyazını bir şirkete devir etmek istemesine karşın uygun bir şirket teşkil edilemediğinden dolayı Nafia Nezareti'nden inşa müddetinin uzatılmasını istemiştir.

²⁶⁵ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 236.

²⁶⁶ Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 233.

²⁶⁷ BCA, 26E-4.

²⁶⁸ BCA, 26E-5.

²⁶⁹ BCA, 26E-2. (Klasör içindeki 3,6,7,11 nolu belgeler.)

Nafia Nezareti, bu durum üzerine Eskişehir Belediye'sinin yapmış olduğu başvuruya olumlu cevap vermiş ve mevcut süreyi altı ay daha uzatmıştır.²⁷⁰ Daha sonra Eskişehir Belediyesi'nin elektrik imtiyazını devir edebileceği bir şirket teşkil olamadığından dolayı bu altı aylık uzatma talepleri devam etmiştir.²⁷¹ Nitekim şirket teşkil edilemediğinden dolayı uzatma talebi 1 Ağustos 1923 tarihine kadar sürmüştür.²⁷²

Eskişehir'in elektrifikasyon inşasının gecikmesinin bir başka nedeni de şehrin yabancı ülke orduları tarafından işgal edilmesinden kaynaklanmış olmasıdır.²⁷³ Nitekim o dönemde Türkiye'nin bir başka şehri olan İzmir'in elektrifikasyonu da savaşıardan dolayı planlanan tarihten daha geç bir tarihte tamamlanmıştır. İzmir'in elektrik imtiyazı 11 Eylül 1913 yılında İzmir-Göztepe Tramvay şirketine verilmesine karşın elektrik tesisatının inşasına savaşıardan dolayı başlanamamıştır. İzmir'in elektrifikasyon inşasına ancak 1925 yılında başlanabilmiş ve 1928 yılının Ekim ayında elektrik hizmeti verilmeye başlanmıştır.²⁷⁴ Yine Türkiye'nin bir başka ili olan Adana'nın elektrifikasyon inşasına da savaşıardan dolayı başlanamamıştır.²⁷⁵

Eskişehir, elektrik imtiyazının alındığı 6 Mayıs 1919 tarihi sırasında zaten işgal altındaydı. I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından Eskişehir ilk olarak 22 Ocak 1919 tarihinde İngiliz Ordusu tarafından işgal edilmiştir. İngiliz Ordusu'nun işgali, 20 Mart

²⁷⁰ BCA, 26E-2. (Klasör içindeki 9 nolu belge)

²⁷¹ BCA, 26E-2.

²⁷² BCA, 26E-2. (Klasör içindeki 3 ve 6 nolu belgeler)

²⁷³ BCA, 26E-2. (Klasör içindeki 3 ve 6 nolu belgeler)

²⁷⁴ "İzmir Tramvay ve Elektrik Türk Anonim Şirketi İmtiyazıyla Tesisatının Satın Alınmasına Dair Mukavelenin Tasdiki ve Bu Müessesenin İşletilmesi Hakkında Kanun Layihası ve Muvakkat Encümen Mazbatası (1/131)", Kanun No:4483, S. Sayısı:131, s. 1; *TBMM Zabıt Cerideleri*, Devre 7, Cilt 4, 50. Birleşim, 19.07.1943.

²⁷⁵ *TBMM Zabıt Cerideleri*, Devre 2, Cilt 20, 34. Birleşim, 31.12.1926, s. 314.

1920 tarihinde mevcut Osmanlı hükümetinden bağımsız bir şekilde gelişen sivil halk tarafından oluşturulan milis birliklerinin baskısı sonucunda son bulmuştur.²⁷⁶

Eskişehir, İngiliz işgalinden sonra 19 Temmuz 1921 tarihinde Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Bu işgal, 1 Eylül 1922 tarihinde Yunanistan Ordusu'nun şehri boşaltmasıyla son bulmuştur. Yani Eskişehir, 1 yıl 1 ay 14 gün de Yunanistan Ordusu'nun işgalinde kalmıştır.²⁷⁷ Eskişehir, özellikle Yunanistan Ordusu'nun şehri terk ettiği sırada büyük tahribata uğramıştır.²⁷⁸

Eskişehir Belediyesi, şirket kurulamaması ve şehrin düşman ordusu tarafından işgal edilmesinden kaynaklı 1 Ağustos 1923 tarihinde bitecek olan sürenin altı ay daha uzatılması için Nafia Nezareti'ne başvuruda bulunmuştur.²⁷⁹ Fakat Nafia Nezareti, bu uzatma talebini kabul etmemiş ve Eskişehir'in elektrifikasyonu için mukavelenamenin on birinci maddesi gereği teslim edilmesi gereken plan ve projelerin sunulmasını istemiştir. Bu plan ve projelerin sunulmadığı takdirde elektrik imtiyazının kaldırılacağını belirtmiştir. Bunun üzerine Eskişehir Belediyesi, elektrik imtiyazının ekonomik krizden ve Avrupa sermayedarlarının yatırım yapmaya çekindiklerinden dolayı hala bir şirkete devir edilemediğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra Yunanistan Ordusu'nun şehri terk ederken büyük tahribata neden olduğundan belediye bütçesinin önemli bir bölümünün bu tahribatı gidermeye ayrıldığını belirtmiştir. Bu nedenlerden dolayı inşa süresinin 1924 yılının Ağustos ayına kadar uzatılmasını talep etmiştir. Belediye bütçesinin ancak bu tarihte şehrin

²⁷⁶ Zafer Koylu, *Esaretten Özgürlüğe 423 Gün İngiliz İşgalinde Eskişehir*, Eskişehir Ticaret Odası Yayınları, Eskişehir, 2012, ss. 265-266.

²⁷⁷ Ali Sarıkoyuncu ve Diğerleri, *Milli Mücadelede Eskişehir*, Osmangazi Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 2002, ss. 151-152.

²⁷⁸ BCA, 26E-2. (Klasör içindeki 3 nolu belge)

²⁷⁹ BCA, 26E-2. (Klasör içindeki 6 nolu belge)

elektrifikasyonu için hazırlanması gereken plan ve projelere yeterli kaynağı ayırabileceğini belirtmiştir.²⁸⁰

Eskişehir'in elektrifikasyon inşası için hazırlanmış olan projeler, yapılan mukavelenamenin 11. maddesi²⁸¹ gereği olarak 5 Aralık 1924 tarihinde Nafia Nezareti'nin onayına sunulmak için gönderilmiştir.²⁸² Bu tarihe dayanarak Eskişehir'in elektrifikasyon inşasının başlama tarihi tam olarak bilinmemesine karşın 1924 yılı civarında yapılmaya başlandığı varsayılabılır.

II.4.1. Elektrik Tesisatının Plan ve Projeleri

Eskişehir'in elektrifikasyon plan ve projeleri, Almanya merkezli AEG (Allgemeine Electricitäts Gesellschaft)²⁸³ şirketinin Türkiye'deki kolu olan AEG Türk Anonim Elektrik Şirketi tarafından İstanbul'da yapılmıştır. Bu plan ve projeler, "İstanbul Mıntıkası Sanayi ve Mesai Müdürü" ile "Elektrik Mühendisi" unvanına sahip bir kişi tarafından hazırlanmıştır.²⁸⁴

Eskişehir'in elektrifikasyonu için hazırlanmış olan plan ve projelerden bazıları şunlardır:

1) Eskişehir Kasabası Umûmi Planı

²⁸⁰ BCA, 26E-2. Klasör içindeki 3 ve 4 nolu belgeler)

²⁸¹ "Madde 11: [...] bi'l-cümle i'mâlâtın mükemmel plan ve projelerini şartnâmede münderic tarifata göre tanzim ve Nâfi'a nezâretine takdim edecektir.

Nâfi'a nezâreti sâhib-i imtiyâz tarafından tevdi' edilen projeleri târîh-i tevdi'lerinden i'tibâren nihâyet üç ay zarfında ya 'aynen veya ta'dilen tasdik eyleyecektir. Müddet-i mezkûre menkuzî olubda bu bâbda ki karârını Nâfi'a nezâreti bildirmeyecek olursa mezkûr plan ve projelere tasdik edilmiş nazarıyla bakılacaktır." (BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 235.)

²⁸² BCA, 26E-4.

²⁸³ AEG, Alman sanayici Emil Rathenau tarafından Siemens ve Halske adlı başka bir büyük Alman elektrik firmasından alınan mali destekle, Deutsche Edison-Gesellschaft für angewandte Electricität (Alman Edison-Uygulamalı Elektrik Şirketi) adıyla 1883 yılında Berlin'de kuruldu. 1887 yılında Allgemeine Electricitäts Gesellschaft (AEG) adını alan şirket Almanya'da ilk elektrik dağıtım sisteminin kurulmasına öncülük etmiştir. 1900 yılına varmadan tüm Almanya'da elektrik nakil hatları ve elektrikli tramvay sistemleri kurmuştur. ("AEG-Telefunken AG", *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, Cilt 1, s. 110.)

²⁸⁴ BCA, 26E-4.

2) Eskişehir Tenvîrât-1 Elektrikiye Projesi Hey'et-i Umûmiyye Planı, mıkyaşı:1/2000, numara:1.

3) Eskişehir Tenvîrât-1 Elektrikiye Projesi Elektrik Fabrikası, mıkyaşı:1/100, numara:3.

4) Eskişehir Tenvîrât-1 Elektrikiye Projesi Fabrika-i Te'sîsât-ı Miyahiyye Tafsilatı, mıkyaşı:1/50, numara:4.

5) Eskişehir Tenvîrât-1 Elektrikiye Projesi Türbin, mıkyaşı:1/10, numara:5.

6) Eskişehir Tenvîrât-1 Elektrikiye Projesi Gazojen, mıkyaşı:1/20 numara:6.

7) Eskişehir Tenvîrât-1 Elektrikiye Projesi Gazojen Motoru ve Alternatör Grubu, mıkyaşı: 1/10, numara:7.

8) Eskişehir Tenvîrât-1 Elektrikiye Projesi Buhar Kazanı, numara:8.

9) Eskişehir Tenvîrât-1 Elektrikiye Projesi Kondansör, numara:9.

10) Eskişehir Tenvîrât-1 Elektrikiye Projesi Buhar Makineleri Grubu, numara:10.

11) Eskişehir Tenvîrât-1 Elektrikiye Projesi Buhar Makineleri Grubu, mıkyaşı:1/100, numara:11.

12) Eskişehir Tenvîrât-1 Elektrikiye Projesi Tevzî' Levhası İrtibât Şeması, numara:12.

13) Eskişehir Tenvîrât-1 Elektrikiye Projesi Muhavvele ve İrtibât Şeması, numara:13.

14) Eskişehir Tenvîrât-1 Elektrikiye Projesi Muhavvele, mıkyaşı:1/4, numara:14.

15) Eskişehir Umûmi Planı (Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Şehir Şebekesi ve Tenvîrât-ı Umûmîyye), mıkyaşı: 1/2500, numara:15.

16) Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Direkler, mıkyaşı:1/25, numara:16.²⁸⁵

Eskişehir'in elektrifikasyonu için hazırlanmış olan bu plan ve projelerin tam olarak ne zaman hazırlandıkları bilinmemesine karşın 5 Aralık 1924 tarihinde onaylanması için Nafia Nezareti'ne gönderilmiştir. Nafia Nezareti, bu plan ve projeleri 25 Ocak 1925 tarihinde onaylamıştır.²⁸⁶ Fakat bu plan ve projelerden Elektrik Fabrikası Projesi'ni şu şekilde onaylamıştır: “Binanın üst katı tevzi kablosu mahallinden makineler görünecek surette yarım kat olarak inşâ edilmek şartıyla tasdîk olundu.”²⁸⁷

Nafia Nezareti, Eskişehir Umûmi Planı (Eskişehir Tenvirat-ı Elektrikiye Projesi Şehir Şebekesi ve Tenvirat-ı Umûmiye) ile Direkler projesini de şu şekilde onaylamıştır: “Âlî tevettür şebekesinin kat'i güzergâhı ile beraber bu hattın bi'l-cümle hesabı ve mufassal inşâat projeleri ve tenvirat-ı 'umûmiye lambalarının kat'i mahallerine aid planlar ve sûr-i icrâiyesi inşâatdan evvel vekaletçe tasdîk olunmak şartıyla tasdîk olundu.”²⁸⁸

II.4.2.Plan ve Projelere Göre Eskişehir'in Elektrifikasyonu

Eskişehir'in elektrik ihtiyacının karşılanması için yapılan mukavelenamenin 13. maddesine²⁸⁹ göre en az 140 kW gücünde bir elektrik üretim merkezi yapılacaktır.²⁹⁰

²⁸⁵ BCA, 26E-4.

²⁸⁶ BCA, 26E-4.

²⁸⁷ BCA, 26E-4.

²⁸⁸ BCA, 26E-4.

²⁸⁹ **Madde 13:** Onbirinci ve onikinci madde de ta'yîn edilen müddetler zarfında yapılması meşrûat bulunan 'ameliyyât aşağıdaki şeraiti ihtiva idecektir.

1-Kuvve-i elektrikiyye fabrikası lâ-ekall (en azından) (140) kilovat iktidârında olacaktır.

Yine mukavelenamenin 2. maddesine²⁹¹ göre de elektrik üretmek için Koca Sudan faydalanılabilecekti.²⁹² Bu maddeler bağlamında Porsuk Çayından faydalanabilecek bir şekilde şehrin güneybatısına²⁹³ bir elektrik santrali yapılması planlanmıştır.²⁹⁴

Eskişehir'in güneybatısına denk gelen elektrik santrali, zemin katıyla beraber tek katlı bir bina olarak Porsuk Çayı'nın kenarına yapılacaktı.²⁹⁵ Yapılacak bu elektrik santraline, su sağlamak için porsuk çayına bir bent yapılacaktı. Ayrıca bu bentten başka porsuk çayının kenarına bir sevk kanalı oluşturulacaktı ve bu sevk kanalı üzerine de suyu kontrol altında tutabilmek için 12 tane bent inşa edilmesi düşünülmüştür.²⁹⁶ Bu sevk kanalının oluşturulması ve üzerine bentlerin yapılması olağandışı bir durumda suyun kontrollü bir şekilde sevk kanalına yönlendirilerek herhangi bir sel felaketinin önüne geçilmesi için düşünülmüş olabilir.

Elektrik üretmek için yapılacak santral, hem hidroelektrik hem de gazojen motoruyla çalışacak bir şekilde planlanmıştır. Santralde elektrik üretimini sağlayacak olan elektrik tesisatı ve makineleri santral binasının zemin katında bulunacaktı.²⁹⁷

Hidroelektrik yöntem ile elektrik üretmek için bendin tutmuş olduğu su, elektrik santral binasının altından geçecek bir şekilde kanallarla alınacaktı. Bu alınan su,

2-Hudûd-ı tevzî'ye hiç olmazsa büyük mahallelerin başlıca caddeleriyle lâ-ekall (1000) nüfus yahud (200) haneyi havî mahallâtdan imrâr ettirilecek ve büyük veya küçük mahalledeki hânelerden hiç birinin te'sîsât-ı ibtidâ'îyye-i mecârisine olan mesâfesi üçyüz metreden efzûn olmayacaktır.

²⁹⁰ BOA, İ.DUİT 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, ss. 236-237.

²⁹¹ **Madde 2:** Sâhib-i imtiyâz koca sudan elektrik istihsâli etmek hakkına hâ'izdir. Şu kadar ki hükümet-i seniyye belediyenin istihsâl eylemekte olduğu kuvvet mikdârına hâel gelmemek üzere işbu sudan ervâ-yı arâzi için istifâde etmekde muhtârdır.

²⁹² BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 234.

²⁹³ Eskişehir Umûmi Planı (Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Şehir Şebekesi ve Tenvîrât-ı Umûmiyye) projesinde Eskişehir'in yüksek gerilim şebekesinin bağlantı yönü şehrin güneybatısını göstermektedir. Buradan yola çıkarsak elektrik santralinin şehrin güneybatısında olduğunu belirtebiliriz. (BCA, 26E-4)

²⁹⁴ BCA, 26E-4. Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Heyet-i Umûmiyye Planı, Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Elektrik Fabrikası, Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Fabrika-i Te'sîsât-ı Miyahiyye Tafsilatı.

²⁹⁵ BCA, 26E-4. Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Elektrik Fabrikası.

²⁹⁶ BCA, 26E-4. Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Hey'et-i Umûmiyye Planı.

²⁹⁷ BCA, 26E-4. Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Elektrik Fabrikası.

santral binasının zemininde bulunan türbinleri hareket ettirecekti. Bu türbinler vasıtasıyla elde edilecek mekanik enerji ile elektrik üretilcekti.²⁹⁸

Elektrik santrali, hidroelektrik yöntem ile elektrik üretmek için 3 adet türbin gurubu konulacak şekilde inşa edilecekti. Fakat Eskişehir Tenvirat-ı Elektrikiye Projesi Elektrik Fabrikası projesinde sadece iki tane türbin gurubu yerine konulurken üçüncü türbin gurubunun yeri boş bırakılmıştır. Projede boş bırakılan üçüncü türbin gurubunun ileride yerine konulacağı belirtilmiştir.²⁹⁹

Elektrik santralinde, hidroelektrik yöntemin yanı sıra bir de gazojen motoruyla elektrik üretilmesi planlanmıştır. Gazojen motoruyla üretilen elektriğin araç ve tesisatları da tıpkı hidroelektrik yöntemin makineleri gibi santralin binasının zemin katına konulacaktı.³⁰⁰

Gazojen motoruyla elektrik, kömürden elde edilecek gaz vasıtasıyla üretilcekti. Elektrik santralinin bir odası kömür deposu olarak kullanılacaktı. Bu depodan sağlanan kömür vasıtasıyla santralin gazojen dairesinden kömür gazı elde edilecekti. Elde edilen gaz ile ayrı bir odada bulunan iki gazojen motoru çalıştırılacaktı. Gazojen motorlarından³⁰¹ elde edilecek güç ile elektrik üretilcekti.³⁰²

Eskişehir’de elektrik üretmek için hazırlanan “Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Elektrik Fabrikası” projesinden farklı olarak bir de buharlı makineyle elektrik üretilmesi için ayrı bir proje hazırlanmıştır. Bu projeyi, gazojen motoru yerine buharlı makineyle elektrik üretmek için alternatif amaçla hazırlandığı varsayılabilir. Nitekim

²⁹⁸ BCA, 26E-4. Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Elektrik Fabrikası, Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Türbin, Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Fabrika-i Te’sîsât-ı Miyahiyye Tafsilatı.

²⁹⁹ BCA, 26E-4. Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Elektrik Fabrikası.

³⁰⁰ BCA, 26E-4. Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Elektrik Fabrikası.

³⁰¹ Kömürden elde edilen gaz ile çalıştırılan motor.

³⁰² BCA, 26E-4. Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Elektrik Fabrikası, Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Gazojen Motoru ve Alternatör Grubu, Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Gazojen.

“Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Buhar Makineleri Grubu(No:11)” adlı projede gazojen dairesinin bulunduğu yere buhar kazanı ve gazojen motorlarının konulduğu yere ise buhar makineleri grubu konulmuştur.³⁰³

Elektrik santralinden üretilen elektrik, yüksek gerilim hatlarıyla Eskişehir’e iletilecek ve buradan da o zaman ki şehrin etrafını neredeyse bir dikdörtgen gibi çevreleyecek şekilde oluşturulan yine yüksek gerilimli bir elektrik hattına verilecekti.³⁰⁴ Bu şekilde bir elektrik iletim şebekesinin yapılmasının başlıca nedeni elektriğin üretildiği yerden abonelere iletimi sırasında oluşabilecek elektrik kaybının azaltılması planlanmış olabilir. Çünkü elektrik yüksek gerilime çıkarıldığı zaman hatlarda ısı şeklinde kaybolan enerji kaybı azalacağı için enerji iletim sisteminin verimi yükselecektir. Elektriğin gerilimi azaldığında ise enerji kaybı artacağından dolayı enerji iletim verimliliği azalacaktır.³⁰⁵ Örneğin şehrin güneybatısından iletilen elektrik burada alçak gerilime dönüştürülerek şehre dağıtımı yapılsaydı, şehrin kuzeydoğusunda bulunan Yeni Mahalle’ye elektrik ulaşıncaya kadar elektrik kaybı artacak ve buda enerji üretim maliyetini yükseltecekti. Bundan dolayı şehrin etrafına yüksek gerilimli elektrik hattı yapıp, enerji kaybının azaltılması planlandığı belirtilebilir.

Elektrik, şehrin etrafını saracak şekilde oluşturulan yüksek gerilimli elektrik hatlarından şehrin beş farklı noktasında bulunan transformatör merkezlerine(trafo) ulaştırılacaktı. Bu transformatör merkezleri o dönemki şehrin Arifiye Mahallesi’nde Akarbaşı Caddesi’nin tren istasyonuna yakın bir yer civarına, Karapınar Mahallesi civarına, Yeni Mahalle civarına, Aziziye Mahallesi civarına ve bir diğeri de demir yolunun

³⁰³ BCA, 26E-4. Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Buhar Makineleri Grubu(No:11), Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Buhar Makineleri Grubu(No:10), Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Buhar Kazanı.

³⁰⁴ BCA, 26E-4. Eskişehir Umûmi Planı (Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Şehir Şebekesi ve Tenvîrât-ı Umûmiyye).

³⁰⁵ Yılmaz Uyaroğlu, “Elektrik Enerjisi İletim ve Dağıtım Şebekeleri” Süleyman Demir(Edt.), *Elektrik Enerjisi İletimi ve Dağıtımı*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir, 2013, ss. 40-41.

güneyinde Sakarya Caddesi civarına inşa edilecekti. Transformatör merkezlerine ulaştırılan bu yüksek gerilimli elektrik buradan alçak gerilimli elektrik enerjisine dönüştürülecekti. Buradan da elektrik, şehrin caddelerine ve sokaklarına yapılacak olan elektrik hatlarından oluşan alçak gerilim elektrik dağıtım şebekesiyle abonelere ulaştırılacaktı.³⁰⁶

Elektrik santralinde üretilen elektrik, hava hatlarıyla iletimi ve dağıtımı yapılacaktı.³⁰⁷ Yapılmış olunan mukavelename ve şartnameye göre elektrik hatları yer altından da yapılabileceği tercihi olmasına karşın elektrik iletiminde ve dağıtımında hava hatları tercih edilmiştir. Bunun başlıca nedeni yer altı hatlarıyla karşılaştırıldığında hava hatlarıyla elektrik iletimi ve dağıtımının daha az maliyetle, daha az zamanda ve coğrafya şartlarına göre daha kolay inşa edilebilmesi olabilir. Bunun yanı sıra hava hatlarının yer altı hatlarına göre bakımı ve onarımı da daha kolaydır.³⁰⁸

Elektrik hatlarını taşıyacak elektrik direklerinin boyları toplam on metre olacaktır. Bu direklerin iki metresi toprak altında olacak şekilde yerden sekiz metre yükseklikte olacaktır. Bu direkler üst üste iki traversden³⁰⁹ oluşacak şekilde tasarlanmıştır. Bu traverslerden alttakinin üzerinde dört izolatör³¹⁰ olacakken üstekinin üzerinde ise iki izolatör olacaktır.³¹¹

II.4.3. Plan ve Projelerde Düzenlemeler

³⁰⁶ BCA, 26E-4. Eskişehir Umûmi Planı (Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Şehir Şebekesi ve Tenvîrât-ı Umûmiyye). Ayrıca bkz. Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Muhavvele ve İrtibat Şeması.

³⁰⁷ BCA, 26E-4. Eskişehir Umûmi Planı (Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Şehir Şebekesi ve Tenvîrât-ı Umûmiyye).

³⁰⁸ Yılmaz Uyaroğlu, Elektrik Enerjisi ... , s. 42.

³⁰⁹ Enerji iletim sistemindeki iletkenleri, birbirlerinden ve direklerden belirli uzaklıkta tutmak için kullanılan çift taraflı yapı elemanları diğer bir deyişle taşıma parçalarıdır. (Fahri Vatansever, "Direkler ve İzolatörler", Süleyman Demir(Edt.), *Elektrik Enerjisi İletimi ve Dağıtımı*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir, 2013, s. 137.)

³¹⁰ Enerji nakil hatlarında iletkenleri direklere tespit eden, taşıyan, birbirinden ve topraktan yalıtan; şalt sahaları ve dağıtım merkezlerinde baraları tespit eden ve yalıtan elemanlar izolatör olarak adlandırılmaktadır. (Fahri Vatansever, a.g.e., s. 141.)

³¹¹ BCA, 26E-4. Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Direkler.

Eskişehir'in elektrifikasyonu için hazırlanan plan ve projeler, 25 Ocak 1925 tarihinde Nafia Nezareti tarafından onaylanmıştı.³¹² Yapılan mukavelenamenin 12. maddesi³¹³ gereği bu plan ve projelerin onaylandığı tarihten itibaren 6 ay içerisinde elektrifikasyon inşasına başlanması gerekiyordu.³¹⁴ Fakat Eskişehir Belediyesi, inşaa çalışmaları için hazırlık yapılmasına karşın 25 Temmuz 1925 tarihinde bitecek olan inşaaat başlama süresine kadar inşaaat başlanamayacağını belirterek, bu tarihin uzatılmasını talep etmiştir. Nafia Nezareti, bu talebi kabul etmiş ve bu süreyi 6 ay daha uzatmıştır.³¹⁵

Eskişehir Belediyesi, daha sonra 1924 tarihinde hazırlanmış olan elektrifikasyon plan ve projelerinde şehrin yeni ihtiyaçlarına göre bazı tadilatlar yapmak ve motor kullanarak elektrik üretmek istemiştir. Bunun için de 25 Ocak 1926 tarihinde bitecek olan elektrifikasyon inşaaatına başlama süresinin üç ay daha uzatılmasını talep etmiştir.³¹⁶ Eskişehir Belediyesi'nin bu talebi Nafia Nezareti tarafından kabul edilmiş ve bu süre 25 Nisan 1926 tarihine kadar uzatılmıştır.³¹⁷ Daha sonra bu inşaa süresi Nafia Nezareti tarafından 21 Şubat 1926 tarihinde çıkarılan kararname ile 25 Nisan 1927 tarihine kadar uzatılmıştır.³¹⁸

Eskişehir Belediyesi, şehrin elektrifikasyonu için 1924 tarihinde hazırlanmış olan plan ve projelerde bazı tadilatlar yapılacağını belirtmesine karşın bunlardan oldukça

³¹² BCA, 26E-4.

³¹³ **Madde 12:** On birinci madde de ta'yîn edilmiş olan müddet zarfında tevdi' meşrû bulunan projelerdeki 'ameliyyâtı sâhib-i imtiyâz mesârif ve zarar ve hasarı kendine 'âid olmak ve işbu mukâvelenâme ve merbûtu şartnâme ahkâmına ve musaddık projelere tevfiik hareket etmek şartıyla istediği tarz ve vesâ'itle icrâ edecektir.

Projelerin târif-i tasdikinden i'tibâren nihâyet altı ay zarfında 'ameliyyâta ibtidâr ve yine o târiften i'tibâren bir buçuk sene zarfında ikmâl edilecektir. Fakat esbâb-ı mücbireden münba'is halât-ı müstesna olub bu misillü ahvâlden dolayı projelerin tanzimi ne kadar müddet te'hîr eyler ve 'ameliyyât ne kadar müddet ta'til olunursa ikmâl müddeti dahi o kadar temdid edilecek ve şu kadar ki esbâb-ı mücbireden vukû'âtı derhal Nâfi'a nezâretine tahrîren ihbâr eylemeğe sâhib-i imtiyâz mecbûr bulunacaktır.

³¹⁴ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, s. 236.

³¹⁵ BCA, 30.0.18.1.1.14.44.20.

³¹⁶ BCA, 30.0.18.1.1.18.14.2; BCA, 26E-8. (Klasör içindeki 62 nolu belge)

³¹⁷ BCA, 30.0.18.1.1.18.14.2.

³¹⁸ BCA, 26E-8. (Klasör içindeki 13 nolu belge)

farklı yeni plan ve projeler hazırlatmıştır. Bu plan ve projeler de tıpkı 1924 tarihinde yapılan plan ve projeler gibi AEG şirketinin Türkiye'deki kolu olan AEG Türk Anonim Elektrik Şirketi tarafından hazırlanmıştır.³¹⁹

Eskişehir'in elektrifikasyonu için yeni hazırlanmış olan plan ve projelerden bazıları şunlardır:

1) Eskişehir Elektrik Te'sîsâtı Projesi 200 Beygir Kuvvetinde Dizel Motoru Doyç Markalı, mıkyası:1/20.

2) Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Misâha Aleti, mıkyası:1/5.

3) Eskişehir Elektrik Te'sîsâtı Projesi Elektrik Santrali Tevzî' Tablosu, mıkyası:1/5.

4) Eskişehir Elektrik Te'sîsâtı Projesi Demir Direk Tipleri, mıkyası:1/20.

5) Eskişehir Elektrik Te'sîsâtı Mütênâvib Cereyanlı Müvellid Elektriki, mıkyası:1/10.

6) Eskişehir Elektrik Te'sîsâtı Projesi Santral Binası.³²⁰

7) Eskişehir Kasabası Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Hatt-ı Havâ'i Teşklâtı, mıkyası:1/2500.³²¹

Eskişehir'in elektrifikasyonu için hazırlanmış olan bu yeni plan ve projelerin hazırlanma tarihleri bilinmemesine karşın 10 Mart 1926 tarihinde Nafia Nezareti tarafından onaylanmıştır.³²²

³¹⁹ BCA, 26E-8.

³²⁰ BCA, 26E-8.

³²¹ BCA, 26E-4; BCA, 26E-8.

³²² BCA, 26E-4; BCA, 26E-8.

Yeni hazırlanmış olan elektrifikasyon plan ve projelerini 1924 tarihinde yapılan plan ve projeleriyle karşılaştırdığımız zaman nispeten daha basit bir sisteme sahiptir. 1924 tarihli plan ve projelerde, elektrik üretmek için yapılacak bir barajdan elde edilecek suyun kuvvetiyle ve kömür gazıyla çalışan bir gazojen motoruyla yada kömürle çalışan bir buharlı makineyle elektrik üreten bir elektrik santrali planlanmıştır.³²³ Fakat bu yeni plan ve projelerde, hammaddesi motorin olan üç dizel motor vasıtasıyla elektrik üreten bir elektrik santrali planlanmıştır. Planlanan bu yeni elektrik santralinin binası, eski planlanana göre tek katlı daha basit bir yapıya sahiptir.³²⁴ Ayrıca bu yeni elektrik santraline iki ton hacminde iki adet motorin deposu inşa edilecekti.³²⁵

Yeni plan ve projelere göre elektrik üretmekte kullanılacak olan üç dizel motordan ikisi 200 beygir kuvvetinde olurken üçüncü motor ise 300 beygir kuvvetinde olacaktır.³²⁶ 200 beygir kuvvetindeki motorlar Alman markalı olacaktır.³²⁷ Motorinle çalışan bu üç dizel motordan sağlanacak güç ile 1000 devirli 125 kilovolt gücündeki dinamolardan elektrik üretilicekti.³²⁸

Yeni plan ve projelerde elektrik iletim şebekesinde de büyük kolaylıklar sağlanacaktı. Eski plan ve projelerde elektrik santrali, şehrin dışında yapılacaktı. Bu santralden üretilen elektrik, yüksek gerilimli hatlarla şehre ulaştırılacaktı. Daha sonra elektrik, şehrin etrafını nerdeyse bir dikdörtgen gibi saracak olan yüksek gerilimli elektrik hatlarına ulaştırılacak ve burdan şehrin beş farklı noktasında bulunan transformatör

³²³ BCA, 26E-4. Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Elektrik Fabrikası, Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Fabrika-i Te'sîsât-ı Miyahiyye Tafsilatı, Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Buhar Makineleri Grubu, numara:11.

³²⁴ BCA, 26E-8. Eskişehir Elektrik Te'sîsâtı Projesi Santral Binası.

³²⁵ BCA, 26E-8. (Klasör içindeki 14 nolu belge)

³²⁶ BCA, 26E-8. Eskişehir Elektrik Te'sîsâtı Projesi Santral Binası.

³²⁷ BCA, 26E-8. Eskişehir Elektrik Te'sîsâtı Projesi 200 Beygir Kuvvetinde Dizel Motoru Doç Markalı.

³²⁸ BCA, 26E-8. Eskişehir Elektrik Te'sîsâtı Mütenevîb Cereyanlı Müvellid Elektriki.

merkezlerinden alçak gerilime dönüştürülerek abonelere dağıtılacaktı.³²⁹ Halbuki yeni plan ve projelerde elektrik santrali, şehrin merkezinde gazine caddesi civarında köprübaşı tarafına yakın bir yerde yapılacaktı. Bu elektrik santralinden üretilen elektrik, uzun mesafelerden taşınmaksızın doğrudan abonelere ulaştırılabilecekti.³³⁰ Böylelikle elektriği üretildiği yerden şehre taşıyacak olan ve şehrin etrafını saracak olan yüksek gerilimli hattın inşasına gerek kalmayacaktı. Ayrıca da eski plan ve projelerde yapılacak olan beş transformatör merkezinin inşasına da ihtiyaç duyulmayacaktı. Bu şekilde elektrifikasyonun inşa süresinde ve maliyetinde önemli oranda azalma olacaktı.

Yeni plan ve projelerde şehir içi elektrik dağıtım şebekesi de eski plan ve projelere göre nispeten daha az olacaktı. Eski plan ve projelerde şehir içi dağıtım şebekesi birçok yerde mevcut olacak şekilde planlanmıştı.³³¹ Fakat yeni yapılmış plan ve projelerde şehrin öne çıkan cadde ve sokaklarına elektrik hatları döşenecekti. Bu elektrik hatları da tıpkı eski plan ve projelerdeki gibi havadan taşınacaktı.³³² Bunun için demirden yapılmış yaklaşık on metrelik elektrik direkleri kullanılacaktı. Bu elektrik direkleri, üst üste iki traversden oluşacak ve bu traverslerden alttakinin üzerinde dört izolatör olacakken üstekinin üzerinde ise iki izolatör olacaktı.³³³

³²⁹ BCA, 26E-4. Eskişehir Umûmi Planı (Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikeye Projesi Şehir Şebekesi ve Tenvîrât-ı Umûmiyye).

³³⁰ BCA, 26E-8. Eskişehir Kasabası Tenvîrât-ı Elektrikeye Projesi Hatt-ı Havayı Teşkilatı.

³³¹ BCA, 26E-4. Eskişehir Umûmi Planı (Eskişehir Tenvirat-ı Elektrikeye Projesi Şehir Şebekesi ve Tenvirat-ı Umûmiyye).

³³² BCA, 26E-8. Eskişehir Kasabası Tenvîrât-ı Elektrikeye Projesi Hatt-ı Havâ'î Teşkilatı.

³³³ BCA, 26E-8. Eskişehir Elektrik Te'sîsâtı Projesi Demir Direk Tipleri.

II.4.4.Elektrik Tesisatının İnşası

Eskişehir'in elektrifikasyonu, yeni hazırlanan plan ve projeler doğrultusunda inşa edilmiştir.³³⁴ Şehrin elektrik tesisatı inşası, şehrin elektrifikasyon plan ve projelerini de hazırlamış olan AEG Türk Elektrik Şirketi tarafından yapılmıştır.³³⁵

Elektirik tesisatının inşası, 1926 yılının Mart ayında başlamış³³⁶ ve yaklaşık bir yıl sonra 19 Mart 1927 tarihinde tamamlanarak hizmet vermeye başlamıştır.³³⁷ Elektrik santrali, tıpkı Eskişehir Kasabası Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Hatt-ı Havâ'i Teşkilatı planında belirtildiği gibi Gazhane Caddesi(İki Eylül Caddesi)³³⁸ civarında inşa edilmiştir.³³⁹ Santral, yeni plan ve projelerdeki gibi motorinle çalışan dizel motorlardan güç sağlamaktaydı.³⁴⁰ Böylece 1919 yılında elektrik imtiyazı alındığında ve 1924 yılında yapılan projelerde düşünülen, Porsuk Çayı'ndan güç sağlanarak elektrik üretilmesi planından vazgeçilmiştir.

Eskişehir'in elektrik tesisatı, 19 Mart 1927 tarihinde işletilmeye başlanmasına karşın şehrin elektrifikasyonu için hazırlanmış olan plan ve projelere göre bazı eksikliklerle hizmet vermeye başlamıştır. Bunlardan bazıları santral binasının fiziki eksiklikleri olurken bazıları da elektrik tesisatıyla ilgiliydi.³⁴¹

Elektrik santral binasının onaylanmış olan plan ve projelere uygun yapılmasına karşın fiziki olarak bazı eksiklikleri vardı. Bunlardan bazıları santral binasının iç ve dış badanasının yapılmaması, binanın dışındaki korkulukların yağlı boyayla boyanmamış

³³⁴ BCA, 26E-8. (Klasör içindeki 13, 14, 15 ve 20 nolu belgeler)

³³⁵ BCA, 26E-8. (Klasör içindeki 56, 59 ve 9 nolu belgeler)

³³⁶ BCA, 26E-8. (Klasör içindeki 55 ve 57 nolu belgeler)

³³⁷ BCA, 26E-5.

³³⁸ Elektrik santrali, *Eskişehir Kasabası Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Hatt-ı Havâ'i Teşkilatı* planında günümüzdeki(05.02.2014) İki Eylül Caddesi civarında gösterilmiştir. İki Eylül Caddesi'nin ismi *Eskişehir Kasabası Umûmi Haritası* planında Gazhane Caddesi olarak belirtilmiştir.

³³⁹ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928*, Matbuat-ı Müdiriyet-i Umûmiyesi. s. 657.

³⁴⁰ BCA, 26E-5; BCA, 26E-6; BCA, 26E-8. (Klasör içindeki 14 nolu belge)

³⁴¹ BCA, 26E-8. (Klasör içindeki 13 nolu belge)

olması, motorların konulduğu yerlerinden dolayı çalıştıkları zaman uzun vadede binaya zarar verebilmeleri gibi eksikliklerdi. Bunun yanı sıra Nafia Nezareti, her ne kadar projelerde olmasa bile elektrik santraline ufak bir tamir atölyesinin kurulması gerektiğini belirterek bunun ileriki süreçte yerine getirilmesini istemiştir.³⁴²

Plan ve projelere göre elektrik santralinde, ikisi iki yüz beygir ve birside üç yüz beygir kuvvetinde toplam üç dizel motor olması gerekliydi. Fakat elektrik santrali, sadece iki adet iki yüz beygirlik Kurup marka kompiresersiz dizel motorla hizmet vermeye başlamıştır.³⁴³ Bu iki motora bağlı olan dinamolar AEG markalı olup 170 kW elektrik üretebilecek niteliğe sahipti.³⁴⁴ Elektrik santrali, üçüncü motoru kapsayacak şekilde inşa edilmiş olmasına karşın bu motor dinamosuyla beraber yerine konulmamıştı.³⁴⁵

Hazırlanmış olan plan ve projelere göre elektrik santralinde, 300 beygirlik üçüncü motorun da gerekli olmasına karşın yapılan elektrik imtiyazı mukavelenamesine göre ise mevcut iki motor yeterli olmaktaydı. Çünkü yapılan elektrik imtiyaz mukavelenamesine göre yapılacak elektrik santrali, en az 140 kW gücünde olacaktı. Bundan dolayı mevcut iki adet iki yüz beygirlik dizel motorun tekiyle bile 170 kW elektrik üretebiliyordu. Yani bu iki motor toplamda 340 kW elektrik üretebiliyordu. Ayrıca bu motorlardan biri devre dışı kalsa bile biriyle dahi mukavelenamedeki en az 140 kW koşulu sağlanabiliyordu. Böylece mevcut bu iki motor mukavelename şartlarını karşılayabiliyordu. Fakat Nafia Nezareti, bu durumun şimdilik yeterli olmasına karşın

³⁴² BCA, 26E-8. (Klasör içindeki 13 nolu belge)

³⁴³ BCA, 26E-5; BCA, 26E-6; BCA, 26E-8. (Klasör içindeki 14 nolu belge)

³⁴⁴ BCA, 26E-5; BCA, 26E-6.

³⁴⁵ BCA, 26E-8. (Klasör içindeki 14 nolu belge)

ileriki süreçte ihtiyaç duyulması halinde projeler gereği üçüncü motorun yerine konulmasının gerekli olduğunu belirtmiştir.³⁴⁶

Plan ve projelere göre elektrik üretimini sağlayan makinelerin durumlarını gösterecek olan tevzi levhası bütün aksamlarıyla birlikte yerine konulmasına karşın bu levha üzerindeki saat henüz yerine konulmamıştı. Bunun yanı sıra dizel motorlara mazot vermeye yarayacak olan iki tane iki ton hacmindeki mazot depoları da inşa edilmemişti. Bunların yerine sadece iki tane iki yüz kiloluk depo yapılmıştı.³⁴⁷

Eskişehir'deki elektrik tesisatı hizmet vermeye başladığında, şehre yapılan elektrik şebekesi olması gerekenden daha azdı. Mukavelenameye göre şehrin 10 km²'lik daire biçimindeki bir alanı kapsayan yere elektrik şebekesi yapılması gerekirken şehrin sadece 1,5 km²'lik daire biçimindeki bir alanına elektrik şebekesi yapılmıştı. Nafia Nezareti, bu elektrik şebekesini şimdilik şehrin ihtiyaçlarını karşılamakta yeterli bulunduğunu belirterek uygun görmüş ve uzak yerlere elektrik hatları olmadığı için yüksek gerilim hatlarına ve transformatör merkezlerine ihtiyaç duyulmaksızın alçak gerilimle elektriğin verilmesinde sakınca görmemişti. Fakat ileriki süreçte eğer plan ve projelerde elektrik şebekesinin inşa edilmiş olması gerektiği halde elektrik şebekesinin bulunmadığı yerlerde, elektrik hizmeti talebi gelirse bu yerlere elektrik şebekesinin yapılması gerektiğini belirtmişti.³⁴⁸

Eskişehir'in elektrik şebekesinde belirlenmiş olan diğer bir eksiklikte demiryolunun güneyindeki yerlere yapılan elektrik tesisatıydı. Bu elektrik tesisatı, yeni yapılmış olmasına karşın Eskişehir Belediyesi'nin eski elektrik tesisatıyla inşa edilmişti. Nafia Nezareti, yapılan mukavelenamede ve projelerde elektrik tesisatıyla ilgili herhangi

³⁴⁶ BCA, 26E-8. (Klasör içindeki 14 nolu belge)

³⁴⁷ BCA, 26E-8. (Klasör içindeki 15 nolu belge)

³⁴⁸ BCA, 26E-8. (Klasör içindeki 20 nolu belge)

bir madde bulunmamasına karşın bu elektrik tesisatının kalıcı olamayacağını belirtip yeni elektrik tesisatlarıyla değiştirilmesi gerektiğini belirtmiştir.³⁴⁹

Plan ve projelere göre diğer bir eksiklik de elektrik hatlarını taşıyan elektrik direkleriydi. Plan ve projelerde sadece demirden yapılmış kafesvari elektrik direkleri bulunurken elektrik tesisatı hizmete başladığında sadece elektrik dağıtım noktasında üç adet demirden yapılmış elektrik direği vardı. Geri kalan elektrik direkleri ise ahşaptan yapılmıştı. Nafia Nezareti, bu ahşap elektrik direklerinin her ne kadar mevcut sanayi standartlarına uygun olarak yapılmış olsalar da bu ahşap direklerin kalıcı olamayacağını belirtmiştir. Bu ahşap elektrik direklerinin mevcut elektrik imtiyaz süresinin sona ermesine kadar elektrik tesisatının hükümete devir edilmeden önce demir elektrik direkleriyle değiştirilmesini belirtmişti.³⁵⁰

Eskişehir elektrik tesisatı, bazı eksikliklere sahip olmasına karşın hizmet vermeye başlamıştır. Nafia Nezareti, bu eksikliklerin yavaş yavaş giderilmesi şartıyla elektrik tesisatının geçici olarak hizmet verebileceğini onaylamıştır.³⁵¹

³⁴⁹ BCA, 26E-8. (Klasör içindeki 20 nolu diğer belgeler)

³⁵⁰ BCA, 26E-8. (Klasör içindeki 15 nolu belge)

³⁵¹ BCA, 26E-8. (Klasör içindeki 15 nolu belge)

III.BÖLÜM: ESKİŞEHİR ELEKTRİK İŞLETMESİ

III.1.Eskişehir Elektrik Komandit Şirketi

Eskişehir Elektrik Komandit Şirketi, ilk olarak 14 Mart 1910 tarihinde kurulmuştur. Şirketin kurulmasından sonra faaliyetlerinin ne olduğu bilinmemesine karşın 1927 yılının Mart ayında Eskişehir'in elektrik işletmesini 60 seneliğine devir almıştır. Elektrik işletmesini devir almasından sonra şirketin sermayesi 130.000 TL olmuştur.³⁵² Bu sermayenin 97.500 TL si Eskişehir Belediyesi'ne ait olurken 32.500 TL si de elektrik tesisatını yapmayı taahhüt eden Burla kardeşlere³⁵³ aitti.³⁵⁴ Yani şirketin %75'ine Eskişehir Belediyesi %25'ine ise Burla Kardeşler sahipti. Burla kardeşler, elektrik işletmesini belirli bir süre işlettikten sonra bu işletmeyi tamamen Eskişehir Belediyesi'ne devretmiştir.³⁵⁵

Eskişehir elektrik tesisatı, 1927 yılında bazı eksikliklerle işletilmeye başlanmıştı. 1928 yılında Nafia Nezareti, elektrik tesisatını yeniden kontrol etmiştir. Bu kontrol sonucunda hazırlanan raporda üçüncü makine gurubunun yerine konulması, ahşap elektrik direklerinin demir elektrik direkleriyle değiştirilmesi ve eski malzemenin kullanıldığı elektrik tesisatının değiştirilmesi gerektiği tekrar belirtilmiştir. Bu eksikliklerden farklı olarak ise elektrik dağıtım hatlarındaki elektrik voltunun standartlara uymadığı ve bazı elektrik direklerindeki eksikliklerin güvenlik açığına neden olduğu belirtilmiştir.³⁵⁶

³⁵² BCA, 26E-5; BCA, 26E-6.

³⁵³ Eskişehir'in elektrifikasyon inşasını AEG şirketi yapmış olduğundan yola çıkarak Burla kardeşlerle ifade edilenin AEG şirketi olduğunu belirtebiliriz. Ayrıca T.C Devlet Salnamesi 1927-1928'de elektrik fabrikasının sahibi olarak Eskişehir Belediyesi ve AEG şirketi gösterilmiştir. (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928, s. 657.) Yine 29 Mart 1947 tarihli Sakarya gazetesinde "Burla biraderlerin idare ettiği AEG Şirketi (...)" ifadesiyle Burla kardeşlerin AEG şirketinin sahibi olduğu belirtilmiştir. ("Eskişehir'i Nasıl İmar Edebiliriz, Şehir Elektriğinin Tarihçesi" Sakarya, 29 Mart 1947, s. 2.)

³⁵⁴ Y. Kenan, "Elektrik Şirketi, Mazisi-Hali-İstikbali" Sakarya, 26 Eylül 1934, s. 2.

³⁵⁵ "Eskişehir'i Nasıl İmar Edebiliriz, Şehir Elektriğinin Tarihçesi" Sakarya, 29 Mart 1947, s. 2.

³⁵⁶ BCA, 26E-8. (Klasör içindeki 2 ve 3 nolu belgeler)

Hazırlanan raporda elektrik dağıtım hatlarındaki elektrik voltunun belirlenmiş olan miktara uymadığı ifade edilmiştir. Aslında elektriğin volt miktarıyla ilgili Nafia Nezareti ile imtiyaz sahibi arasında yapılan elektrik imtiyaz anlaşmasında herhangi bir madde bulunmamaktaydı. Daha sonra imtiyaz sahibi ile elektrik tesisatını inşa eden kurum arasında yapılan anlaşmaya göre elektriğin 20 volt olması kararlaştırılmıştır. Fakat abone elektrik dağıtım şebekesinin altı yerinde yapılan kontrollerde, Odunpazarı'ndaki Mahpus Hane Caddesi ve Turan Mektebi'nin köşesinde elektriğin 30 volt olduğu tespit edilmiştir. Sokak aydınlatma hatlarında yapılan ölçümlerde ise elektrik, Işıklar Mahallesi'nde 40, Muttalip Caddesi'nde 55, Hacı Hafız Sokağı'ndaki çeşmenin karşısında 30, Turan Mektebi'nin köşesinde 60, Odunpazarı'ndaki Mahpushane Caddesi'nde 60 ve İstasyon Caddesi'nde 20 volt olduğu ölçülmüştür. Raporda yüksek orana sahip yerlerdeki elektrik voltunun, uygun miktara düşürülmesi gerektiği belirtilmiştir.³⁵⁷

Raporda farklı olarak değinilen diğer bir unsur da bazı elektrik direklerinde eksikliklerin belirtilmesiydi. Elektrik direklerindeki elektrik hatlarını taşıyan izalatörlerin kırık olması nedeniyle yağmurlu ya da nemli havalarda kazalara neden olabileceği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra bazı elektrik direklerindeki sokak lambalarının yeterince iyi monte edilmediği ve birçoğunun da yansıtıcısının olmadığı ifade edilmiştir. Raporda elektrik direklerindeki eskimiş elektrik tesisatının değiştirilmesi ve eksikliklerin tamamlanması gerektiği belirtilmiştir.³⁵⁸

1928 yılında tutulan bu raporda, bir an önce tamamlanması gereken eksiklikler şu şekilde özetlenmiştir:

³⁵⁷ BCA, 26E-8. (Klasör içindeki 2 ve 3 nolu belgeler)

³⁵⁸ BCA, 26E-8. (Klasör içindeki 2 ve 3 nolu belgeler)

Plan ve projelerde belirtilmiş olan üçüncü makine gurubunun bir an evvel yerine konulması, ahşap elektrik direklerinin yavaş yavaş demir direklere dönüştürülmesi, elektrik hatlarındaki elektrik voltunun standartlara uygun miktara getirilmesi ve eski elektrik tesisatının değiştirilmesi gerektiği belirtilmiştir.³⁵⁹

Nafia Nezareti, eski elektrik tesisatının yenilenmesi ve elektrik hatlarındaki elektrik voltunun uygun miktara getirilmesi için elektrik işletmesine altı aylık bir müddet vermiştir. Bu müddet zarfında bu eksikliklerin giderilerek Nafia Nezareti'ne bildirilmesi istenmiştir.³⁶⁰

Tablo 1: Eskişehir’de 1928 ile 1932 senesinin ilk altı ayı içerisindeki abone sayısı.

	1928	1929	1930	1931	1932
Abone Sayısı	991	1.192	1.497	1.613	1.752

Elektrik işletmesinin hizmete başladığı 19 Mart 1927 tarihinden sonraki ilk zamanlarda elektriğe fazla talep olmamıştır. Muhtemelen insanlar, elektriğin o dönemde kullanılan gazyağı lambalarına oranla daha fazla maliyeti olacağını düşünmüştür.³⁶¹ Fakat 1927 yılının sonlarına doğru abone miktarı artarak 596’ya ulaşmıştır.³⁶² Bu sayı 1928 yılında 1192’ye ulaşmış ve sonraki yıllarda da artmaya devam(bkz. tablo:1) etmiştir.³⁶³

1928 yılında elektrik işletmesi, ekonomik avantajlar sağlamak için Teşvik-i Sanayi Kanunu’ndan³⁶⁴ faydalanmak istemiştir. Fakat Nafia Vekâleti, Teşvik-i Sanayi

³⁵⁹ BCA, 26E-8. (Klasör içindeki 2 ve 3 nolu belgeler)

³⁶⁰ BCA, 26E-8. (Klasör içindeki 2 ve 3 nolu belgeler)

³⁶¹ Sakarya, “Elektrik”, 11 Temmuz 1927, s.2.

³⁶² Y. Kenan, “Elektrik Şirketi, Mazisi-Hali-İstikbali” Sakarya, 26 Eylül 1934, s. 2.

³⁶³ BCA, 26E-5; BCA, 26E-6.

³⁶⁴ Türkiye’de sanayi yatırımlarını arttırmak amacıyla 27 Mayıs 1928 tarihinde çıkarılmıştır. Bu kanun ile işletmeler, çeşitli vergi indirimleri, vergi muafiyetleri ve avantajlardan faydalanabilecekti. Teşvik-i Sanayi Kanunu için Bkz. “Teşvik-i Sanayi Kanunu”, T.C. Resmi Gazete, 15 Haziran 1927, s.2623.

Kanunu'nun kırkinci maddesi gereği Eskişehir elektrik imtiyaz mukavelenamesinde ilgili hükümler bulunmadığı için kabul etmemiştir. Bunun üzerine Elektrik işletmesi, elektrik imtiyazında gerekli değişikliklerin yapılmasını istemesine karşın işletmenin bu talebi de red edilmiştir.³⁶⁵

Tablo 2: Eskişehir'de 1928 ile 1932 senesinin ilk altı ayında üretilen elektriğin kilowatt(kW) toplamı.

	1928	1929	1930	1931	1932
Üretilen kilowatt	462718	604068	505716	423403	208698

Eskişehir Elektrik Santrali'nde üretilen elektriğin miktarına bakıldığı zaman 1928 yılında 462.718 kW elektrik üretilmiştir. Bu oran 1929 tarihinde 604.068 kW olmasına karşın sonraki yıllarda düşmeye(bkz. tablo:2) başlamıştır. Buna karşın şehirdeki abone miktarı arttığından elektriğe olan talep de artmaya(bkz. tablo:1) başlamıştır.³⁶⁶ Özellikle 1930 yılına gelindiğinde abone sayısının artması ve Tuğla Fabrikası gibi yerlerin fazla elektrik tüketimlerinden dolayı mevcut elektrik santrali yetersiz olmaya başlamıştır. Bunun üzerine elektrik santralini güçlendirmek için 360 beygir gücünde Graz markalı³⁶⁷ yeni bir dizel motor alınmıştır. Bu dizel motor, 55000 TL³⁶⁸ ye taksitlerle alınmıştır.³⁶⁹ Bu dizel motora ilave olarak da 330 kW elektrik üretebilecek nitelikte bir adet dinamo alınmıştır.³⁷⁰

³⁶⁵ BCA, 26E-7.

³⁶⁶ BCA, 26E-5; BCA, 26E-6.

³⁶⁷ BCA, 26E-5; BCA, 26E-6.

³⁶⁸ Y. Kenan, "Elektrik İşleri ve Elektrik Sosyetesı", Sakarya, 16 Ağustos 1935, s. 2.

³⁶⁹ Y. Kenan, "Elektrik Şirketi, Mazisi-Hali-İstikbali", Sakarya, 26 Eylül 1934, s. 2.

³⁷⁰ BCA, 26E-5; BCA, 26E-6.

Tablo 3: 1928 ile 1932 senesinin ilk altı ayı içerisinde Eskişehir’de aboneler tarafından tüketilen elektriğin kilowatt-saat(kWh) toplamı.

	TÜKETİLEN ELEKTRİK MİKTARI					
	Tam tarife aboneler için	Yarım tarife aboneler için	Aydınlatma için	Tramvaylar için	Elektrik üretim merkezi için	Yarım tarife altı aboneler için
1928	199.269	33.340/ 232.609	180.532	yoktur	yoktur	yoktur
1929	307.641	39.352/ 346.993	192.354	yoktur	yoktur	yoktur
1930	328.754	40.348/ 369.102	82.431	yoktur	yoktur	yoktur
1931	323.609	54.430/ 378.039	yoktur	yoktur	yoktur	yoktur
1932	167.012	19.326/ 186.338	yoktur	yoktur	yoktur	yoktur

Eskişehir Elektrik Santrali’nde 1929 yılından sonra elektrik üretiminde önemli düşüşler yaşanmıştır. Yeni alınan dizel motora rağmen 1929 yılında 604068 kWh olan elektrik üretimi 1930 yılında 505716 kWh olmuştur. Bu düşüş 1931 yılında da devam ederek 423403 kWh(bkz. tablo:2) olmuştur.³⁷¹

Elektrik santralinde üretilen elektriğin düşmesinin çeşitli nedenleri olabilir. Bu nedenlerin başında da santraldeki mevcut makinelerin tamir ve bakımı nedeniyle elektrik

³⁷¹ BCA, 26E-5; BCA, 26E-6.

üretiminde kesintilerin olabileceğidir. Nitekim 1930 yılında, elektrik santralının hizmete başladığı yıl kullanılmaya başlanan iki dizel motor sık sık tamire ihtiyaç duymuştur.³⁷² Bundan dolayı elektrik üretiminde düşüşler olduğu varsayılabilir. İlerleyen yıllarda da bu tamir ve bakım işlerinin daha da artmış olması muhtemeldir. Çünkü 1934 yılında elektrik santralinde 7 bin TL tutarında bir tamir atölyesi kurulmuştur. Bu atölyenin kurulmasıyla da yıllık 4-5 bin TL tamir ve bakım masrafından tasarruf edileceği düşünülmüştür.³⁷³ Bu durum santraldeki elektrik makinelerin tamir ve bakım ihtiyaçlarının önemli bir durumda olduğunu göstermektedir.

Eskişehir'in elektrik dağıtım şebekesi, 1932 yılının ilk yarısına gelindiğinde 52000 metre olmuştur. Bunun yanı sıra belediyenin aydınlatma hattı da 64000 metreye ulaşmıştır. Bu dağıtım şebekesinin hepsi alçak gerilim hattından oluşmaktadır. Herhangi bir yüksek gerilim hattı ve transformatör merkezi yapılmamıştır. Yani santralde üretilen elektrik, alçak gerilim olarak abonelere ve ilgili yerlere dağıtım yapılmıştır. Bundan dolayı da elektriğin hatlarda iletimi sırasında %12 oranında elektrik kaybı oluşmuştur. Elektrik üretim miktarlarının verildiği tablo:2 ile elektrik tüketimlerinin verildiği tablo:3 deki oranlar karşılaştırıldığı zaman bu kayıp elektrik oranı belirgin olmaktadır.³⁷⁴

Tablo 4: Eskişehir Elektrik Komandit Şirketi'nin 1928 ile 1931 seneleri arasındaki hasılatının toplamı.

	1928	1929	1930	1931
Gayr-i safi	62648.20 lira	73589.45 lira	72655.18 lira	69887.76 lira
Safi	7555.68 lira	11999.18 lira	yoktur	850.78 lira

³⁷² Y. Kenan, "Elektrik Şirketi, Mazisi-Hali-İstikbali", Sakarya, 26 Eylül 1934, s. 2.

³⁷³ "Elektrik İşleri", Sakarya, 17 Temmuz 1934, s. 4.

³⁷⁴ BCA, 26E-5; BCA, 26E-6.

Şirket, 1927 yılında elektrik tesisatının yeni kullanılmaya başlamasından kaynaklı tamirat ve bakım gibi masrafların az olmasının etkisiyle 3.128 TL kar yapmıştır.³⁷⁵ Bu oran 1930 yılına kadar artarak devam etmiştir. Fakat 1930 yılına geldiği zaman maddi zorluklar yaşanmaya başlanmıştır.³⁷⁶ Özellikle 1930 yılında eski iki dizel motorun sık sık tamire ihtiyaç duyması ve yıpranmış ahşap elektrik direklerinin³⁷⁷ değiştirilmesinden dolayı kar(bkz. tablo:4) yapılamamıştır.³⁷⁸ Bunun yanı sıra yeni alınan 360 beygirlik dizel motorun taksitlerinin belediye bütçesinden ödenmesi durumu daha da kötüleştirip şirketin daha büyük bir sermaye gurubuna devredilmesini gündeme getirmiştir. Şirketin devri için ilanlar verilmiş ve büyük şirketlerle görüşülmüştür.³⁷⁹ Nitekim Eskişehir Elektrik Komandit Şirketi'nin devredilmesi için Cumhuriyet gazetesine şu şekilde ilan verilmiştir:

Eskişehir Belediyesinden:

Altmış sene müddetle imtiyazı Eskişehir Belediyesi uhdesinde olup dört senedir komandit şirketi halinde işletilmekte olan Eskişehir elektrik tesisatı ve imtiyazı dairede mevcut şeraiti mucibince devredilecektir. Talip olanların ve daha fazla malumat isteyenlerin 18 mart 931 tarihinden itibaren bir ay zarfında Belediye riyasetine müracaatleri ilan olunur.³⁸⁰

Bu ilan, sonraki günlerde de aralıklarla yayınlanmaya devam etmiştir.³⁸¹ Fakat bu ilana herhangi bir talep olmadığından işin pazarlıkla yapılması için ikinci farklı bir ilan daha yayınlattırılmıştır. Bu ikinci ilana göre şirketi devir almakla ilgilenenlerin 18 Mayıs

³⁷⁵ Y. Kenan, "Elektrik Şirketi, Mazisi-Hali-İstikbali" Sakarya, 26 Eylül 1934, s. 2.

³⁷⁶ BCA, 26E-5; BCA, 26E-6.

³⁷⁷ Şirket, 1930 yılından itibaren ömürleri üç yıl olan ahşap direklerin artık elektrik tesisatında kullanmama kararı almıştır. Bunun yerine artık sadece kullanım ömürleri 20-25 yıl olan demir elektrik direkleri kullanma kararı almıştır. Nitekim gelecek 5 yıl içerisinde demir elektrik direklerinin sayısı yaklaşık bine ulaşacaktır. (Y. Kenan, "Elektrik Şirketi, Mazisi-Hali-İstikbali", Sakarya, 26 Eylül 1934, s. 2.)

³⁷⁸ Y. Kenan, "Elektrik Şirketi, Mazisi-Hali-İstikbali", Sakarya, 26 Eylül 1934, s. 2.

³⁷⁹ Y. Kenan, "Elektrik Şirketi, Mazisi-Hali-İstikbali", Sakarya, 11 Eylül 1934, s. 2.

³⁸⁰ "Eskişehir Belediyesinden", Cumhuriyet, 19 Mart 1931, s. 6.

³⁸¹ "Eskişehir Belediyesinden", Cumhuriyet, 26 Mart 1931, s. 7; "Eskişehir Belediyesinden", Cumhuriyet, 2 Nisan 1931, s. 7; "Eskişehir Belediyesinden", Cumhuriyet, 9 Nisan 1931, s. 7.

1931 tarihine kadar müracaat etmeleri gerekiyordu.³⁸² Bu ilanlar neticesinde birçok şirket Eskişehir Elektrik Komandit Şirketi'ni devir almak için başvuruda bulunmuştur. Fakat verilen tekliflerin düşük olmasından dolayı herhangi bir anlaşma sağlanamamıştır. Bunun üzerine şirket, mevcut elektrik tesisatlarını ıslah ederek durumu iyileştirmek istemiştir.³⁸³

1934 yılına gelindiği zaman şirket, şehrin artan elektrik talebini karşılamak için çalışmalara başlamıştır. Öncelikle sudan faydalanılarak elektrik üretilmesi düşünülmüştür. Bunun için uzman bir Alman mühendis tutularak Porsuk Çayı'nda araştırmalar yapılmıştır. Fakat uygun bir yer bulunamamıştır. Yalnızca Karacaşehir'deki Hilaliahmer'de 100 bin TL tutacak düzenlemeler neticesinde yazın 150 beygir gücünde kışın ise 250 beygir gücünde bir kuvvet sağlanabileceği belirlenmiştir. Fakat şehrin elektrik ihtiyacının hem en az 700 beygir gücünde bir kuvvetle karşılanabileceği hem de 100 bin TL nin karşılanamayacak olmasından dolayı bu düşünceden vazgeçilmiştir.³⁸⁴

Su gücünden faydalanarak elektrik üretilmesi düşüncesi gerçekleşmeyince bunun üzerine gittikçe artan mazot fiyatına nispeten daha ucuz olan linyit kömürü ile çalışan gazojenli bir makine alınması için çalışmalara başlanmıştır. Bunun için bu işle uğraşan ilgili birçok fabrikaya ve kuruma mektuplar yazılmıştır. Bu talebe beş firma karşılık vermiştir. Bu firmalardan en uygun olanları 650 beygirlik bir makineye 65 bin TL peşin isteyen bir Alman firması ve 750 beygirlik bir makineye 45 bin TL yi iki buçuk yılı kapsayan taksitlerle satan bir İngiliz firmasının teklifleriydi. Nitekim bu tekliflerden İngiliz firmasının teklifi kabul edilmiş ve 15 Ağustos 1934 tarihinde elektrik makinesinin³⁸⁵

³⁸² "Eskişehir Belediye Riyasetinden", Cumhuriyet, 21 Nisan 1931, s.7; "Eskişehir Belediye Riyasetinden" Cumhuriyet, 28 Nisan 1931, s. 5.

³⁸³ Y. Kenan, "Elektrik Şirketi, Mazisi-Hali-İstikbali", Sakarya, 11 Eylül 1934, s. 2.

³⁸⁴ Y. Kenan, "Elektrik İşleri ve Elektrik Sosyetesini", Sakarya, 16 Ağustos 1935, s. 1.

³⁸⁵ Bu makine İngiliz Nasyonal markalı olup deniz seviyesinde 750 beygir çalışırken Eskişehir'in konumunda 700 beygir çalışacaktı. (Sakarya, "Yeni Alınan Elektrik Makinesi", 23 Ağustos 1935, s. 1.)

siparişi verilmiştir.³⁸⁶ Daha sonra bu makinenin çalışabilmesi için de ek olarak Siemens firmasından 12 bin TL ye jeneratör alınmıştır. Ayrıca 8 bin TL ye tablo³⁸⁷ ve 3-4 bin TL tutarında da diğer aksamalar alınmıştır.³⁸⁸

Yeni elektrik makinesi, İngiltere ve Türkiye arasında ticari antlaşmaların olmamasından dolayı satın alma işlemleri normalden daha uzun sürmüştür.³⁸⁹ Nitekim yeni elektrik makinesi, ancak 1935 yılının Ağustos ayında İstanbul'a gelmiştir. Bu yeni makine, 153 ton ağırlığında olup 13-14 tonluk ağır parçaları bulunduğundan 1 ya da 1.5 yılda ancak İstanbul'dan Eskişehir'e nakliyesi ve montajı yapılabilmesi öngörülmüştür.³⁹⁰ Getirilecek olan bu yeni makine, elektrik santralinin yanında yeni yapılmış bir yere kurulacaktı.³⁹¹

İngiltere'den alınmış olan yeni elektrik makinesinin getirilmesi ve montajı öngörüldüğünden daha uzun sürmüştür. Yeni elektrik makinesi, ancak 17 Ocak 1936 tarihinde deneme çalışmalarına başlayabilmiştir.³⁹² Daha sonra 31 Ocak'da linyit kömürü alımı için ilan verilmeye başlanmıştır.³⁹³ Bu yeni makinenin Şubat ayında da işletilmesi ön görülmüştür.³⁹⁴ Ayrıca makine çalıştırıldığı zaman günde yaklaşık 500 kilo ham katran atık vermesi öngörülmüştür. Bu katran, sokak kaldırımlarının arasına ilave edilerek sokaklardaki tozun ortadan kaldırmasında kullanılması planlanmıştır.³⁹⁵

Eskişehir'de elektrik tarifeleri 1919 yılında yapılan şartnamenin 15. ve 16. maddelerine göre genel aydınlatma ve evlerde kullanılacak elektrik için kWh başına 4

³⁸⁶ Y. Kenan, "Elektrik İşleri ve Elektrik Sosyetesini", Sakarya, 16 Ağustos 1935, s. 1.

³⁸⁷ Elektrik üretimiyle ilgili değerleri gösteren ve elektriği santralden açıp kapatmayı sağlayan alet. Bu aletin benzer bir örneği için bkz. Eskişehir Elektrik Te'sisâtı Projesi Elektrik Santrali Tevzi Tablosu. (BCA, 26E-8)

³⁸⁸ "Elektrik Sosyetesinin Yeni Makinesi", Sakarya, 16 Ağustos 1935, s. 1.

³⁸⁹ Y. Kenan, "Elektrik İşleri ve Elektrik Sosyetesini", Sakarya, 16 Ağustos 1935, s. 1.

³⁹⁰ "Elektrik Sosyetesinin Yeni Makinesi", Sakarya, 16 Ağustos 1935, s. 1.

³⁹¹ "Yeni Alınan Elektrik Makinesi", Sakarya, 23 Ağustos 1935, s. 1.

³⁹² "Elektrik Şirketinden", Sakarya, 17 İkinci Kanun 1936, s. 3.

³⁹³ "Eskişehir Elektrik Sosyetesinden", Sakarya, 31 İkinci Kanun 1936, s. 3; "Eskişehir Elektrik Sosyetesinden", Sakarya, 7 Şubat 1936, s. 3.

³⁹⁴ "Yeni Elektrik Makinesi", Sakarya, 31 İkinci Kanun 1936, s. 1.

³⁹⁵ Y. Kenan, "Belediye İntihabı", Sakarya, 18 Eylül 1934, s. 1.

kuruş olurken sanayide kullanılacak elektrik için kWh başına 2 kuruş olarak belirlenmişti. Genel aydınlatma dışındaki kamu hizmet kuruluşları, ibadet yerleri, yardım amaçlı kurulan kuruluşlar, okullar ve hastaneler için belirlenen tarifelerde yüzde yirmi oranında indirim uygulanacaktı. Bu kesime yapılacak indirim en azından diğer abonelere uygulanan ücretlerden en az yüzde beş aşağı olacaktı.³⁹⁶

3 Nisan 1926 yılında abone tarifelerini belirleyen şartnamenin 15. maddesi³⁹⁷ ve 16. maddesinde³⁹⁸ bazı değişiklikler yapılmıştır. Yapılan bu değişikliklere göre elektrik tarifeleri, içinde elektrik işletmesinin de bir görevlisinin bulunduğu Nafia Nezareti'nce oluşturulmuş bir komisyon tarafından belirlenecekti. Bu komisyon, her sene elektrik tarifelerini tekrar belirleyebilecekti. Genel aydınlatma dışındaki kamu hizmet kuruluşları, ibadet yerleri, yardım amaçlı kurulan kuruluşlar, okullar ve hastaneler için belirlenen tarifelerde uygulanacak indirim yüzde yirmiden yüzde kırka çıkarılmıştı. Bu kesime yapılacak indirim en azından diğer abonelere uygulanan ücretlerden en az yüzde beş aşağı olan oran da yüzde on beşe yükseltilmesi kararlaştırılmıştır.³⁹⁹

Elektrik işletmesinin hizmete başladığı 1927 yılında, yeni düzenlenen elektrik tarife maddelerine göre elektrik fiyatlarını belirlemek amacıyla bir komisyon

³⁹⁶ BOA, İ.DUİT. 34/25; BCA, 26E-3; Düstur, Tertip 2, Cilt 11, ss. 244-245.

³⁹⁷ **On beşinci madde yerine kâim olacak mu'âdil madde:** Ta'rifeler kabûl muvakkat mu'âmelesinin ifâsı müte'âkib Nâfi'a vekâletinden mahallî belediyesinden dahi bir me'mûrun iştirâkı ile intihâb olunacak komisyon ma'rifetiyle tesbit edilecek Nâfi'a vekâletinin tasvibine 'arz edilecek ve bu vechile tasdîk olunacak ta'rifeye mevki'-i tatbika vaz' edilecektir. Ve kezâ hâl-i tabi'nin 'avdetine kadar ta'rifeye mezkûr komisyonlar ma'rifetiyle her sene tekrar tetkik ve Nâfi'a vekâletinin tasdîkine iktirân itmek şartıyla tadil olunabilecektir. Şayet sâhib-i imtiyâz ba'zı şerâ'iti tahtından veya bilâ-şart abonelerden ba'zısına yukarıda gösterilen üçürâtdan dûn fiyatla fûrûht eylerse iktidâr ve evkât ve istifâde ve sarfiyat ve abone müddeti nokta-i nazarından aynı şerâ'ite tabi' olacak sâ'ir bi'l-cümle abonelerden ol kadar tenzilât icrâ itmeğe mecbûrdur. (BCA, 26E-8.)

³⁹⁸ **On altıncı madde yerine kâ'im olacak mu'âdil madde:** Turuk-i 'amme tenvirâtından ma'âdâ hükümete â'id sarfiyat-ı 'umûmî ve me'âbid ve mü'essesât-ı hayriye ve mektebler ve hastaneler için madde-i sâbık vechile tesbit edilecek. 'Azamî ta'rifelerden yüzde kırk nispetinde tenzilât yapılacaktır. Şu kadar ki bunlardan alınacak ücretler iktidâr, evkat istifâde sarfiyat ve abone müddeti nokta-i nazarından aynı şartlara tabi' olan efrâddan alınan ücretlerden hiç olmaz ise yüzde on beş aşağı olacaktır. (BCA, 26E-8.)

³⁹⁹ BCA, 26E-8.

oluşturulmuştur. Bu komisyon, elektrik üretiminde kullanılan hammaddeyi ve bu hammaddenin İstanbul'dan getirilmesini göz önüne alarak Eskişehir'de tüketilen elektrik için İstanbul'daki elektrik şirketinin kWh başına uyguladığı fiyattan yüzde on beş fazla olmasını kararlaştırmıştır. Buna göre komisyon, İstanbul'da elektriğin kWh başına 18 Kuruş 30 Para alınmasından yola çıkarak Eskişehir'de elektriğin kWh başına 21 buçuk Kuruş olmasını uygun görmüştür.⁴⁰⁰

1927 yılında uygulanan elektrik tarifesinde, büyük olasılıkla daha sonra indirim yapılmıştır. Çünkü Eskişehir'de tüketilen elektrik için 1928 yılından 1931 yılının Ağustos ayının sonuna kadar bütün abonelerden kWh başına 20 kuruş alınmıştır. Bu ücrete 1931 yılının Eylül ayından itibaren 5 kuruş zam yapılarak 25 kuruş olmuştur. Fakat bu tarifelerden 100 ile 300 kWh arasında tüketim yapan abonelerden yüzde on, 300 ile 500 kWh arasında tüketim yapan abonelerden yüzde yirmi ve 501 kWh'dan fazla elektrik kullanan abonelere yüzde otuz oranında indirim uygulanmıştır.⁴⁰¹

1935 yılında Eskişehir'de uygulanmakta olan elektrik tarifeleri, İstanbul'da uygulanan tarifelere nispeten daha pahalı olduğu için tarifelerde indirim yapılması gündeme gelmiştir. Aynı dönemde İstanbul'da elektrik, kWh başına 15 kuruşken Eskişehir'de 25 kuruştur. Bundan dolayı aboneler, elektrik tarifelerinde indirim yapılmasını istemiştir.⁴⁰² Bir süre sonra bu talepler, Bayındırlık Bakanlığı'na da bildirilmiştir. Nitekim 1935 yılının Eylül ayında yapılan görüşmeler neticesinde linyit kömürü ile çalışacak olan yeni elektrik makinesinin işletilmeye başlamasının ardından tarifelerde 2 kuruşluk bir indirim yapılması kararlaştırılmıştır.⁴⁰³ Yeni elektrik makinesi ise ancak 1936 yılının Şubat

⁴⁰⁰ BCA, 26E-7.

⁴⁰¹ BCA, 26E-5.

⁴⁰² Y. Kenan, "Elektrik İşleri ve Elektrik Sosyetesini", Sakarya, 16 Ağustos 1935, s. 2.

⁴⁰³ "Elektrik Şirketinde, Kilovattan; 2 Kuruş İndirildi", Sakarya, 27 Eylül 1935, s. 1.

ayında işletilmeye başlanmıştır.⁴⁰⁴ Yani bu yeni elektrik tarifesi, yaklaşık 5 ay sonra uygulanmaya konulabilecekti.

Eskişehir’de elektrik tarifesinin nispeten daha fazla olmasının nedeni motorinden elektrik üretilmesinden kaynaklanmıştır. Motorine kıyasla kömür kullanılarak elektrik daha ucuza üretilmekteydi. Bundan dolayı İstanbul’da elektrik tarifeleri 15 kuruşken Eskişehir’de 25 kuruştur.⁴⁰⁵ Nitekim linyit kömürüyle çalışan yeni elektrik makinesi işletilmeye başlandığında elektrik tarifelerinde 2 kuruş indirim yapılması kararlaştırılmıştı.⁴⁰⁶

Eskişehir’de sokak aydınlatmasında uygulanan elektrik tarifesi, diğer elektrik abonelerine uygulanan elektrik tarifesinden farklıydı. Bu tarife, elektriğin tüketimine göre değişmekteydi. Bu tarifeye göre 1 ile 2000 kWh arası elektrik tüketimi 10 kuruş olurken elektrik tüketimi arttıkça elektriğin fiyatı da(bkz. tablo:5) düşmekteydi.⁴⁰⁷

Eskişehir’de sokak aydınlatması, ilk zamanlarda normal bir şekilde sürerken sonradan kesintiye uğramıştır. 1928 yılında 180.532 kWh elektrik, sokak aydınlatılması için kullanılmıştır. Fakat bu oran 1930 yılında 82.431 kWh düşerken sonraki yılda sokak aydınlatılması için herhangi bir elektrik tüketimi(bkz. tablo:3) yapılmamıştır.⁴⁰⁸ Yani sokak aydınlatılmasına ara verilmiştir. Nitekim 1930 yılı ve sonrasında elektrik şirketi zor zamanlar(bkz. tablo:4) yaşamıştı.⁴⁰⁹ Bu durumun sokak aydınlatmasına da yansıdığı görülmektedir.

⁴⁰⁴ “Yeni Elektrik Makinesi”, Sakarya, 31 İkinci Kanun 1936, s. 1.

⁴⁰⁵ Y. Kenan, “Elektrik İşleri ve Elektrik Sosyetesı”, Sakarya, 16 Ağustos 1935, s. 2.

⁴⁰⁶ “Elektrik Şirketinden Kilovattan 2 Kuruş İndirildi”, Sakarya, 27 Eylül 1935, s. 1.

⁴⁰⁷ BCA, 26E-5.

⁴⁰⁸ BCA, 26E-5; BCA, 26E-6.

⁴⁰⁹ Y. Kenan, “Elektrik Şirketi, Mazisi-Hali-İstikbali”, Sakarya, 26 Eylül 1934, s. 2; BCA, 26E-6.

Tablo 5: Sokak aydınlatma tarifeleri

Kilowatt-saat	Kuruş
1–2000 Arası	10
2000–3000 Arası	9
3000–5000 Arası	8
5000–7500 Arası	7
7500–10000 Arası	6
10000–15000 Arası	5
15000–30000 Arası	4

Eskişehir Elektrik Komandit Şirketi, kurulduğu zamandan beri en büyük problemlerinden biri şirketin sermaye azlığıydı. 130 bin TL sermaye ile kurulmuş olan şirket, zamanla şehrin elektrik ihtiyacını karşılayabilmek için sermayesini arttırmasına karşın bu oran yetersiz kalmıştır.⁴¹⁰ Nitekim elektrik işletmesinin sermayesi, işletmenin kurulduğu 1927 yılından 1935 yılına kadar elektrik tesisatına yapılan yatırımlar neticesinde 205 bin TL ye ulaşmıştır.⁴¹¹ Şirket, 1935 yılında bir mühendis tutarak Eskişehir'in elektrik tesisatı incelettirmiştir. Bu mühendis, şehrin mevcut elektrik tesisatının bakımı ve gerekli ihtiyaçlar için 200 bin TL daha sermayeye ihtiyaç olduğunu belirlemiştir.⁴¹²

Eskişehir Elektrik Komandir Şirketi, hizmet vermeye başladığı 1927 yılında 12 kişiyi istihdam etmiştir. Bu rakam 1932 yılının ilk yarısında 21'e ulaşmıştır.⁴¹³ Şirket, 1927 yılında çalışanlarına toplam 8.728 lira 21 kuruş maaş ödemiştir. Şirketin çalışanlarına ödediği maaş sonraki yıllarda artmaya devam etmiş ve 1930 yılında 173.59 lira 65 kuruş

⁴¹⁰ Y. Kenan, "Elektrik Şirketi, Mazisi-Hali-İstikbali", Sakarya, 26 Eylül 1934, s. 2.

⁴¹¹ Y. Kenan, "Elektrik İşleri ve Elektrik Sosyetes'i", Sakarya, 16 Ağustos 1935, s. 2.

⁴¹² "Elektrik Şirketinden Kilovattan 2 Kuruş İndirildi", Sakarya, 27 Eylül 1935, s. 1.

⁴¹³ BCA, 26E-5.

olmuştur. Bu rakam 1931 yılında da neredeyse aynı (bkz. Tablo 6) kalmıştır.⁴¹⁴ Şirketin çalışanlarına ödediği maaşın artması istihdam ettiği çalışan sayısının 1927 yılından 1930 yılına kadar arttığı ihtimalini güçlendirmektedir. 1931 yılında ise çalışan sayısında pek değişiklik olmadığı varsayılabilir.

Tablo 6: Eskişehir Elektrik Komandit Şirketi'nin 1928 ile 1932 senesinin ilk altı ayı içerisinde çalışanlarına ödediği maaşların toplamı.

	1927	1928	1929	1930	1931	1932
Verilen maaş toplamı	8728.21	12312.87	14697.65	17359.65	17453.93	5578.91

1934 yılında Eskişehir Elektrik Komandit Şirketi'nin anonim bir şirkete dönüştürülmesi gündeme gelmiştir. Bu amaçla anonim şirket nizamnamesi oluşturmak için çalışmalara başlanmıştır.⁴¹⁵ Nitekim şirket, 30 Nisan 1935 yılından itibaren gazeteye ilanlar vererek şirketin anonim olmasının kararlaştırıldığını ve 205 bin TL lik şirket sermayesinin 20500 adet hisse senedine bölünerek tanesinin 10 TL den satılacağını duyurmuştur. Ayrıca bu hisse senetlerinden 250 TL değerinde alan kişilerin de kurucu sayılacağını ve bu kişilerin kuruculara ayrılan haklardan faydalanılabileceği belirtilmiştir.⁴¹⁶ Ancak bu oran daha sonra 200 TL ye indirilmiştir.⁴¹⁷ Daha sonra 1935 yılının Ağustos ayında şirket üyeleri toplanarak idare heyeti üyelerini⁴¹⁸ belirlemiştir.⁴¹⁹

⁴¹⁴ BCA, 26E-6.

⁴¹⁵ "Elektrik Şirketi Anonim Oluyor", Sakarya, 7 Ağustos 1934, s. 1.

⁴¹⁶ "Eskişehir Elektrik Komandit Şirketinden", Sakarya, 30 Nisan 1935, s. 3; "Eskişehir Elektrik Komandit Şirketinden", Sakarya, 9 Mayıs 1935, s. 7.

⁴¹⁷ "Eskişehir Elektrik Komandit Şirketinden", Sakarya, 19 Haziran 1935, s. 3.

⁴¹⁸ İdare heyeti üyelerine Şarbay Kamil Topçu, il encümen üyelerinden Ali Sölpük ve Nail, hissedarlardan Gümilcineli Mehmed, Eczacı Kenan, Mehmed Ali Yasin, Kurd oğlu Mehmed seçilmiştir.

⁴¹⁹ "Elektrik Şirketinin İdari Heyeti Seçildi", Sakarya, 9 Ağustos 1935, s. 1.

Elektrik şirketinin 1935 yılının Ağustos ayında anonimleştirme çalışmaları sonucunda yeni idare heyetinin seçilmesine karşın şirketin resmi olarak anonimleştirme işlemleri hala devam etmekteydi. Nitekim 12 Mayıs 1936 tarihinde çıkarılan bir kararname ile elektrik şirketinin mukavelenamesi tasdik edilip anonim olarak kuruluşu onaylanmıştır.⁴²⁰ 8 Eylül 1936 tarihinde de Eskişehir Elektrik Türk Anonim Şirketi'nin mukavelenamesi ilan edilmiştir.⁴²¹ Böylece Eskişehir Elektrik Komandit Şirketi, anonimleştirilerek Eskişehir Elektrik Türk Anonim Şirketi olarak işletilmeye başlanmıştır.

III.2.Eskişehir Elektrik Türk Anonim Şirketi

Eskişehir Elektrik Türk Anonim Şirketi(Eskişehir Elektrik TAŞ), daha önce Eskişehir'in elektrik tesisatını işletmekte olan Eskişehir Elektrik Komandit Şirketi'nin anonimleştirilmesi sonucunda kurulmuştur.⁴²² 12 Mayıs 1936 tarihinde bu anonim şirketin kuruluşu ve şirket mukavelenamesi, çıkarılan bir kararnameyle onaylanmıştır.⁴²³ Şirket, mukavelenamesi 8 Eylül 1936 tarihinde ilan edilmesiyle de resmi olarak kurulmuştur.⁴²⁴

Eskişehir Elektrik TAŞ, 205 bin TL sermayeyle 45 yıl müddetli olarak kurulmuştur. Eskişehir merkezli olan şirket, ihtiyaç duyduğu zaman gerek yurtiçinde gerek yurt dışında başka şubeler açabilecekti. Şirketin sermayesi, 10 TL den 20500 adet hisse senedine bölünmüştür. Şirket, Eskişehir Hususi İdare adına Vali Talat Öncel, Eskişehir Belediyesi adına başkan Kamil Topçu, M. Ali Yasin, Osman Işın, Eczacı Kenan, Süleyman Çakır, Gümülcineli Mehmed, Gümülcineli Ahmed, Murat Atılgan, Aziz Zeytinoğlu,

⁴²⁰ BCA, 030.0.18.01.02.64.38.010.

⁴²¹ "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", Sakarya, 18 Eylül 1936, s. 3.

⁴²² "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", Sakarya, 18 Eylül 1936, s. 3. Bkz. "Eskişehir Elektrik Komandit Şirketinden", Sakarya, 30 Nisan 1935, s. 3; "Eskişehir Elektrik Komandit Şirketinden", Sakarya, 9 Mayıs 1935, s. 7.

⁴²³ BCA, 030.0.18.01.02.64.38.010.

⁴²⁴ "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", Sakarya, 18 Eylül 1936, s. 3. Eskişehir Elektrik Türk Anonim Şirketi'nin mukavelenamesinin tam metni için bkz. "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", Sakarya, 18 Eylül 1936, ss. 3-4; "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", Sakarya, 25 Eylül 1936, ss. 3-5.

Şevket Şenata, İlbaylık genel kurul üyesi Nail Biriçik, Ali Sölpük, Eskişehir Bankası, kasap tüccarlarından Abdullah, kasap tüccarlarından Mehmed Kurtoğlu ve Saylav Ahmet Özdemir'in imzalarıyla kurulmuştur. Ayrıca şirket mukavelenamesine göre bir ay zarfında 200 TL lik hisse senedi sahibi olanlar kurucu üye sayılacaktı.⁴²⁵

Şirketin kuruluş amacı mukavelenamenin dokuzuncu maddesinde şu şekilde belirtilmiştir:

1-Eskişehir elektrik tenvirat ve kuvvei muharrikeyi temin etmek.

2-Şirket Eskişehir Belediyesinin malik olduğu imtiyâz mukâvelesi mucibince Eskişehir elektrik komandit şirketi namı altında ve hali faaliyette bulunan şirketin tenvirat kuvvei muharrikeyi işletmek ve sâhibi imtiyâz kaim olup işbu mukâveleden mütevellit her türlü menafi ve teahhüdâtı deruhte eylemek üzere teşekkül etmiştir.⁴²⁶

Şirket, elektrik üretimi ve dağıtımının yanı sıra elektrik sektörüyle ilgili mali, ticari ve sanayi işleriyle uğraşan diğer şirketlerin hisse ve tahvil senetlerini de alabilecekti. Ayrıca bu tür şirketler kurabilecekti. Bunların dışında şirketin yararına olabilecek herhangi bir işle de uğraşabilecekti. Fakat bunun için şirketin idare heyeti, bu iş teklifini şirketin genel heyetinin onayına sunması lazımdı. Eğer şirketin genel heyeti bu teklifi kabul ederse ve daha sonra hükümet de bu teklifi onaylarsa bu karar şirket mukavelenamesine ilave edilerek uygulanabilecekti.⁴²⁷

Eskişehir Belediyesi yönetimindeki Eskişehir Elektrik Komandit Şirketi anonimleştirilmesinden sonra şirket hisselerinin büyük çoğunluğu Eskişehir Belediyesi'ne aitti. 20 Kasım 1939 yılında toplanmış olan Eskişehir Elektrik TAŞ'ın hissedarlar toplantısında, şirketin 20500 hissesinin 16212 tanesi Eskişehir Belediyesi'ne, 3919 tanesi Hususi Muhasebeye, 50 tanesi fabrikatör Ahmet Kanatlılı'ya, 50 tanesi Eskişehir

⁴²⁵ "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", Sakarya, 18 Eylül 1936, s. 3.

⁴²⁶ "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", Sakarya, 18 Eylül 1936, s. 3.

⁴²⁷ "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", Sakarya, 18 Eylül 1936, s. 3.

Bankası'na, 63 tanesi tüccardan Ali Sölpük'e, 60 tanesi tüccardan M. Kurtoğlu'na, 60 tanesi tüccardan Aziz Zeytinoğlu'na ve geri kalan 86 tanesi de diğer kişilere veya kurumlara aitti.⁴²⁸

Şirket hisselerinin büyük çoğunluğu Eskişehir Belediyesi'ne ait olduğu için şirketin yönetimi belediyeye ait olmuştur. Çünkü yapılan şirket mukavelenamesinin 26. maddesine göre şirketin idare meclisine sadece en az 200 hisse sahibi olan kişiler seçilebilecekti.⁴²⁹ Bu koşulları da sadece Eskişehir Belediyesi ve Hususi Muhasebe sağlayabilmiştir. Bundan dolayı şirket yönetimi, büyük oranda yine Eskişehir Belediyesi'ne ait olmuştur. Nitekim 20 Kasım 1939 tarihinde yapılan şirketin hissedarlar toplantısında yedi kişilik yönetim kuruluna, Eskişehir Belediyesi adına dört ve Hususi Muhasebe adına da üç üye seçilmiştir.⁴³⁰

Aynı tarihlerde Eskişehir'in Sivrihisar ilçesinin elektrifikasyonuna yönelik bazı teşebbüslerde bulunulmuştur. Bu teşebbüsler, 1939 yılında Sivrihisar Belediyesi'nin girişimleriyle başlamıştır.⁴³¹ 1940 yılının Nisan ayında elektrik üretilmesi için motorlar getirilmiştir. Bu motorlar, büyük ihtimalle tıpkı Eskişehir'deki elektrik santralindeki motorlar gibi motorinle çalıştırılan türdendi. Yine aynı ayda öncelikli olarak ilçenin çarşısına elektrik direkleri ve hatları inşa edilmeye başlanmıştır. İlçenin çarşısından sonra ise ilçenin geri kalan mahallelerine elektrik direkleri ve hatları inşa edilecekti.⁴³²

Sivrihisar'daki elektrik santrali büyük ihtimalle 1940 yılında hizmete başlamıştır. 15 Nisan 1940 tarihli Yeni Gazete'de şöyle bir ifade yer almıştır: "Sivrihisarda senelerdenberi kurulması mutasavver elektrik fabrikası nihayet bu sene faaliyete

⁴²⁸ BCA, 26E-9.

⁴²⁹ "Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından", Sakarya, 18 Eylül 1936, s. 4.

⁴³⁰ BCA, 26E-9.

⁴³¹ "Sivrihisar Elektriğe Kavuşuyormu?", Yeni Gazete, 6 Mayıs 1939, s. 1.

⁴³² "Sivrihisarda Elektrik İşi", Yeni Gazete, 15 Nisan 1940, s. 1.

gececektir.”⁴³³ Yine Yeni Gazete’nin 21 Ağustos 1940 tarihinde çıkan sayısında da şöyle bir ifade belirtilmiştir: “Birkaç güne kadar motor işleyecek”⁴³⁴ Bu ifadeler ele alındığı zaman ilçedeki santralin 1940 yılında hizmete başladığı iddia edilebilir.

Elektrik şirketi, usulsüz elektrik kullanımlarına karşı bazı kanuni ve maddi cezalarla önlemler almaya çalışmıştır. 1938 tarihli abone sözleşmesine göre o dönem de mevcut kurallara aykırı bir elektrik kullanımı tespit edilmesi durumunda aboneye bununla ilgili para cezası uygulanmaktaydı. Buna göre şirkete ait tesisat ve elektrik saati üzerinde herhangi bir değişiklik yapıldığı tespit edilirse, elektrik abonesine öncelikli olarak elektrik saati üzerindeki mühürü kırdığından dolayı 500 kuruş ve şirkete ait olan elektrik devrelerinde yaptığı değişikliklerden dolayı da devre başına 500 kuruş para cezası verilecekti. Daha sonra elektrik saatinin en son muayene edildiği tarihten itibaren abonenin en fazla kullanabileceği elektrik miktarı belirlenecek ve bu miktar tam tarife üzerinden hesaplanarak ücretlendirilecekti. Fakat bu belirlenen elektrik miktarı aboneliğin başlama tarihinden itibaren abonenin en fazla elektrik kullandığı ayın kullanım miktarından yüzde yirmi fazlasından aşağı olmayacaktı. Ayrıca şirket, aboneyle yapmış olduğu elektrik sözleşmesini iptal edebilme hakkına da sahip olacaktı.⁴³⁵

Eskişehir Elektrik TAŞ, elektrik santralının gücünü arttırmaya yönelik herhangi bir teşebbüste bulunmamıştır. 29 Mart 1947 tarihli Sakarya gazetesinde “Eskişehir’i Nasıl İmar Edebiliriz, Şehir Elektriğinin Tarihçesi” başlıklı yazıda, Eskişehir’in elektrik tarihinden bahsedilirken santralin açılmasından gazetenin yayınlandığı tarihe(29 Mart 1947) kadar elektrik santralının gücünü arttırmaya yönelik sadece şu ifade kullanılmıştır: “Yeni bir teşebbüsle Grauz makinesi (1930 yılında alınan,

⁴³³ “Sivrihisarda Elektrik İşi”, Yeni Gazete, 15 Nisan 1940, s. 1.

⁴³⁴ “Sivrihisarda Elektriğe kavuştu”, Yeni Gazete, 21 Ağustos 1940, s. 2

⁴³⁵ *Eskişehir Elektrik Türk Anonim Şirketi, Tenvirat ve Havayıcı Beytiyede İstimal ve Elektrik Saati Vasisile Ölçülen Kuvvei Elektriğe Bey’in Dair Abonman Senedi*, Yıldız Basımevi, Eskişehir, 1938, s.7.

360 beygirlik dizel motor. Bkz. s. 91.) ondan sonra meşhur Nasyonal (1934 yılında İngiltere’den alınan, linyit kömürüyle çalıştırılan 700 beygirlik buharlı makine. Bkz. s. 95.) getirildi.”⁴³⁶ Eskişehir Elektrik TAŞ’ın imtiyazının 1944 yılında kaldırıldığı ele alındığı zaman, elektrik santralini güçlendirmeye yönelik herhangi bir faaliyette bulunulmadığı varsayılabilir.

Elektrik işletmesinin mali problemleri, anonimleştirildikten sonra da devam etmiştir.⁴³⁷ 1940 yılında Eskişehir Elektrik TAŞ’ın mali güçlüklerden kurtulamaması üzerine şirketin imtiyazının kaldırılması ve işletmenin tekrar Eskişehir Belediyesi’ne devredilmesi için işlemlere başlanmıştır.⁴³⁸ Bu işlemler, 1944 yılına kadar devam etmiştir. 1944 yılında TBMM’de Antalya, Trabzon ve Malatya Elektrik imtiyazlarının kaldırılması hakkında kanun layihası ve Nafia, Dahiliye ve Bütçe Encümenleri mazbataları (1/175) görüşülürken dönemin Eskişehir milletvekili olan İzzet Arukan⁴³⁹ söz alarak bu kanuna Eskişehir’in de ilave edilmesini istemiş ve Eskişehir’deki elektrik işletmesinin imtiyazının kaldırılması için yapılan çalışmalar hakkında şunları belirtmiştir:

Sayın arkadaşlar, Antalya, Trabzon ve Malatya elektrik imtiyazlarının feshi hakkındaki bu kanun encümenlerde müzakere edilirken aynı muamele doğrudan doğruya Eskişehir elektrikleri için de başlamıştı. Bu suretle Eskişehir Elektrik Şirketinin mübayaası muamelesi tamamlanmıştır. Aynı vechile tekrar bir kanunu Büyük Millet Meclisine gelmesine intizar edilmek lazımdır. Bu kanunun Hükümetten sevk tarihine bakılırsa malumu aliniz muamele ancak bir senede tamamlanmıştır. Bu elektrik işlerini belediyeler devraldıktan sonra

⁴³⁶ “Eskişehir’i Nasıl İmar Edebiliriz, Şehir Elektriğinin Tarihçesi”, Sakarya, 29 Mart 1947, s.2.

⁴³⁷ “Belediye Meclisi’nin Hararetili ve münakaşalı toplantısı”, Yeni Gazete, 2 Mayıs 1940, s. 1.

⁴³⁸ “Belediye Meclisi’nin Hararetili ve münakaşalı toplantısı”, Yeni Gazete, 2 Mayıs 1940, s. 1.

⁴³⁹ İzzet Arukan (1888-1948), Hicaz Demir Yolu Mühendisliği, Tamiratı Mütemediye Mühendisliği Reis Muavinliği ve Reisliği, Hicaz Demir Yolu İşletme İdaresi Başmühendisliği ve 1. Şube Operatörlüğü, Mühendis Mektebi Muallimliği, Ankara-Sivas Demir Yolu İnşaat ve İşletme Müdürlüğü, Devlet Demiryolları İnşaat Umûm Reisliği, Nâfia Vekâleti Başmüsavirliği, TBMM VI. ve VII. Dönem Eskişehir Milletvekilliği, VII. Dönem Bayındırlık Komisyonu Başkanlığı yapmıştır. (Sema Yıldırım ve Behçet Kemal Zeynel, *TBMM Albümü 1920-2010*, 2.Baskı, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s. 393, http://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html, Erişim: 24.02.2014.)

mevcut kanunlara göre muamele yapmak mecburiyetindedirler. Halbuki mevzu kanunlar yani mevzu bahis etmek istediğim satın alma ve arttırma kanunlara, göre bu müesseseler ve Belediye reisleri ekseriya kanun haricinde muamele yapmak mecburiyetinde kalıyorlar.

Bu kanunun üçüncü maddesinde hususi hükümler mevcuttur, bu hükümlerle ancak elektrik işlerinin adeta bir ticari vaziyette çalışabilmelerini temin ediyoruz. Bu vakte kadar mesele gayet karışık bir şekilde geçmekte idi. Onun için rica ediyorum, meseleyi daha ziyade basitleştirerek ve kolaylaştırarak Eskişehir'imizin de bu kanuni salahiyetlerden istifadesini temindir. Kanuni mübayaa muamelesi tamamiyle bitmiştir. Eskişehir'in Elektrik Şirketinin 20500 aksiyonu vardı. Bunun 16 bini belediyenin, 4 bini idarei hususiyenin, yalnız 300 kadarı eşhası hususiyenindi. Nafia Vekaletine müracaat edilmiştir, Nafia Vekaleti yeniden bir kanun layihası şevki için hazırlık yapmaktadır. Eskişehir'de sekiz aydan beri yanmıyan ve yahut gayet zayıf bir surette günde iki saat bir mahallede, iki saat diğer bir mahallede yanan elektriklerin bu kanuni salahiyetlerden istifade ettirilerek bu işin biran evvel ıslahı cihetine gidilmesi için kanuna Eskişehir'in de ilavesini rica ediyorum ve bunun için de iki takrir veriyorum.⁴⁴⁰

TBMM'de İzzet Arukan'ın bu teklifi üzerine yapılan görüşmelerde, Eskişehir Elektrik TAŞ'ın imtiyazının kaldırılmasına yönelik hükümetten meclise herhangi bir öneri gelmediği belirtilmiştir. Bundan dolayı Antalya, Trabzon ve Malatya'nın elektrik işletmelerinin imtiyazlarının kaldırılmasının geciktirilmemesi için Eskişehir Elektrik TAŞ'ın imtiyazını ayrı bir kanunla kaldırılması kararlaştırılmıştır.⁴⁴¹

Eskişehir Elektrik TAŞ'ın imtiyazının kaldırılmasının planlandığı 1944 yılında şirketin hisse dağılımının 1939 yılındaki hisse dağılımına kıyasla pek bir değişiklik olmamıştır.⁴⁴² İzzet Arukan'ın TBMM'de yaptığı konuşmada, Eskişehir Elektrik TAŞ'ın 20500 hissesinin 16 bininin Eskişehir Belediyesi'ne, 4 bininin Hususi Muhasebe'ye ve geri

⁴⁴⁰ TBMM Zabıt Cerideleri, Devre 7, Cilt 11, 73. Birleşim, 16.06.1944, s. 70.

⁴⁴¹ TBMM Zabıt Cerideleri, Devre 7, Cilt 11, 73. Birleşim, 16.06.1944, ss. 70-71.

⁴⁴² 1939 yılında şirketin 20500 hissenin 16212'si Eskişehir Belediyesi'ne, 3919'u Hususi Muhasebe'ye geri kalan 369'u da özel kişi ya da kurumlara aitti. Bkz. s. 81.

kalan 300 kadarının da özel kişilere ya da kurumlara ait olduğunu belirtmiştir.⁴⁴³ Fakat burada belirtilen oranların sözlü ifadeden dolayı ortalama olarak verilmiş olma ihtimali yüksektir. Çünkü belirtilen oranların hepsi düz rakamlarla verilmiştir.

Şirket imtiyazının kaldırılması planlandığı sırada Eskişehir'in elektrik ihtiyacı, büyük oranda karşılanamıyordu. TBMM'de söz alan İzzet Arukan, son sekiz aydan beri elektriklerin ya olmadığını ya da günde iki saat bir mahallede daha sonra başka bir mahallede olduğunu belirtmiştir.⁴⁴⁴

6 Temmuz 1944 tarihinde Eskişehir Elektrik TAŞ'ın imtiyazı, çıkarılan bir kararnameyle kaldırılması kararlaştırılmıştır.⁴⁴⁵ Bu karardan sonra 12 Temmuz 1944 tarihinde TBMM'ye Eskişehir Elektrik TAŞ'ın imtiyazının kaldırılmasına dair kanun layihası sunulmuştur.⁴⁴⁶ Daha sonraki süreçte Eskişehir Elektrik TAŞ kamulaştırılmıştır.

Eskişehir Elektrik TAŞ'ın kamulaştırılmasından sonra elektrik tesisatının işletmesi, 03.04.1930 tarih ve 1580 sayılı "Belediye Kanunu" gereğince ilgili şehrin belediyesine devredilmesi gerekiyordu.⁴⁴⁷ Nitekim elektrik tesisatı, şirket imtiyazının kaldırılmasından sonra Eskişehir Belediyesi bünyesinde Eskişehir Belediyesi Elektrik İşletmesi olarak işletilmiştir.⁴⁴⁸

⁴⁴³ *TBMM Zabıt Cerideleri*, Devre 7, Cilt 11, 73. Birleşim, 16.06.1944, s. 70.

⁴⁴⁴ *TBMM Zabıt Cerideleri*, Devre 7, Cilt 11, 73. Birleşim, 16.06.1944, s. 70.

⁴⁴⁵ BCA, 030.18.01.02.105.49.3.

⁴⁴⁶ "Eskişehir Elektrik Türk Anonim Şirketi imtiyazının kaldırılmasına dair kanun layihası (1/327) (Nafia, Dahiliye ve Bütçe Encümenlerine)", *TBMM Zabıt Cerideleri*, Devre 7, Cilt 12, 83. Birleşim, 12.07.1944, s. 66.

⁴⁴⁷ Emine Erol, a.g.t., ss. 77-78; "Belediye Kanunu", *T. C. Resmi Gazete*, Sayı:1471, 14 Nisan 1930, s. 8825.

⁴⁴⁸ "Eskişehir Belediyesi Elektrik işletmesi", *Sakarya*, 2 Mart 1947, s. 2.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde kentlerin elektrifikasyonu, daha çok sokak ve bina içi aydınlatmasını sağlamak amacıyla inşa edilmiştir. Bu nedenle o dönemde verilen elektrik imtiyazları daha çok “elektrikli aydınlatma imtiyazı” olarak verilmiştir. Elektrik enerjisi, aydınlatma dışında ise tramvay gibi kent içi ulaşım araçlarında ve ütü, soba, çaydanlık gibi bazı küçük ev aletlerinde kullanılmıştır. Sanayide ise ilk zamanlarda daha çok buhar gücü kullanılırken sonraki süreçte elektrik de kullanılmaya başlanmıştır. Fakat bu dönemin dikkat çeken bir özelliği fabrikaların ihtiyaç duyduğu elektriği, kendilerinin üretebilmeleriydi. Aynı şekilde bir elektrikli tramvay için de sadece tramvaylara elektrik sağlayacak bir elektrik üretim merkezi kurulabilmekteydi.

Eskişehir'de ilk elektrikli sokak aydınlatması, Eskişehir Belediye Başkanı Kenanzade Süleyman Efendi döneminden itibaren yapılmaya başlanmıştır. Fakat bu sokak aydınlatma sistemi, kentsel bir elektrifikasyon inşası olarak belirtilemez. Çünkü bir kentin elektrifikasyonu için öncelikle mevcut hükümetten o kentin elektrik imtiyazı alınması gerekliydi. Daha sonra da hükümet ve imtiyaz sahibi arasında bir imtiyaz mukavelename ve şartnamesi yapılırdı. Yapılan bu mukavelename ve şartname koşulları gereğince de elektrik tesisatı inşa edilirdi. Nitekim belediye tarafından yapılan bu sokak aydınlatma sisteminin, daha çok belirli sokak ve caddeleri aydınlatma için inşa edilmiş bir sistem olduğu varsayılabilir.

Eskişehir'in elektrik imtiyazı, 1919 yılında Eskişehir Belediyesi'ne verilmiştir. Belediye, elektrik imtiyazını aldıktan sonra bir şirkete devretmek istemiştir. Belediyenin doğrudan imtiyazı kendisi alarak başka bir şirkete devretmek istemesi muhtemelen kentin elektrifikasyon sürecini hızlandırmak istemesinden kaynaklanmıştır. Bu şekilde belediye, elektrifikasyon inşası için kendisi uygun bir şirket aramış ve imtiyazı devretmek istemiştir.

Eskişehir Belediyesi, ilk elektrikli aydınlatmanın yapılmaya başlandığı andan itibaren devamlı olarak su gücünden faydalanarak elektrik üretmek istemiştir. Fakat bu düşüncesini gerçekleştirememiştir. İlk elektrikli aydınlatmada, uygun bir çağlayan bulunamadığından motor kullanılarak elektrik üretilmiştir. 1919 yılında Eskişehir'in elektrik imtiyazı alınırken Porsuk Çayı'ndan faydalanarak elektrik üretilmek istenmiştir. 1924 yılında hazırlanmış olan plan ve projelerde elektriğin, hem su türbininden hem de gazojen motorundan ya da buharlı makineden elde edilen güç ile üretilmesi planlanmıştır. Fakat daha sonra bu plandan vazgeçilmiş ve dizel motorlardan sağlanan güç ile elektrik üreten bir elektrik santrali yapılmıştır. 1934 yılında tekrar Porsuk Çayı'ndan sağlanan güç ile elektrik üretilmesi gündeme gelmiştir. Ancak böyle bir projeden maliyet ve verimlilik hesapları nedeniyle vazgeçilmiştir.

Eskişehir'de sudan elektrik üretilmesi düşüncesi uygulanamayınca fosil yakıtlar kullanılarak elektrik üretilmiştir. Eskişehir Elektrik Santrali ilk açıldığında, 2 adet 200 beygirlik dizel motor kullanılarak elektrik üretilmiştir. 1930 yılında 360 beygirlik üçüncü bir motor daha alınmıştır. 1934 yılında da kömürle çalışan, 700 beygirlik bir buhar makinesi alınmıştır.

Eskişehir elektrik işletmesinin en büyük sorunlarından biri sermaye yetersizliği idi. Zaten ilk olarak 1924 tarihinde yapılan şehrin elektrifikasyon plan ve projeleri büyük ihtimalle uygun bir özel şirket bulunamamasından dolayı iptal edilmiştir. Çünkü Eskişehir Belediyesi'nin hazırlanmış olduğu yeni elektrifikasyon plan ve projeleri, eski plan ve projelere göre maliyeti daha az ve daha basit bir sisteme sahipti. Yani belediye, elektrik imtiyazını aldıktan sonra imtiyazı istediği bir şirkete devredememesi nedeniyle elektrik tesisatını kendisi inşa etmek ve işletmek zorunda kalmıştır. Bunun için

de sermayesinin %75'i kendisine ait olan 105 bin TL sermayeli Eskişehir Elektrik Komandit Şirketi'ni kurmuştur.

Eskişehir Belediyesi, ilerleyen süreçlerde diğer kurumların da katkısı ile sermaye oranını zamanla artırmış ve 1935 yılına gelindiğinde bu oran 205 bin TL olmuştur. Fakat bu miktar da yetersiz kalmıştır. Nitekim 1935 yılında şirket tarafından tutulan bir mühendis, şehrin elektrik tesisatını inceledikten sonra mevcut tesisatın bakımı ve yeni eklemeler ile yaklaşık 200 bin TL daha sermayeye ihtiyaç olduğunu belirtmiştir.

Sermaye yetersizliği doğal olarak kentin elektrik ihtiyacının karşılanmasında yetersizliğe neden olmuştur. 1927 yılında hizmete başlayan elektrik tesisatı, ilk birkaç yıl için kentin elektrik ihtiyacını karşılayabilmiştir. Ancak 1930 yılından itibaren abone sayısının artışı, bazı sanayi tesislerinin de abone olması ve elektrik üretiminde düşüşlerin olması nedeniyle mevcut elektrik tesisi yetersiz kalmıştır.

Elektrik işletmesi, elektrik üretimini tekrar yükseltmek ve artan elektrik talebini karşılamak için yeni elektrik üretim makineleri almıştır. Fakat bu yeni takviyelere rağmen mevcut elektrik makinelerindeki arızalar ve gittikçe artan elektrik talebi karşısında elektrik tesisatı tekrar yetersiz olmaya başlamıştır. Mali yetersizliklerden dolayı da bu sorunların çözülmesinde başarılı olunamamıştır. Bunun yanı sıra belediye bütçesinden elektrik şirketine para ayrılması da hoşnutsuzluğa neden olmaktadır. Bundan dolayı elektrik şirketi, özel bir sermaye gurubuna devredilebilmesi için faaliyetlere başlanmıştır.

Belediye, aslında gerek 1919 yılında Eskişehir'in elektrik imtiyazını aldıktan sonra olsun gerek elektrik tesisatını işletmeye başladığı 1927 yılından sonra olsun imtiyaz haklarını daha büyük sermayeli bir şirkete devretmek istemiştir. Ancak uygun bir şirket bulamamıştır. Uygun bir şirket bulamayışının en başta gelen olası nedenlerinden biri o

tarihlerde Türkiye'nin I. Dünya Savaşı ve ardından Kurtuluş Savaşı'nın sonunda iyice yıpranmış olmasıdır. Şöyle ki bu savaşların sonunda mevcut bazı yabancı sermaye gurupları ve Türkiye vatandaşı Müslüman olmayan sermaye guruplarının bir kısmı ülkeyi terk etmiştir. Bunun yanı sıra 1929 Ekonomik Krizi'yle özel girişimcilik de oldukça zayıflamıştır. Bu iç ve dış gelişmelerin etkisiyle Eskişehir Belediyesi'nin, elektrik imtiyaz ve işletmesini uygun, özel bir şirkete devredememesine neden olduğu varsayılabilir.

1931 yılında Eskişehir Belediyesi, elektrik şirketini devretmek için gazeteye ilanlar vermiştir. Fakat uygun bir teklif olmadığı için şirketi devretmekten vazgeçmiştir. Bir süre sonra belediye, şirketi anonimleştirmeye karar vermiştir. Nitekim 1936 yılında Eskişehir Elektrik Komandit Şirketi, anonimleştirilerek Eskişehir Elektrik TAŞ kurulmuştur. Fakat şirketin anonimleştirilmesinde muhtemelen istenilen sonuca ulaşılamamıştır. Çünkü şirket hisselerinin büyük kısmı Eskişehir Belediyesi'nde kalmıştır. Böylelikle elektrik işletmesi, resmi olarak anonimleştirilmesine karşın yine Eskişehir Belediyesi'nin yönetiminde kalmıştır.

Elektrik işletmesinin anonimleştirilmesinde istenilen sonuca ulaşılamamış olmasının yanında şehrin elektrik ihtiyacının karşılanmasında da işler kötüye gitmiştir. Nitekim 1940 yılında Eskişehir Elektrik TAŞ'ın imtiyazının kaldırılması için faaliyetlere başlanmış ve 1944 yılında şirketin imtiyazı kaldırılmıştır.

Eskişehir Elektrik TAŞ, imtiyazı kaldırıldıktan sonra mevcut "Belediye Kanunu" na göre elektrik tesisatının işletmesi Eskişehir Belediyesi'ne devredilmiştir. Belediye, bu kamulaştırma işlemiyle hem elektrik tesisatının işletmesi tamamen kendisine devredilmesi hem de Eskişehir Elektrik TAŞ'ın kamulaştırılmasında sahip olduğu şirket hisseleri sayesinde muhtemelen önemli bir gelir elde etmesiyle önemli fayda sağlamıştır.

Eskişehir elektrik işletmesinin mülkiyetine bakıldığı zaman elektrik işletmesi, 1944 yılına kadar büyük oranda Eskişehir Belediyesi'ne ait olmuştur. Fakat elektrik işletmesi, bir kamu kurumu olan Eskişehir Belediyesi'ne ait olmasına karşın bunun devletçe yapılan bir girişim olarak algılanmaması gerekir. Çünkü belediye, burada tıpkı özel bir girişimci gibi girişimde bulunmuştur. Nitekim elektrik imtiyaz anlaşmasına göre elektrik tesisatının büyük kısmı, imtiyaz süresinin bitiminin ardından devlete devir edilecekti.

KAYNAKÇA

1.BELGESEL KAYNAKLAR

1.1.Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

Dosya Usulü İradeler (İ.DUİT.): 34/25; 34/35; 34/31; 34/32.

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.): 132/9.

1.2.Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri

BCA, 30.0.18.1.1.14.44.20.

BCA, 30.0.18.1.1.18.14.2.

BCA, 30.0.18.01.02.64.38.010.

BCA, 030.18.01.02.105.49.3.

BCA, 26E-2.

BCA, 26E-3.

BCA, 26E-4.

BCA, 26E-5.

BCA, 26E-6.

BCA, 26E-7.

BCA, 26E-8.

BCA, 26E-9.

1.3.Düsturlar

Düstur, Tertip 1, Cilt 2.

Düstur, Tertip 1, Cilt 3.

Düstur, Tertip 1, Cilt 5, Başvekalet Matbaası, Ankara, 1937.

Düstur, Tertip 1, Cilt 6, Devlet Matbaası, Ankara, 1939.

Düstur, Tertip 1, Cilt 7, Başvekalet Devlet Matbaası, Ankara, 1941.

Düstur, Tertip 2, Cilt 1, Matbaa-i Amire, Dersaadet, 1329.

Düstur, Tertip 2, Cilt 2, Matbaa-i Amire, Dersaadet, 1330.

Düstur, Tertip 2, Cilt 3, Matbaa-i Amire, Dersaadet, 1330.

Düstur, Tertip 2, Cilt 4, Matbaa-i Amire, Dersaadet, 1331.

Düstur, Tertip 2, Cilt 5, Matbaa-i Amire, Dersaadet, 1332.

Düstur, Tertip 2, Cilt 6, Matbaa-i Amire, Dersaadet, 1334.

Düstur, Tertip 2, Cilt 8, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1928.

Düstur, Tertip 2, Cilt 11, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1928.

Düstur, Tertip 2, Cilt 12, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1927.

1.4.Salnameler

1927 Burusa Vilayeti Salnamesi.(1927). Burusa Vilayet Matbaası.

1326 Salname-i Vilayet-i Aydın. Vilayet Matbuası.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927. Matbuat-ı Müdiriyet-i Umumiyesi.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928. Matbuat-ı Müdiriyet-i Umumiyesi.

1.5.TBMM Tutanakları

İstanbul Elektrik Şirketi İmtiyazile Tesisatının Satın Alınmasına Dair Olan Mukavelenin Tasdiki Hakkında Kanun Layihası ve Nafia ve Bütçe Encümenleri Mazbataları (1/1108). Kanun No:3480. S.Sayısı:274; *TBMM Zabıt Cerideleri*, Devre:5, Cilt 26, 79.Birleşim, 22 Haziran 1938.

“İzmir Tramvay ve Elektrik Türk Anonim Şirketi İmtiyaziyle Tesisatının Satın Alınmasına Dair Mukavelenin Tasdiki ve Bu Müessesenin İşletilmesi Hakkında Kanun Layihası ve Muvakkat Encümen Mazbatası (1/131)”, Kanun No:4483, S. Sayısı:131; *TBMM Zabıt Cerideleri*, Devre 7, Cilt 4, 50. Birleşim, 19.07.1943.

“Ankara Elektrik ve Havagazı ve Adana Elektrik Türk Anonim Şirketleri Hisse Senetleriyle Elektricitaets Lieferung Gesellschaft (E. L. G) ve Didier Werke A-G Alman Şirketlerinin Bu Üç Şirketten Matlublarının Satın Almasına Dair Akdolunan Mukavelenamenin Tasdiki Hakkında Kanun Lâyihası ve Muvakkat Encümen Mazbatası (1/207)”, Kanun No:3688, S. Sayısı: 185; *TBMM Zabıt Cerideleri*, Devre 7, Cilt 4, 35.Birleşim, 05.07.1939.

TBMM Zabıt Cerideleri, Devre 2, Cilt 20, 34.Birleşim, 31.12.1926.

TBMM Zabıt Cerideleri, Devre 7, Cilt 11, 73. Birleşim, 16.06.1944.

TBMM Zabıt Cerideleri, Devre 7, Cilt 12, 83.Birleşim, 12.07.1944.

1.6.T.C. Resmi Gazete

Teşvik-i Sanayi Kanunu. (1927, Haziran 15). *T.C. Resmi Gazete*, ss. 2623-2628.

Kararname No:8053. (1929, Temmuz 7). *T. C. Resmi Gazete*, s. 7879.

Belediye Kanunu. (1930, Nisan 14). *T. C. Resmi Gazete*, ss. 8821-8840.

İstanbul Elektrik Şirketi Tesisatı Satın Alma Mukavelesnamesi. (1938, Temmuz 9).
T.C. Resmi Gazete, ss. 10205-10221.

2.GAZETELER

2.1.Cumhuriyet Gazetesi

Eskişehir belediyesinden. (1931, Mart 19). *Cumhuriyet*, s. 6.

Eskişehir belediyesinden. (1931, Mart 26). *Cumhuriyet*, s. 7.

Eskişehir belediyesinden. (1931, Nisan 2). *Cumhuriyet*, s. 7.

Eskişehir belediyesinden. (1931, Nisan 19). *Cumhuriyet*, s. 7.

Eskişehir belediye riyasetinden. (1931, Nisan 21). *Cumhuriyet*, s. 7.

Eskişehir belediye riyasetinden. (1931, Nisan 28). *Cumhuriyet*, s. 5.

2.2.Eskişehir Gazetesi

Vukuat. (1326, Temmuz 10). *Eskişehir*, s.3.

Şehrimizin imarı. (1326, Temmuz 13). *Eskişehir*, s. 3.

2.3.Hakikat Gazetesi

Belediyemizde faaliyet. (1326, Şubat 15). *Hakikat*, s. 3.

2.4.Sakarya Gazetesi

Elektrik. (1927, Temmuz 11). *Sakarya*, s.2.

2.5.Sakarya Gazetesi

Elektrik işleri. (1934, Temmuz 17). *Sakarya*, s. 4.

Elektrik şirketi anonim oluyor. (1934, Ağustos 7). *Sakarya*, s. 1.

- Eskişehir Elektrik Komandit Şirketinden. (1935, Nisan 30). *Sakarya*, s. 3.
- Eskişehir Elektrik Komandit Şirketinden. (1935, Mayıs 9). *Sakarya*, s. 7.
- Eskişehir Elektrik Komandit Şirketinden. (1935, Haziran 19). *Sakarya*, s. 3.
- Elektrik şirketinin idari heyeti seçildi. (1935, Ağustos 9). *Sakarya*, s. 1.
- Elektrik sosyetesinin yeni makinesi. (1935, Ağustos 16). *Sakarya*, s. 1.
- Yeni alınan elektrik makinesi. (1935, Ağustos 23). *Sakarya*, s. 1.
- Elektrik şirketinde, kilovattan; 2 kuruş indirildi. (1935, Eylül 27). *Sakarya*, s. 1.
- Eskişehir elektrik sosyetesinden. (1936, İkinci Kanun 17). *Sakarya*, s. 3.
- Eskişehir elektrik sosyetesinden. (1936, İkinci Kanun 31). *Sakarya*, s. 3.
- Yeni elektrik makinesi. (1936, İkinci Kanun 31). *Sakarya*, s. 1.
- Eskişehir elektrik sosyetesinden. (1936, Şubat 7). *Sakarya*, s. 3.
- Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından. (1936, Eylül 18). *Sakarya*, ss. 3-4.
- Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından. (1936, Eylül 25). *Sakarya*, ss. 3-5.

2.6.Sakarya Gazetesi

- Eskişehir Belediyesi Elektrik işletmesi. (1947, Mart 2). *Sakarya*, s. 2.
- Eskişehir'i nasıl imar edebiliriz, şehir elektriğinin tarihçesi. (1947, Mart 29). *Sakarya*, s. 2.

2.7.Yeni Gazete

- Sivrihisar elektriğe kavuşuyormu ?. (1939, 6 Mayıs). *Yeni Gazete*, s. 1.
- Sivrihisarda elektrik işi. (1940, 15 Nisan). *Yeni Gazete*, s.1.

Belediye Meclisi'nin hararetli ve münakaşalı toplantısı. (1940, 2 Mayıs). *Yeni Gazete*, s. 1.

Sivrihisarda elektriğe kavuştu. (1940, 21 Ağustos). *Yeni Gazete*, s. 2.

3. ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLER

AEG-Telefunken AG. (1999). *Ana Britannica genel kültür ansiklopedisi* (Cilt 1, s.110).

Akbulut, M. F & Sorguç, C. (1993). *Gazhaneler. Dünden bugüne İstanbul ansiklopedisi* (Cilt 3, ss. 377-378). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Aksoy, A., Açıkbaş, F. & Akman, A. (2007). Silahtarağa Elektrik Santrali'nin hikayesi. A. Aksoy (Edt.), *Silahtarağa Elektrik Santrali (1910-2004)* içinde (ss.1-33). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Akın, N. (1998). *19. yüzyılın ikinci yarısında Galata ve Pera*. İstanbul: Literatür Yayınları.

Akyıldız, A. (2001). *Osmanlı döneminde tahvil ve hisse senetleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Amicis, E. D. (1986). *İstanbul* (Çev., B. Akyavaş.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Bardakçı, M. (2001, Mayıs 13). Beyaz enerji krizimiz bir yangınla başladı. *Hürriyet*.
<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/05/13/298406.asp> adresinden alındı.

Braudel, F. (2011). *Uygarlıkların grameri* (Çev., M. A. Kılıçbay.). Ankara: İmge Kitabevi.

Ceyhan, M. (1999, Haziran). Bursa'da elektriğin tarihçesi. *Bursa Defteri*, 2, 109-115.

Çelik, Z. (1986). *Değişen İstanbul* (Çev., S. Deringil.). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Dinçel, A. Türkiye'de elektrikleendirme hizmetlerinin anı ve belgelerle tarihçesi. *Türkiye Elektrik Kurumu 50. yıl içinde*. (ss. 87-115).

- Elektrik. (2004). *Ana Britannica genel kültür ansiklopedisi* (Cilt 8, ss. 105-109).
- Ergin, O. N. (1995). *Mecelle-i umûr-ı belediyye* (Cilt 2). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Ergin, O. N. (1995). *Mecelle-i umûr-ı belediyye* (Cilt 5). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Erol, E. (2007). *Türkiye 'de elektrik enerjisinin tarihi gelişimi: 1902-2000*. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Esirgen, S. Ö. (2010). *Osmanlı Devleti'nde yabancılara verilen kamu hizmetleri imtiyazları*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- (Anonim). (1938). *Eskişehir Elektrik Türk Anonim Şirketi, tenvirat ve havayıcı beytiyede istimal ve elektrik saati vasıtasile ölçülen kuvvei elektrikiye bey'in dair abonman senedi*. Eskişehir: Yıldız Basımevi.
- Freeman, C. & Soete, L. (2004). *Yenilik iktisadi* (Çev.. E. Türkcan.). Ankara: Tübitak Yayınları.
- Güneş, İ. & Yakut, K. (2007). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Eskişehir (1840-1923)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Huberman, L. (1991). *Feodal toplumdaki yirminci yüzyıla* (Çev., M. Belge.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- İstanbul Aydınlatma. (1982). *Yurt ansiklopedisi* (Cilt 5, ss. 3837-3838). İstanbul: Anadolu Yayınları.

- İstanbul Enerji. (1982). *Yurt ansiklopedisi* (Cilt 6, ss. 3922-3923). İstanbul: Anadolu Yayınları.
- Jeanniere, A. (1994). Modernite nedir ? (Çev., N. Tural-Küçük.). M. Küçük (Edt.), *Modernite versus postmodernite* içinde (ss. 15-25). Ankara: Vadi Yayınları.
- Kayseriilioğlu, R. S., Mazak, M. & Kon, K. (1999). *Osmanlı'dan günümüze havagazının tarihçesi* (Cilt 1). İstanbul: İstanbul Gaz Dağıtım Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi Genel Müdürlüğü.
- Kayseriilioğlu, R. S., Mazak, M. & Kon, K. (1999). *Osmanlı'dan günümüze havagazının tarihçesi* (Cilt 2). İstanbul: İstanbul Gaz Dağıtım Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi Genel Müdürlüğü.
- Kenan, Y. (1934, Eylül 11). Elektrik şirketi, mazisi-hali-istikbali. *Sakarya*, ss. 1-2.
- Kenan, Y. (1934, Eylül 18). Belediye intihabı. *Sakarya*, s. 1.
- Kenan, Y. (1934, Eylül 26). Elektrik şirketi, mazisi-hali-istikbali. *Sakarya*, s. 2.
- Kenan, Y. (1935, Ağustos 16). Elektrik işleri ve elektrik sosyetesı. *Sakarya*, ss. 1-2.
- Kılıçbay, M. A. (1985). Osmanlı batılaşması. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye ansiklopedisi* (Cilt 1, ss. 147-152). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kuban, D. (1993). Aydınlatma, *Dünden bugüne İstanbul ansiklopedisi* (Cilt 1, ss. 474-476). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Koylu, Z. (2012). *Esaretten özgürlüğe 423 gün İngiliz işgalinde Eskişehir*. Eskişehir: Eskişehir Ticaret Odası Yayınları.
- Koylu, Z. (2008, Temmuz). XX. Yüzyıl başlarında Eskişehir. *Atatürk araştırma merkezi dergisi*, XXIV, 381-411.

- Mazak, M. (2007). Anadolu yakasının ilk sanayi tesislerinden biri Kuzguncuk Gazhanesi ve Üsküdar. C. Yılmaz (Edt.), *IV.Üsküdar sempozyumu bildiri kitabı* (Cilt 1) içinde (ss. 179-184). İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları.
- Oktay, T. (2008). Osmanlı döneminde modern belediye kurumunun doğuşu ve gelişimi. E. Özvar & A. Bilgin (Edt.), *Selçuklu'dan Cumhuriyete şehir yönetimi* içinde (ss. 377-402). İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2000). *Tanzimat devrinde Osmanlı mahalli idareleri (1840-1880)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ökçün, A. G. (1971). *1920-1930 Yılları arasında kurulan Türk anonim şirketlerinde yabancı sermaye*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Pamuk, Ş. (1993). *100 Soruda Osmanlı-Türkiye iktisadi tarihi 1550-1914*. İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Ronan, C. A. (2005). *Bilim tarihi* (Çev., E. İhsanoğlu & F. Günergun). Ankara: Tübitak Yayınları.
- Sarıkoçuncu, A., Önder, S. & Erşan, M. (2002). *Milli mücadelede Eskişehir*. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Basımevi.
- Serbest, A. H. (2011). Türkiye'de elektrik enerjisi üretiminin ilk yılları. U. Pişmanlık (Edt.), *Türkiye'de ilk elektrik Tarsus ve barajlar* içinde (ss. 16-22). Tarsus: Aratos Kitaplığı Kültür Dizisi.
http://www.emo.org.tr/ekler/c846315d31575cd_ek.pdf adresinden alındı.
- Sherman, M. (2000). A look at nineteenth-century lighting: lighting devices from the Merchant's HouseMuseum. *APT Bulletin*. 31 (1), 37-43.
- Tanilli, S. (1994). *Yüzyılların gerçeği ve mirası* (Cilt IV). İstanbul: Cem Yayınları.

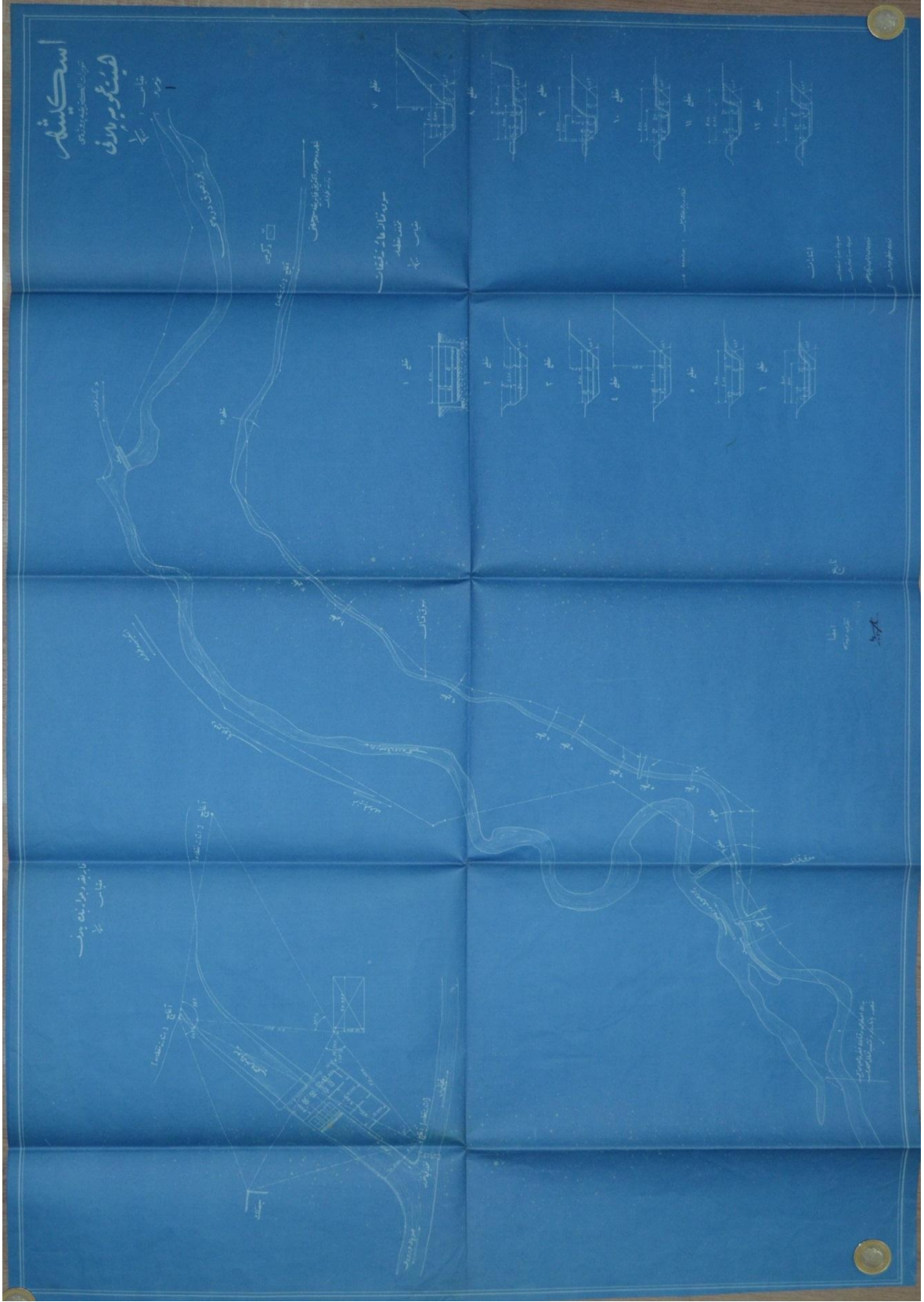
- Tekin, H. S. (2006). *Dolmabahçe Gazhanesi'nin kuruluşu ve işletmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Telgraf. *Büyük Larousse sözlük ve ansiklopedisi* (Cilt 22, s. 11389).
- Toprak, Z. (1993). Aydınlatma. *Dünden bugüne İstanbul ansiklopedisi* (Cilt 1, ss. 476-481). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Uşaklıgil, H. Z. (1987). *Kırk yıl*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Uyaroğlu, Y. (2013). Transformatör merkezleri ve donanımları. S. Demir (Edt.), *Elektrik enerjisi iletimi ve dağıtımı* içinde (ss. 58-85). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Uyaroğlu, Y. (2013). Elektrik enerjisi iletim ve dağıtım şebekeleri. S. Demir (Edt.), *Elektrik enerjisi iletimi ve dağıtımı* içinde (ss. 34-57). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Vatansever, F. (2013). Direkler ve izolatörler. S. Demir (Edt.), *Elektrik enerjisi iletimi ve dağıtımı* içinde (ss. 118-147). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Yakut, K. (2007). *Eskişehir ve Hakikat gazetelerine göre XX. yüzyılın başında Eskişehir*. Eskişehir: Özgür Dijital.
- Yıldırım, S. & Zeynel, B. K. (Edt.). (2010). *TBMM albümü 1920-2010* (Cilt 1). Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları.
http://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html adresinden alındı.

EKLER

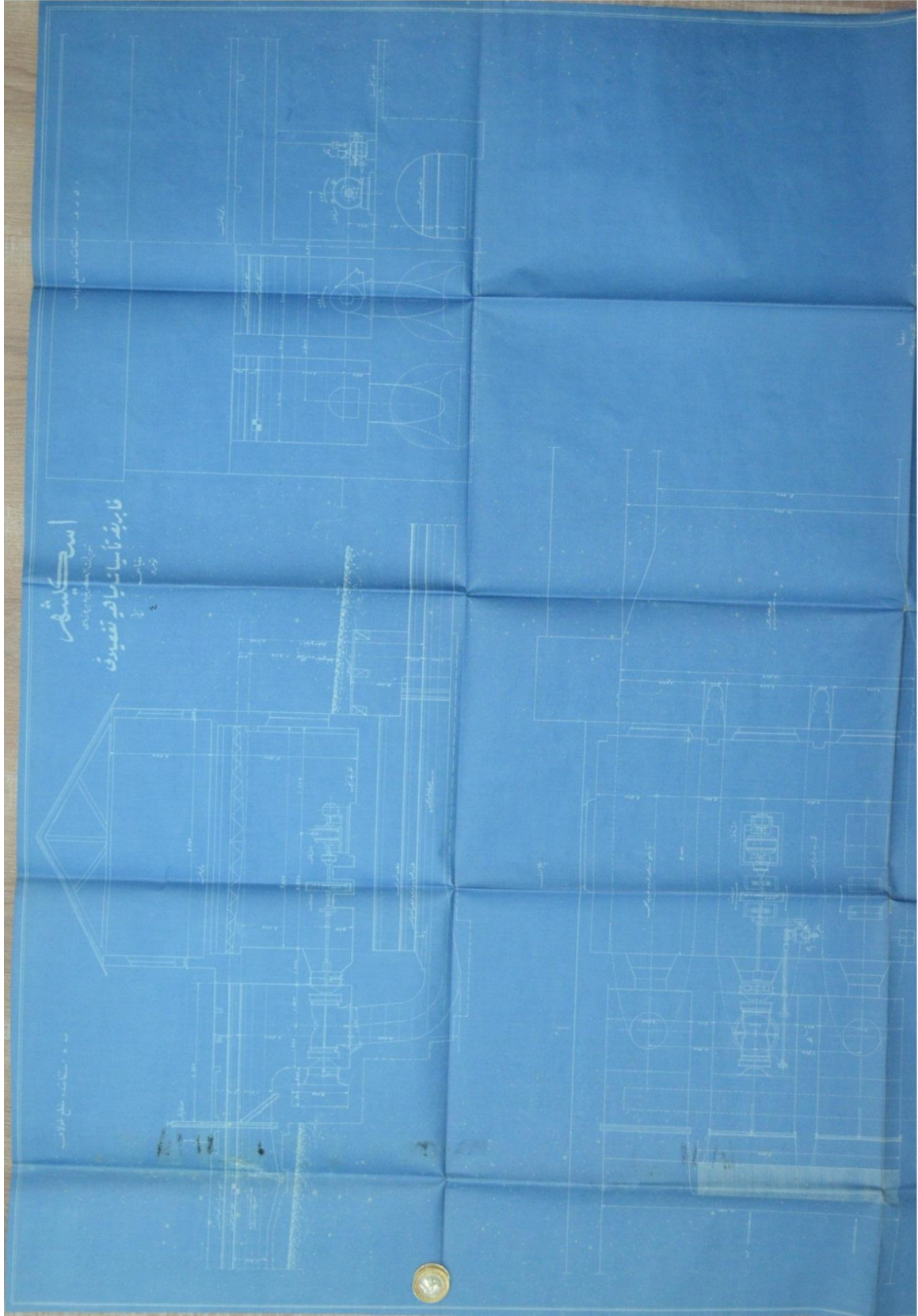
Ek-1.Eskişehir Kasabası Umûmi Planı.

Kaynak: BCA, 26E-4.

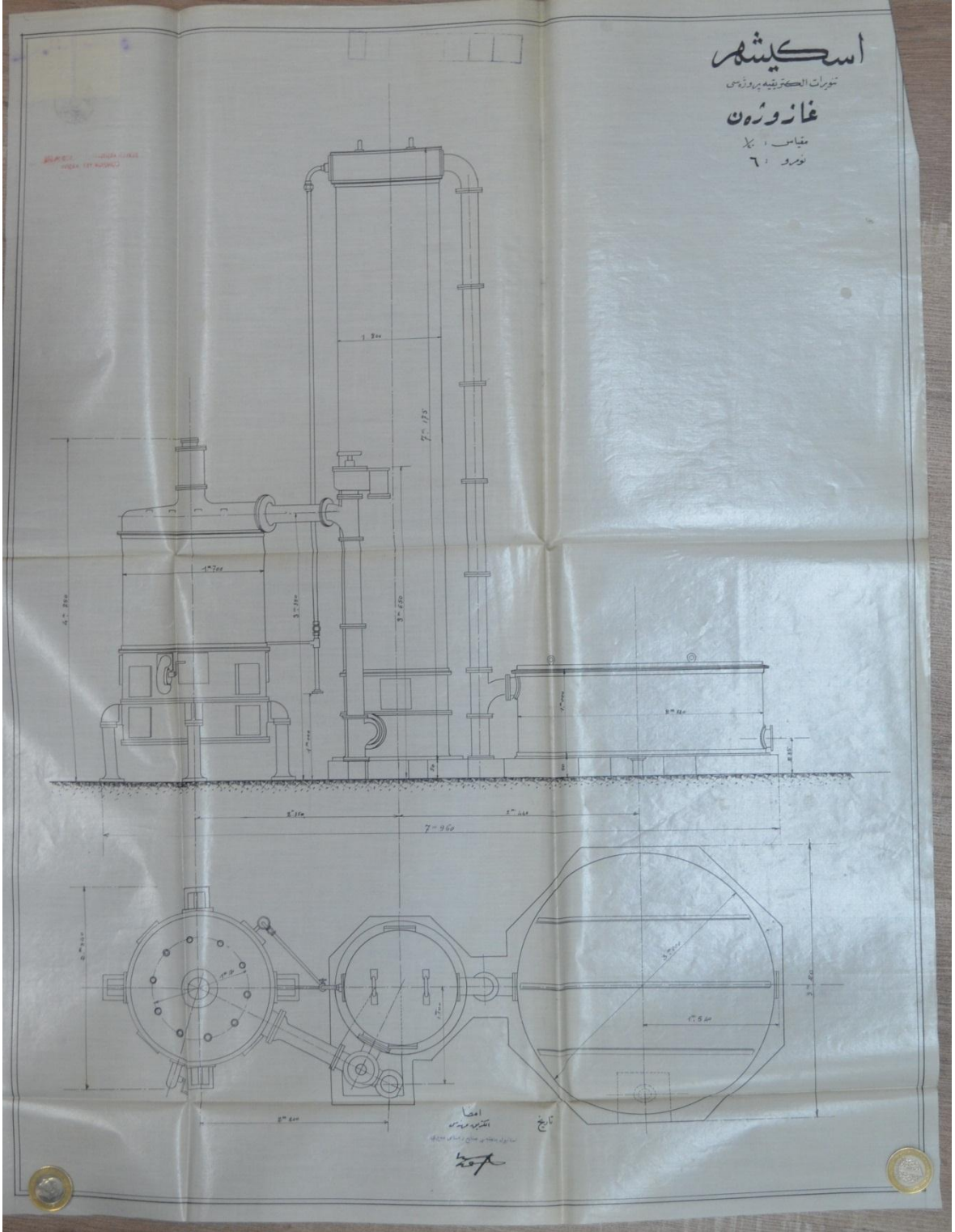
Ek-2.Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Hey'et-i Umûmiyye Planı.

Kaynak: BCA, 26E-4.

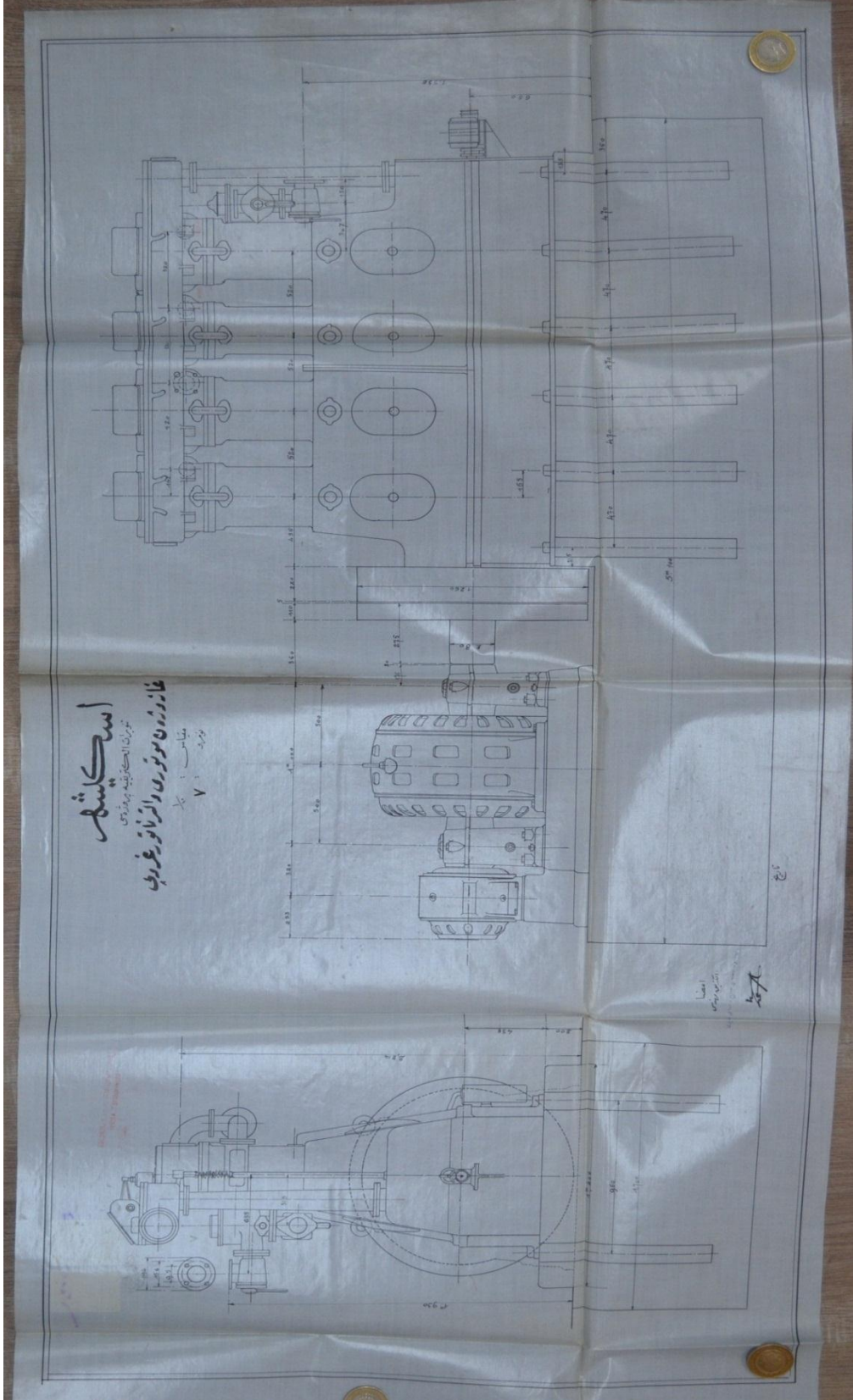
Ek-4.Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Fabrika-i Te'sîsât-ı Miyahiyye Tafsilatı.

Kaynak: BCA, 26E-4.

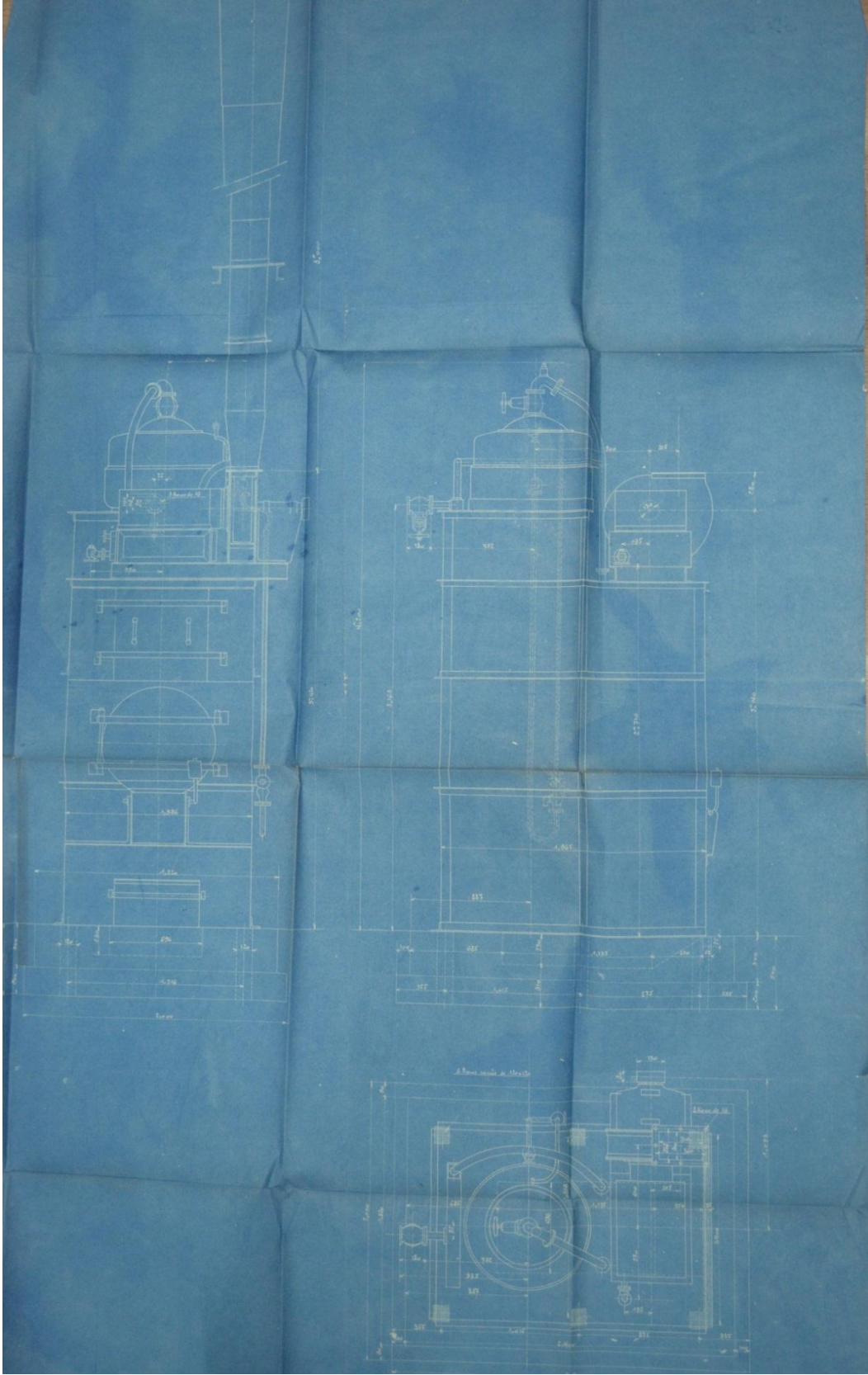
Ek-6.Eskişehir Tenvîrât-1 Elektrikiye Projesi Gazojen.

Kaynak: BCA, 26E-4.

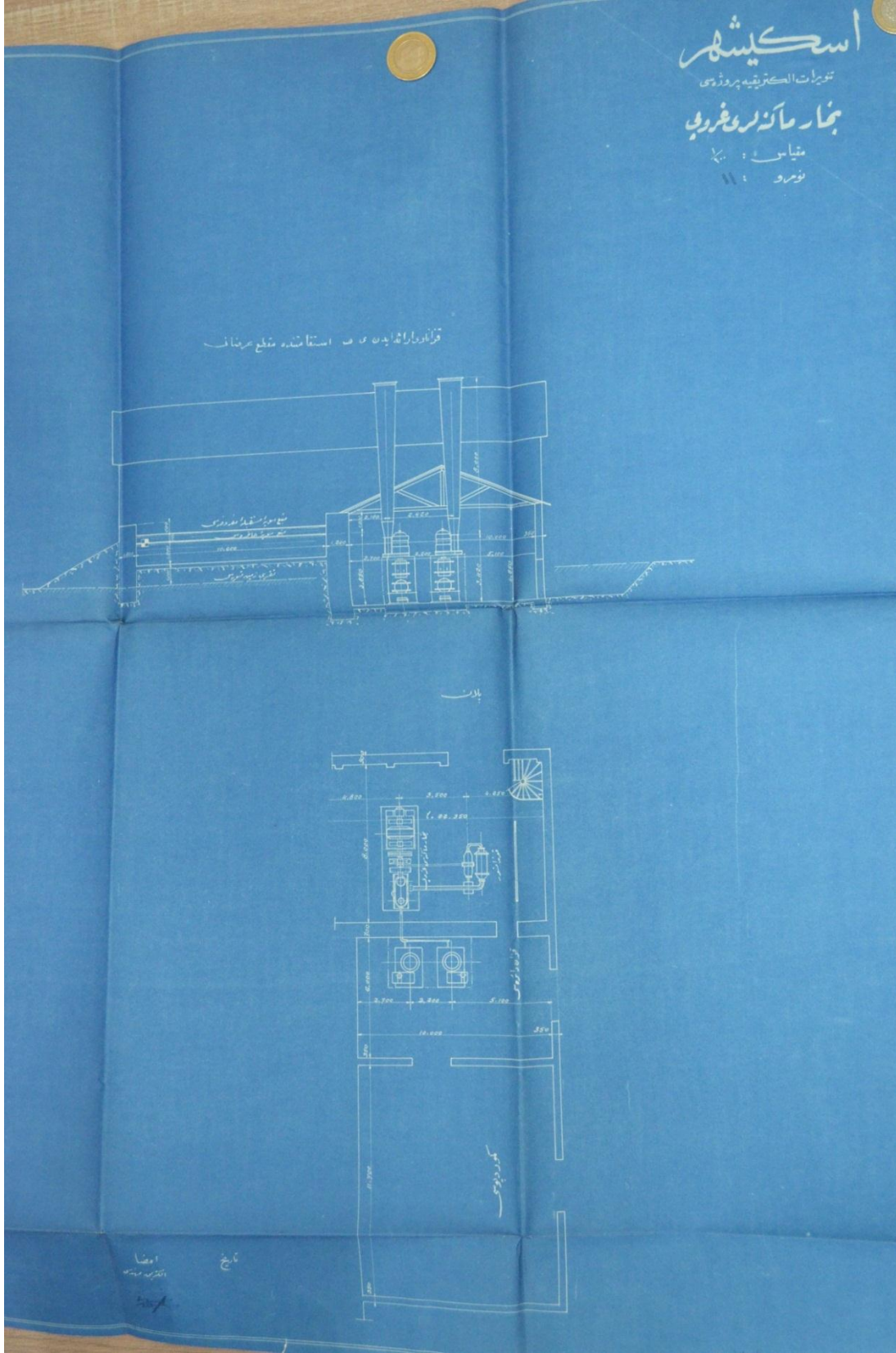
Ek-7.Eskişehir Tenvîrât-1 Elektrikiye Projesi Gazojen Motoru ve Alternatör Grubu.

Kaynak: BCA, 26E-4.

Ek-8.Eskişehir Tenvîrât-1 Elektrikiye Projesi Buhar Kazanı.

Kaynak: BCA, 26E-4.

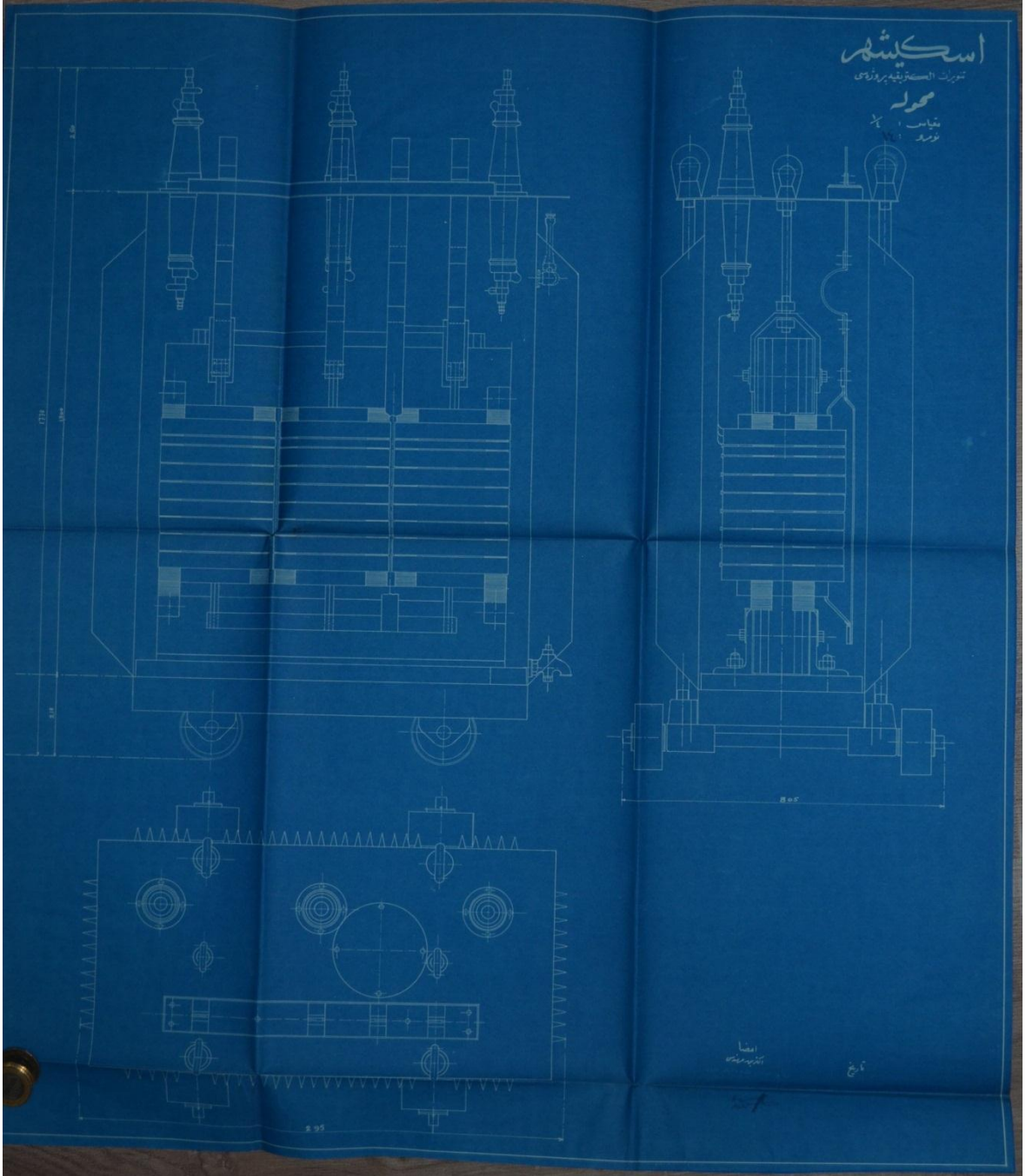
Ek-11.Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Buhar Makineleri Grubu, numara:11.

Kaynak: BCA, 26E-4.

Ek-13.Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikeye Projesi Muhavvele ve İrtibât Şeması.

Kaynak: BCA, 26E-4.

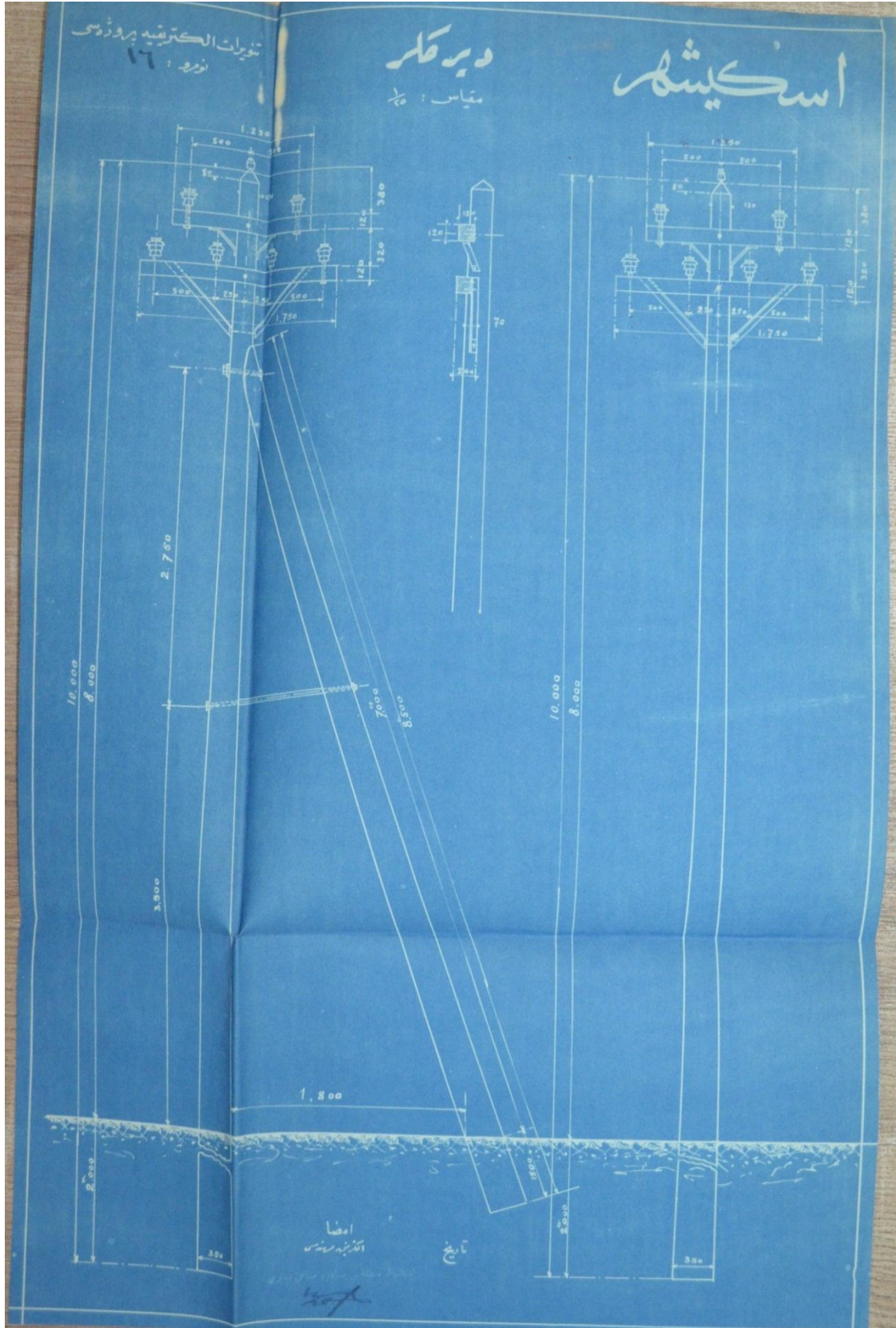
Ek-14.Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Muhavvele.

Kaynak: BCA, 26E-4.

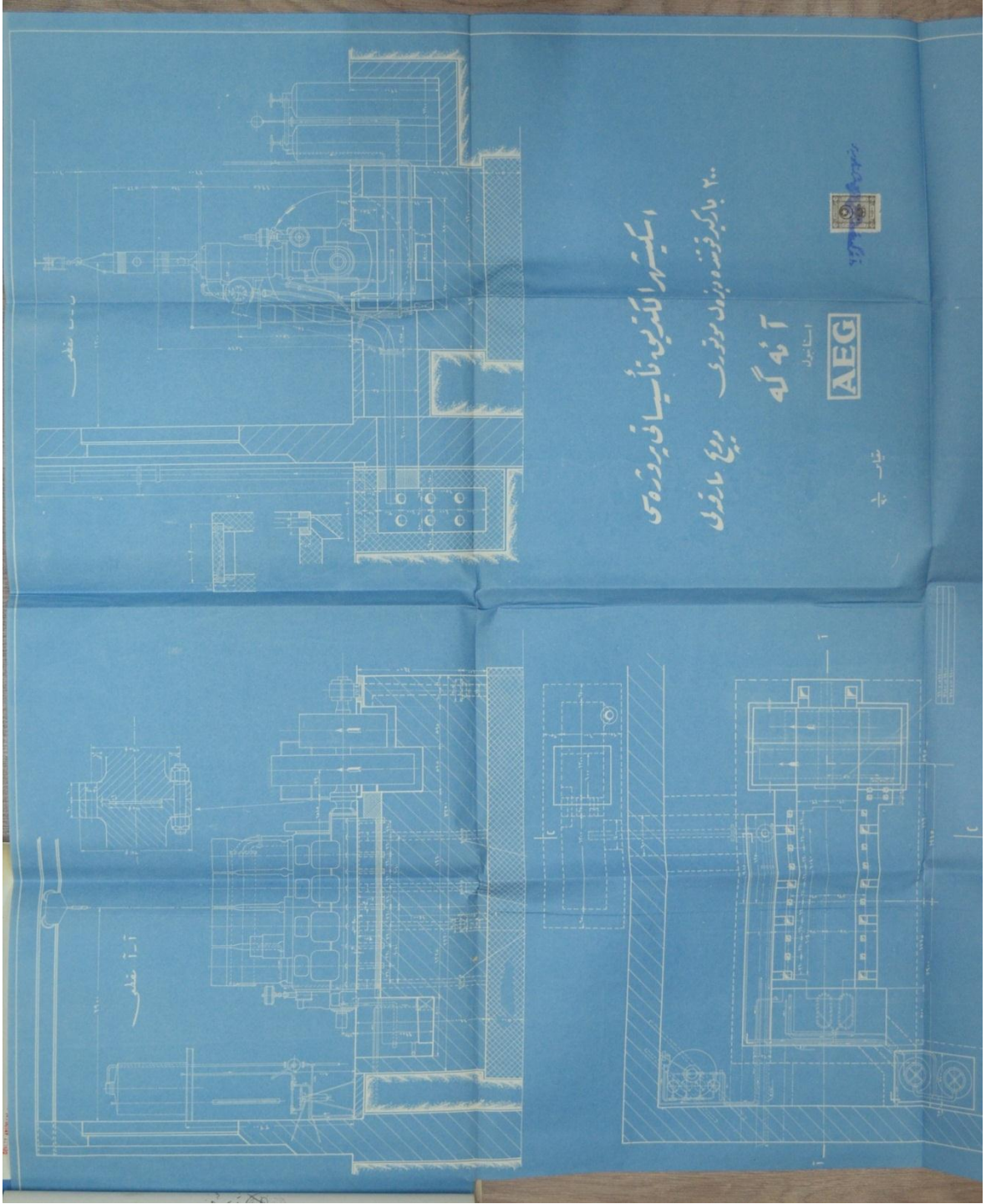
Ek-15.Eskişehir Umûmi Planı (Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Şehir Şebekesi ve Tenvîrât-ı Umûmîyye).

Kaynak: BCA, 26E-4.

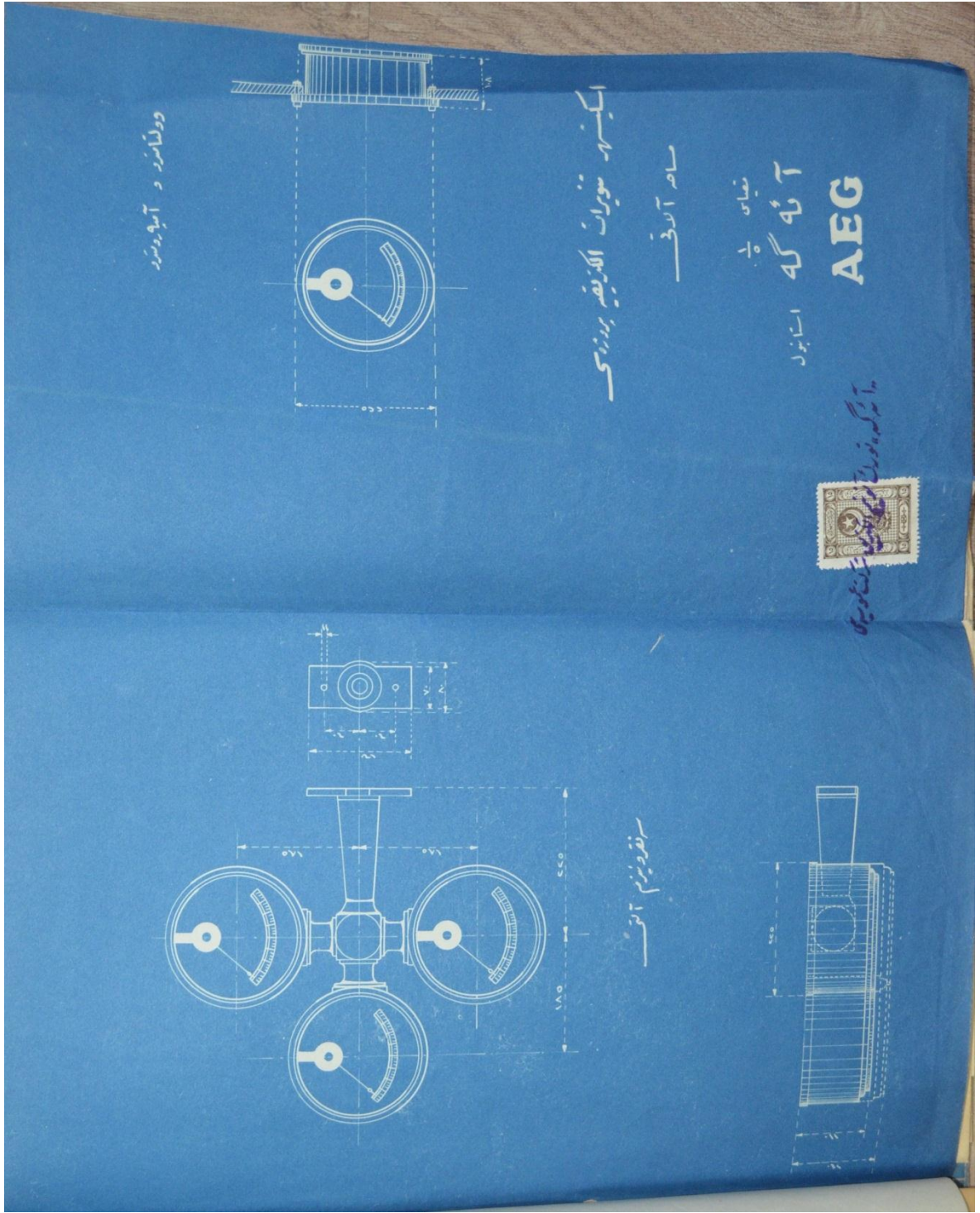
Ek-16.Eskişehir Tenvîrât-ı Elektrikiye Projesi Direkler.

Kaynak: BCA, 26E-4.

Ek-17.Eskişehir Elektrik Te'sisâtı Projesi 200 Beygir Kuvvetinde Dizel Motoru Doyç Markalı.

Kaynak: BCA, 26E-8.

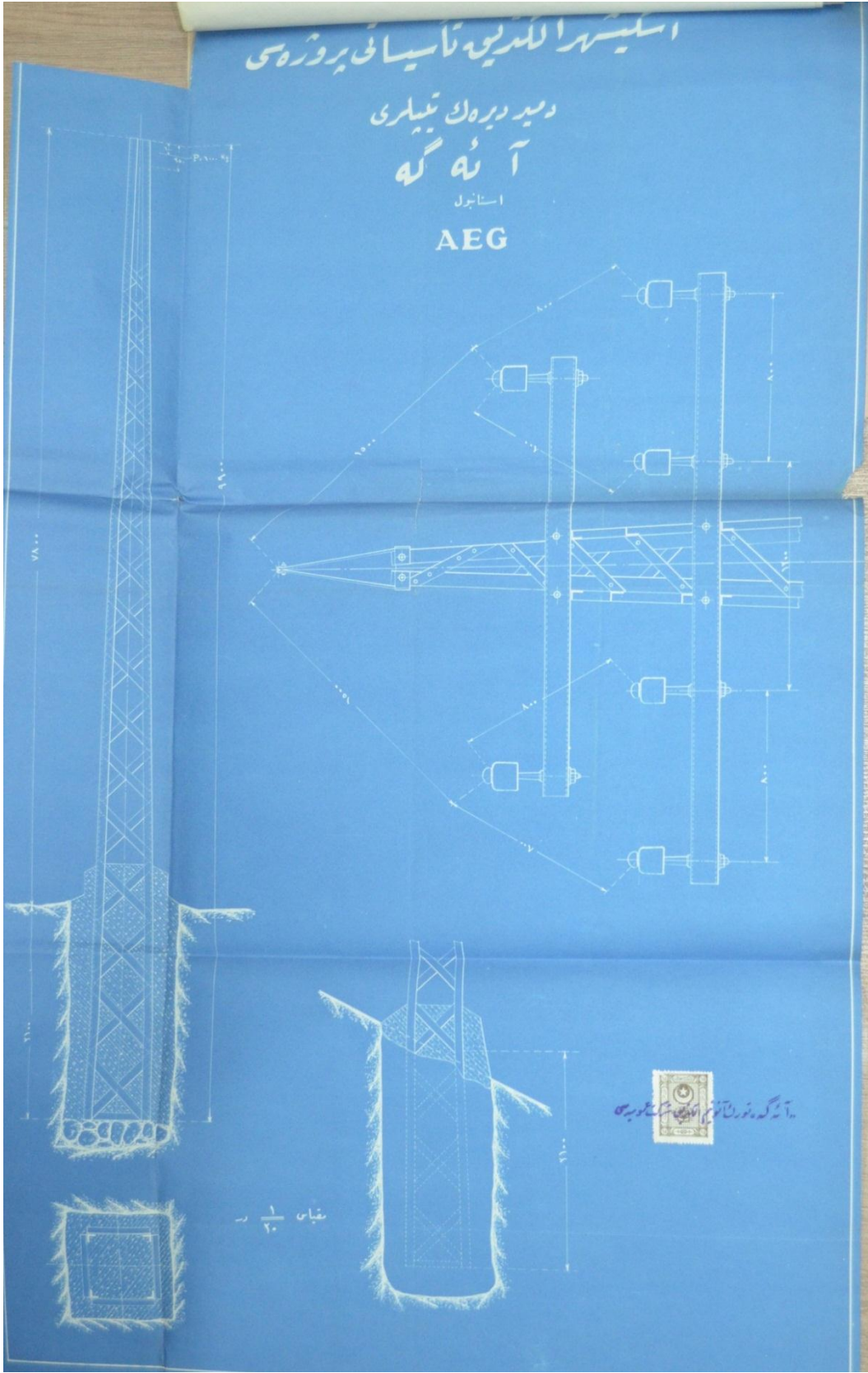
Ek-18.Eskişehir Tenvîrât-1 Elektrikeye Projesi Misâha Aleti.

Kaynak: BCA, 26E-8.

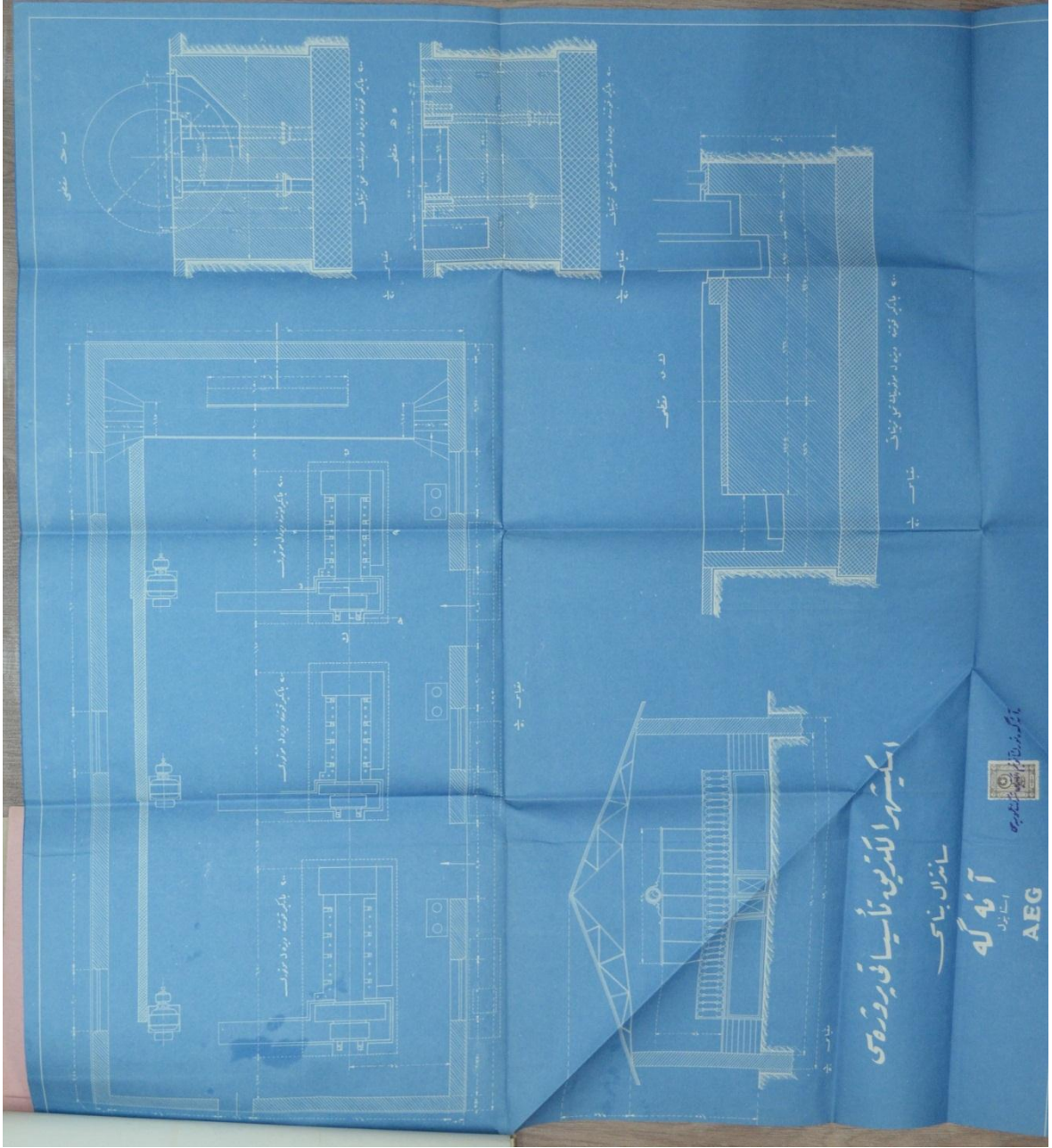
Ek-19.Eskişehir Elektrik Te'sisati Projesi Elektrik Santrali Tevzi' Tablosu.

Kaynak: BCA, 26E-8.

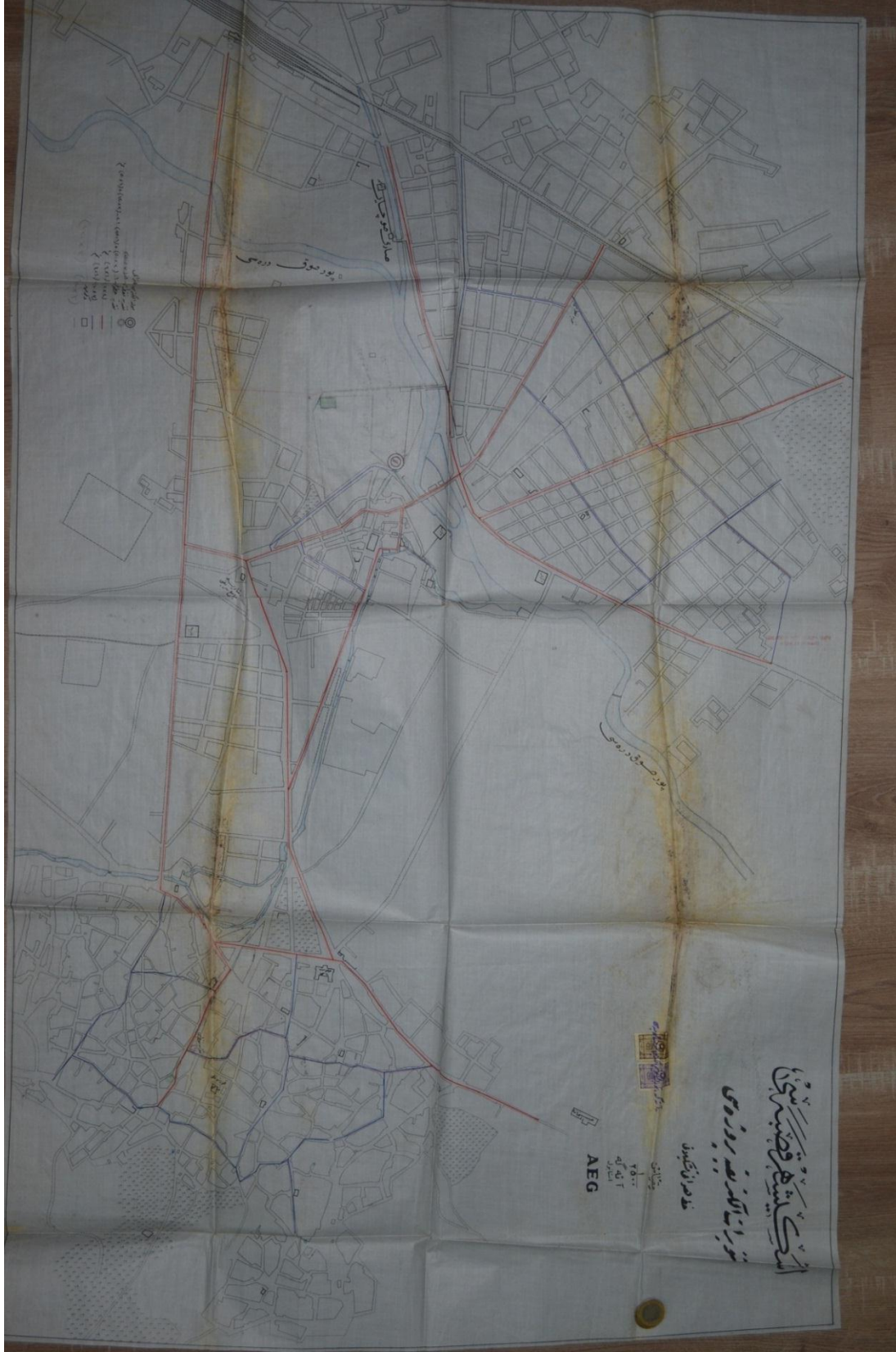
Ek-20.Eskişehir Elektrik Te'sisâtı Projesi Demir Direk Tipleri.

Kaynak: BCA, 26E-8.

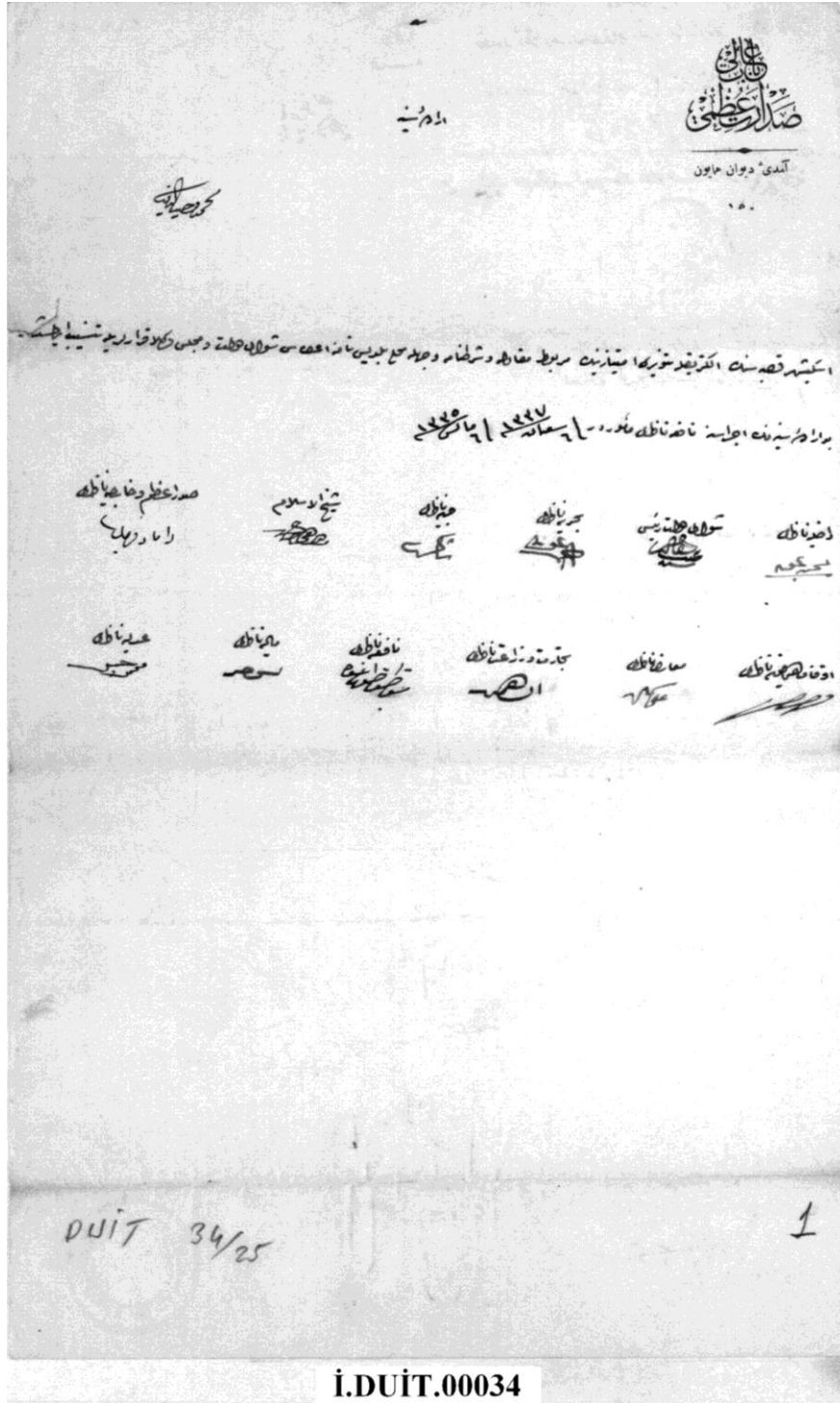
Ek-22.Eskişehir Elektrik Te'sisâtı Projesi Santral Binası.

Kaynak: BCA, 26E-8.

Ek-23.Eskişehir Kasabası Tenvîrât-1 Elektrikiye Projesi Hatt-1 Havâ'i Teşkilâtı.

Kaynak: BCA, 26E-8.

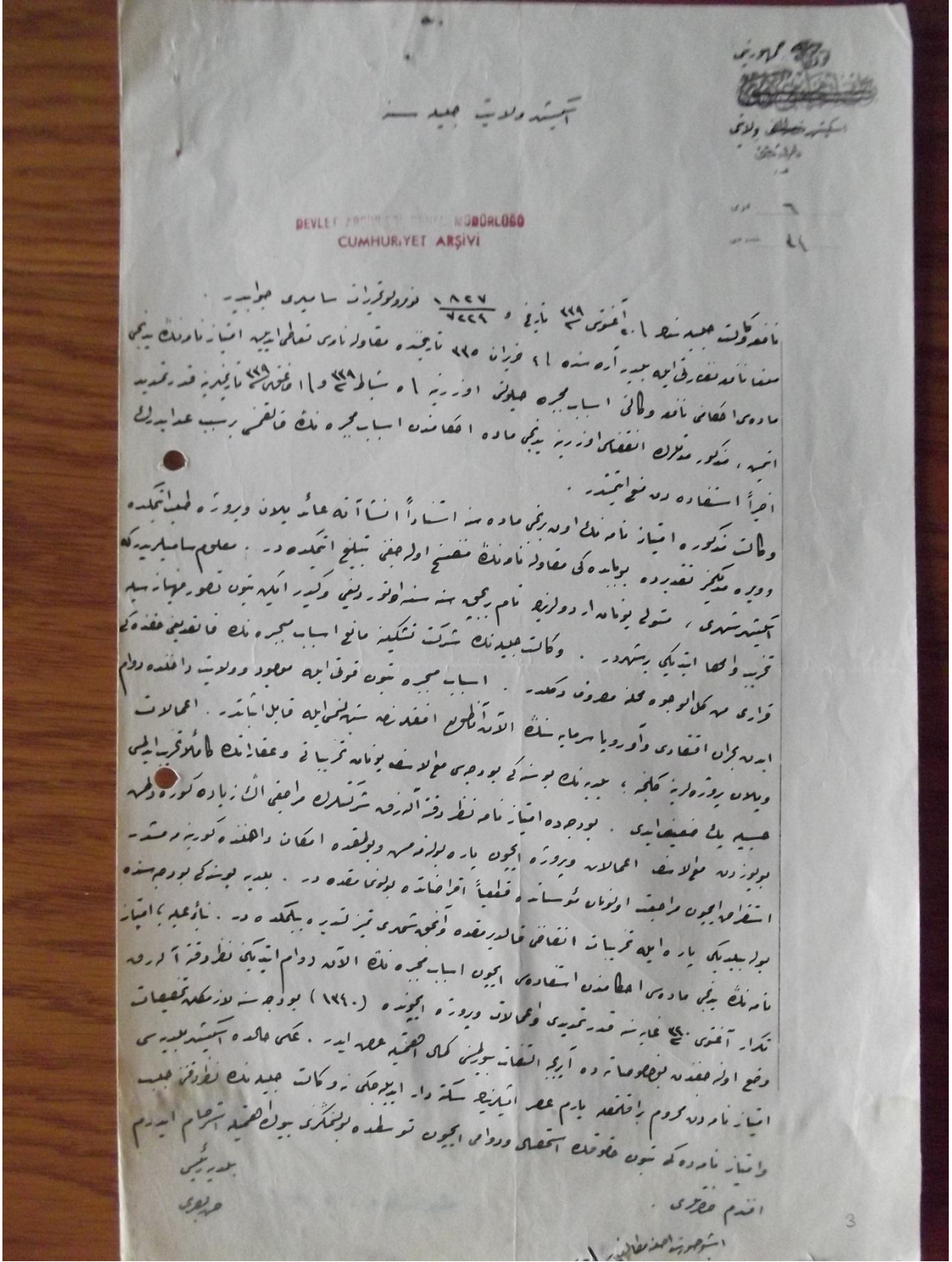

İ.DUİT.00034

Ek-24.Eskişehir elektrik imtiyazının Eskişehir Belediyesi'ne verildiğine dair irade-i seniyye.

(6 Mayıs 1919)

Kaynak: BOA, İDUİT 34/25

Ek-25.Eskişehir Belediyesi'nin savaşıardan ve uygun bir şirket oluşturulmadığı için 1923 yılında elektrik plan ve projelerinin teslim tarihini uzatma talebi.

Kaynak: BCA, 26E-2.

استیسه اولدیقه غایبه بوزره موافقه
اولدیقه تصدیقه بوزره قیلمه
وساره لشمعد
الرف
بوزره بوزره خطمه
۸

استیسه ولدی وایله

وزارت عدلیه
دفتر اولدی
تاریخ
۷۷۷
۱۳۲۶

DEVLET ARŞIVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞIVI

اییدیه ایله ایله اولدی شهمه ایله قدرده اولدیقه توپلامان غارلوق موتورلردن استیسه
اییدیه ایله ایله اولدی شهمه ایله قدرده اولدیقه توپلامان غارلوق موتورلردن استیسه
اییدیه ایله ایله اولدی شهمه ایله قدرده اولدیقه توپلامان غارلوق موتورلردن استیسه
اییدیه ایله ایله اولدی شهمه ایله قدرده اولدیقه توپلامان غارلوق موتورلردن استیسه
اییدیه ایله ایله اولدی شهمه ایله قدرده اولدیقه توپلامان غارلوق موتورلردن استیسه
اییدیه ایله ایله اولدی شهمه ایله قدرده اولدیقه توپلامان غارلوق موتورلردن استیسه
اییدیه ایله ایله اولدی شهمه ایله قدرده اولدیقه توپلامان غارلوق موتورلردن استیسه
اییدیه ایله ایله اولدی شهمه ایله قدرده اولدیقه توپلامان غارلوق موتورلردن استیسه
اییدیه ایله ایله اولدی شهمه ایله قدرده اولدیقه توپلامان غارلوق موتورلردن استیسه
اییدیه ایله ایله اولدی شهمه ایله قدرده اولدیقه توپلامان غارلوق موتورلردن استیسه

نافعه وکلیته
نت

۱۵۱
مارس
۱۳۲۶

حرف

۱۷

هذه قدره من سدة موجوده في كل يومه فارقته لك تمامه اولاً او فوفية
وهذا من الترخيم به ، بوقصانك آتينا انما فوفية -

٤ - مائة - وكل يومه قدره من سدة من سدة جميعه قضاية اربعين يوماً ، وليس في يومه
قوة او عدد روزه او سوتور لربك اي يومه - بالليل اية عدد روزه او سوتور لربك وضعه
لجميعه قدره فارقته به او سوتور لربك وضعه لتمامه اربعين يوماً او سوتور لربك
وضعها ثانياً مفضله من ان سارة سارة سارة وسوتور روزه او سوتور لربك
وهذا من سدة فارقته لك اصفه قدره من سدة لربك اوله من سدة لربك لتمامه
موجوده من سدة لربك قدره من سدة لربك لتمامه من سدة لربك لتمامه
فارقته من سدة لربك لتمامه من سدة لربك لتمامه من سدة لربك لتمامه
من سدة لربك لتمامه من سدة لربك لتمامه من سدة لربك لتمامه من سدة لربك لتمامه

اوله من سدة لربك لتمامه من سدة لربك لتمامه من سدة لربك لتمامه من سدة لربك لتمامه

٥ - توزيع لربك لتمامه من سدة لربك لتمامه من سدة لربك لتمامه من سدة لربك لتمامه

من سدة لربك لتمامه من سدة لربك لتمامه من سدة لربك لتمامه من سدة لربك لتمامه من سدة لربك لتمامه

١٤

Ek-28.Eskişehir elektrik tesisatı hakkında Nafia Nezareti'nin hazırladığı rapor II.

(21 Nisan 1927)

Kaynak: BCA, 26E-8.

نافیه وکالت حیدرآباد

دولت داروغه
نافیه وکالت حیدرآباد
ایستاد خان و وزیر مدبری
مأمور
۱۹۲۲

DEVLET ARŞIVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

۱- مرکز الکتریسی فابریقی قبول موقت معاملسی تاسنده نقصانده کوریلیمه جهر الکمال ایلمیسه ده اوچیجی یوز بار کبریک دیزل موتور ایله دیناموس ولف عاقی همنه وضع اولونماشده صاحب امتیاز ۴ حراره ۱۹۲۵ تاریخلی مقادله نامرک ۱۹ بجی ماده ششمین حال حاضرده فابریقده موجود اقتدار ایسه $4 \times 146 = 584$ کیلو واتده . ایچو اقتداره قدر مقادله نامرک شیشییه کیمی قدره سی معینجی لاقق یوز قومه کیلوا نه اقتدار نه بر اکثر یوله فابریقی تاسیس اتمک مجبور شیده ده .

۲- مرکز الکتریسی فابریقی فابریقده موجود لاقق یوز قومه کیلوا نه اقتدار نه بر اکثر یوله فابریقی تاسیس اتمک مجبور شیده ده . ایچو اقتداره قدر مقادله نامرک شیشییه کیمی قدره سی معینجی لاقق یوز قومه کیلوا نه اقتدار نه بر اکثر یوله فابریقی تاسیس اتمک مجبور شیده ده .

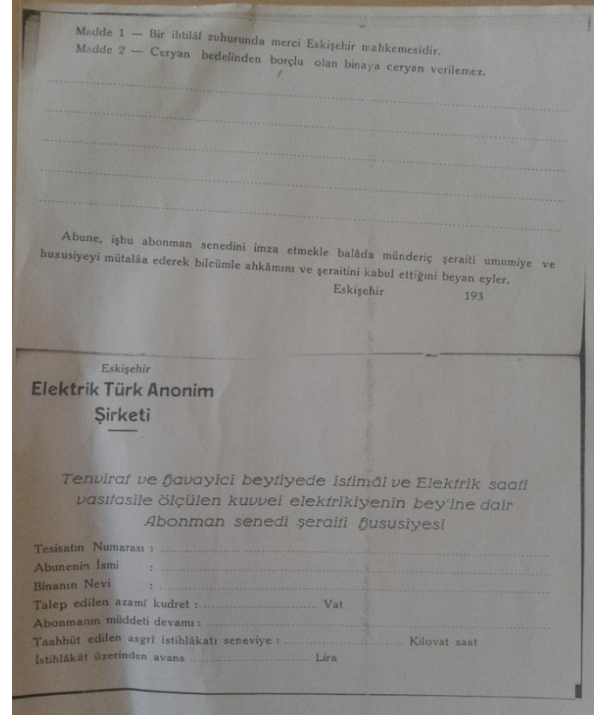
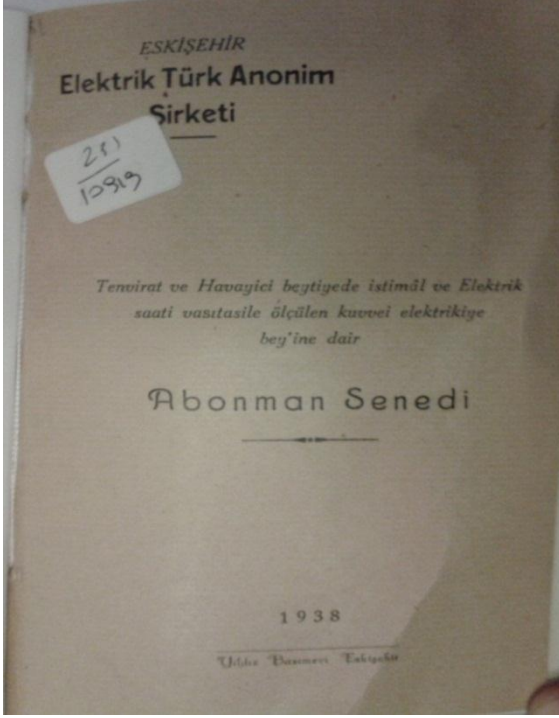
۳- مرکز الکتریسی فابریقی فابریقده موجود لاقق یوز قومه کیلوا نه اقتدار نه بر اکثر یوله فابریقی تاسیس اتمک مجبور شیده ده . ایچو اقتداره قدر مقادله نامرک شیشییه کیمی قدره سی معینجی لاقق یوز قومه کیلوا نه اقتدار نه بر اکثر یوله فابریقی تاسیس اتمک مجبور شیده ده .

۴- مرکز الکتریسی فابریقی فابریقده موجود لاقق یوز قومه کیلوا نه اقتدار نه بر اکثر یوله فابریقی تاسیس اتمک مجبور شیده ده . ایچو اقتداره قدر مقادله نامرک شیشییه کیمی قدره سی معینجی لاقق یوز قومه کیلوا نه اقتدار نه بر اکثر یوله فابریقی تاسیس اتمک مجبور شیده ده .

Ek-30.Eskişehir elektrik tesisatı hakkında Nafia Nezareti'nin hazırladığı rapor I.

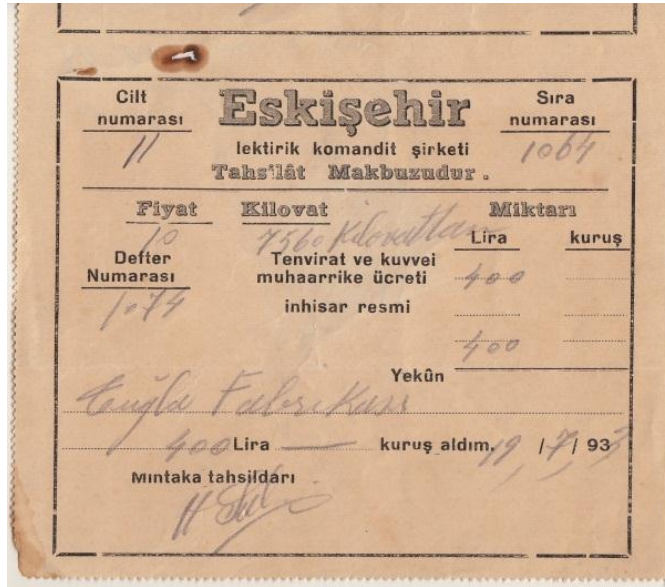
(19 Nisan 1928)

Kaynak: BCA, 26E-8.

Ek-35. Eskişehir Elektrik TAŞ'a ait abonelik anlaşmasının kapağı ve abonelik anlaşmasının içinde bulunan abonelik formu

Kaynak: Milli Kütüphane

Ek-36. Eskişehir Elektrik Komandit Şirketi'nin 19.07.1933 tarihinde Tuğla Fabrikasına kestiği fatura.

Kaynak: Ozan ARSLAN koleksiyonu.